

Univerzita Pardubice

Filozofická fakulta

**Tradice modrotiskového formířství v 21. století s přihlédnutím k vývoji
a situaci ve Dvoře Králové nad Labem**

Diplomová práce

2022

Bc. Michaela Válková

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Akademický rok:

2020/2021

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla,
uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Michaela Válková**

Osobní číslo: **H20340**

Studijní program: **N7105 Historické vědy**

Studijní obor: **Kulturní dějiny: Regionální**

Téma práce: **Tradice modrotiskového formířství v 21. století s
přihlédnutím
k vývoji a situaci ve Dvoře Králové nad Labem**

Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Na úvod bude analyzován modrotisk jako textilní technologie v průběhu času a od tohoto základu bude pozornost soustředěna na modrotiskové formy v dlouhém trvání historického vývoje a jeho aktuálního pokračování v obecné rovině i na konkrétním příkladu situace ve Dvoře Králové nad Labem. Pokud to situace dovolí, bude se výzkum zabývat rovněž dochovanými tiskařskými formami z bývalé sbírky pocházející právě ze Dvora Králové nad Labem. Pro komparaci budou využity dostupné katalogizované sbírky modrotiskových forem z území ČR.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Klára BINDEROVÁ, Modrotisková oděvní tvorba pod vedením Ústředí lidové umělecké výroby, in: Textilv muzeum: historie a inspirace textilní průmyslové výroby a módní tvorby, Brno 2016, s. 63-72.

Klára BINDEROVÁ, Proměny produkce modrotiskové dílny Jochových ve Strážnici mezi léty 1906-1993, in: Národopisná revue, 22, Strážnice 2012, č. 2, s. 93-103.

Helena CVIKLOVÁ, Modrotiskové formy z dílen rožnovských barvířů v muzejních sbírkách, in: Acta musealia, 2019, č. 1-2, s. 184-209.

Helena CVIKOVÁ, Modrotiskové formy ve sbírce Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Rožnov pod Radhoštěm 2015.

Lubomír DUSIL, Stručný přehled dějin královédvorské textilní výroby, Dvůr Králové nad Labem 1988.

Horst GRYGER, Kapitoly z dějin textilního tisku, Dvůr Králové nad Labem 1979.

Tomáš HALÍK, Dějiny Dvora Králové nad Labem, Dvůr Králové nad Labem 1926.

Jana HARMACHOVÁ – Lenka SUTROVÁ, Veselé modrotiskání, Praha 2016.

Hana HYNKOVÁ, Modrotisk z oblasti Orlických hor, Dobré 2000.

Průvodce sbírkami textilního muzea ve Dvoře Králové nad Labem a stručný dějinný přehled textilní výroby, Dvůr Králové nad Labem 1967.

Marius STADLER, Textilní sbírky Královédvorské, s. 1. 1941.

Drahomíra STRÁNSKÁ, Lidový modrotisk v Čechách a na Moravě, in: Věci a lidé 3, 1951, č. 5-6, s. 238-257.

Milada ŠULCOVÁ, Soubor modrotiskových forem v Oblastním muzeu v Poděbradech, in: Muzejní a vlastivědná práce, roč. 8/78, 1970, s. 158-168.

Textil v muzeu. Barvířské a tiskařské textilní techniky, Brno 2008.

Antonín K. VITÁK, Dějiny královského věnného města Dvůr Králové nad Labem, Brno 2013.

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce:

30. března 2021

Termín odevzdání diplomové práce:

30. března 2022

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.

vedoucí katedry

Prohlašuji:

Práci s názvem **Tradice modrotiskového formířství v 21. století s přihlédnutím k vývoji a situaci ve Dvoře Králové nad Labem** jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše. Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

Ve Dvoře Králové nad Labem dne 28. 5. 2022

Bc. Michaela Válková v. r.

Poděkování

Děkuji doc. PhDr. Marii Mackové, Ph.D., vedoucí mé diplomové práce za věcné připomínky a cenné rady. Dále bych ráda své poděkování věnovala formířům Milanovi Bartošovi, Jaroslavu Pluchovi a modrotiskaři Jiřímu Danzingrovi, kteří s trpělivostí odpovídali na moje všetečné otázky, také Zuzaně Osako za milé setkání, Bc. Tereze Tauchmannové z Krkonošského muzea v Jilemnci a Ivetě Mečířové z Městského muzea v Nové Pace za poskytnutí podkladů a také panu Radomíru Roupovi za jeho vytrvalou podporu v poznávání historického území Dvora Králové nad Labem.

V neposlední řadě si mé poděkování zaslouží moje dcera Vanesa za všechnen čas, který jsem trávila v archivech, muzeích a sepisováním výsledné práce, místo toho, abych se jí věnovala. Svému manželovi Ladislavovi děkuji nejen za jeho krásné fotografie, které jsem mohla v diplomové práci použít, ale také za vytrvalé naslouchání o psané problematice.

Za neustávající podporu děkuji svým kolegyním, především Ing. Lence Stehnové, a také Bc. Daně Humlové, Jindře Machkové a Dagmar Steinerové.

ANOTACE

Hlavním tématem této diplomové práce jsou výrobci forem na modrotisk a později vícebarevný tisk ve Dvoře Králové nad Labem a okolí. Formy se staly součástí zušlechťování tkanin, tj. barvení a potiskování. Z tohoto důvodu se těmto dvěma činnostem diplomová práce také věnuje a analyzuje je jako textilní technologie v průběhu času. Poté bude pozornost soustředěna na již zmiňované modrotiskové formy v trvání historického vývoje a jeho aktuálního pokračování v obecné rovině i na konkrétním příkladu formířů ze Dvora Králové nad Labem.

KLÍČOVÁ SLOVA

barvení látek - barvíři – tisk látek - tiskaři - modrotisk – modrotiskaři – přímý tisk – negativní tisk - formy - formíři – Dvůr Králové nad Labem – 16. – 21. století

TITLE

The tradition of manufacturing blueprint forms in the 21 century into account the development and situation in Dvůr Králové nad Labem

ANNOTATION

The main topic of this Master's thesis are the manufacturers of blueprint molds followed by polychromatic print in the area of Dvůr Králové nad Labem. The molds became a part of the refinement of fabrics, dyeing and printing. That is the reason why this thesis is dedicated to these two crafts and analyses them as textile technologies in the passing of time. Later it focuses on already mentioned blueprint molds and their evolution in time and now, both in general and in one specific example of Dvůr Králové's mold craftsmen.

KEYWORDS

fabric dyeing – dyer – fabric printing – printers – blueprint – blueprint craftsmen – direct print – inverted print – molds – mold craftsmen – Dvůr Králové nad Labem – 16th – 21th century

OBSAH

ÚVOD	9
1 ZDOBENÍ TKANIN – BARVÍŘSTVÍ	12
1.1 Další barvicí techniky.....	14
1.2 Barvíři Českého království.....	15
1.2.1 Barvíři ve Dvoře Králové nad Labem a okolí.....	18
1.2.2 Prolínání barvířského a tiskařského řemesla.....	30
1.3 Zánik barvířského řemesla ve Dvoře Králové nad Labem.....	33
2 POTISKOVÁNÍ TEXTÍLIÍ	35
2.1 Modrotisk.....	36
2.1.1 Počátky a vývoj modrotisku.....	36
2.2 Postup výroby modrotisku.....	42
2.2.1 Materiál a pracovní náčiní.....	44
2.2.1-1 Textilie.....	44
2.2.1-2 Pap (pop) neboli reserve.....	46
2.2.1-3 Indigo.....	48
2.2.1-4 Formy – Matrice.....	50
2.3 Modrotiskařské dílny.....	51
2.3.1 Modrotiskařské dílny ve Dvoře Králové nad Labem.....	58
2.3.2 František Mervart.....	62
2.4 Současné modrotiskařské dílny.....	65
2.4.1 Modrotisk Danzinger.....	65
2.4.2 Strážnický modrotisk – Arimo spol s. r. o.....	67
2.5 Přímý tisk.....	68
2.5.1 Tiskaři ve Dvoře Králové nad Labem.....	70
3 FOMÍŘSTVÍ	77
3.1 Technologie výroby.....	81
3.2 Královédvorští formíři.....	85
3.3 Současní formíři.....	93
3.3.1 Milan Bartoš.....	93
3.3.2 Jaroslav Plucha.....	95
4 ZÁVĚR	97

5 ZDROJE	100
5.1 Prameny.....	100
5.2 Literatura.....	105
5.3 Online zdroje.....	110
6 PŘÍLOHY	114
7 RESUMÉ	154

ÚVOD

Na myšlenku věnovat pozornost formířskému řemeslu mě přivedlo setkání s posledními formíři v České republice, Milanem Bartošem a Jaroslavem Pluchou, kteří se zúčastnili mnou připravované výstavy Řemesla v Podkrkonoší, která se konala v Městském muzeu ve Dvoře Králové nad Labem 21. června – 29. září 2019. Spolupráce na výstavě přešla o snahu získat pro oba pány ocenění Nositelé tradice lidových řemesel a později také v přátelství. Proto se diplomová práce, nazvaná Tradice modrotiskového formířství v 21. století s přihlédnutím k vývoji a situaci ve Dvoře Králové nad Labem, snaží rozšířit povědomí o formířském řemesle, které je důležitou součástí barvířské technologie, převážně hlavně modrotisku a vícebarevného tisku.

O modrotisku a jeho technice tisku víme mnoho informací. Nalezneme detailní informace nejen o postupu tisku, ale také, ač to je strážným tajemstvím všech modrotiskařů, se dá ve starších publikacích najít recept na správný poměr surovin do papu. O formě, kterou se přenáší pap na tkaninu, se již tolik neví. V podvědomí veřejnosti se stává forma pouze dalším nástrojem potřebným ke vzniku modro-bílé látky. Ale za každým nástrojem se nacházejí ruce, které jej musely vyrobit. To platí také v případě forem. I přesto se jedná o opomíjené řemeslo.

Pokud nahlédneme do seznamu literatury na tuto tematiku, zjistíme, že formířstvím se více zabýval PhDr. Vlastimil Havlík Ph. D., bývalý ředitel Textilního muzea v České Skalici, který na toto téma napsal dva články.¹ Existují však mnohé publikace, které se zabývají modrotiskovou výrobou, ve kterých se tvrdí, jak jsou formy důležité pro tisk, ale kde se formy vzaly nebo kdo formy vyrobil, není zmíněno. V publikaci Kláry Binderové nazvané Modré z kypy: Modrotisk a strážnická dílna Jochových² jsou matrice sice zmíněny, ale autorka se rozepisuje pouze o vzorech na formách a porovnává jejich využití v dílně Jochových a v dílnách ve Veselí nad Moravou. Ve velmi zjednodušené formě také uvádí materiál využívaný na formy i druhy forem, které mohou být dřevěné, dřevo-kovové nebo celokovové. Jak sama autorka uvádí „*formy měly zásadní význam při tvorbě modrotisku.*“³ Proč tedy v knize nezmínit, kdo je vyráběl? Obdobná situace se opakuje v publikaci Stará řemesla

¹ Vlastimil HAVLÍK, *Modrotisk – řemeslo indigové kypy*, in: Krkonoše: měsíčník o přírodě a lidech, 2002, ročník 2002, č. 1, s. 38 - 39.

Vlastimil HAVLÍK, *Přímý ruční tisk formami v českoskalickém Textilním muzeu, tradice průmyslové výroby*, in: Rodným krajem Červený Kostelec, č. 14, 1997, s. 34 – 35.

² Klára BINDEROVÁ-JURKOVÁ, *Modré z kypy. Modrotisk a strážnická dílna Jochových*, 146 s.

³ Tamtéž, s. 64.

od Jaroslava Kocourka a Marka Podhorského.⁴ V knize se objevují fotografie forem, je zmíněn postup výroby modrotisku s pomocí dřevěných forem.⁵ Pokud však projdeme obsah celé knihy, nenajdeme formířství ani jako samostatné řemeslo.

Než se však zaměříme na formířské řemeslo, je nutné si představit jiné způsoby zušlechťování tkanin, především tedy barvířství a další způsoby potisku. Proto se každému oboru bude věnovat samostatná kapitola. Další kapitola se pak bude již zabývat formířstvím. Všechny kapitoly mají společný koncept – seznámení s daným tématem, historický pohled na danou problematiku a zhodnocení situace ve Dvoře Králové nad Labem.

K získání informací bude potřeba prostudovat odbornou literaturu a zasvětit se tak do technologie barvířství a potisku tkanin. Využiji především knihu určenou ke studiu na místní Textilní škole, jmenovitě Potiskování textilií autorů Radomíra Roupa a Bedřicha Weigla z roku 1965⁶ a další publikace vydávané od druhé poloviny 20. století.⁷ Pomocnou berličkou se mi také stane několik plánovaných návštěv u modrotiskaře Jiřího Danzinger a konzultace s bývalými zaměstnanci Tiby. Zajímavé podklady pro studium problematiky zušlechťování se nachází v Archivu Národního muzea ve sbírce Ústředí lidové umělecké výroby,⁸ který navštívím.

Co se týká technologie formířství, zde mám cestu usnadněnou díky informacím, které jsem sbírala od roku 2019 pro podklady k žádosti ocenění Nositelé tradice lidových řemesel. S formíři Milanem Bartošem a Jaroslavem Pluchou proběhlo několik osobních setkání, při kterých mi oba pánové vysvětlili postup při výrobě forem a budu s nimi konzultovat i další mé otázky týkající se formířství. Historických pohledů v podobě ucelených knih na toto téma se nenachází mnoho, proto součástí mého prostudovaného materiálu jsou také odborné články, převážně již na první straně zmiňovaného PhDr. Vlastimila Havlíka, Ph. D.⁹

Jako oporu při zhodnocení situace ve Dvoře Králové nad Labem využiji ego-dokumenty (Pamětní kniha Josefa Holuba,¹⁰ Vzpomínky na Královédvorské rody Aloise

⁴ Jaroslav KOCOUREK a Marek PODHORSKÝ, *Stará řemesla*, Olomouc 2017, s. 24 – 26.

⁵ Tamtéž, s. 26.

⁶ Radomír ROUP a Bedřich WEIGL, *Potiskování textilií*, Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1965, 286 s.

⁷ Jmenovat můžeme: Miroslav HÁJEK, *O tkaninách*, Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1960, 223 s., nebo Jana KONÍČKOVÁ, *K vývoji techniky plátenické výroby v Podkrkonoší od 2. poloviny 18. století do 70. let 19. století, diplomová práce*, 1. vydání, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1984, 84 s.

⁸ Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a 26 a.

⁹ Dále můžeme uvést články: Vlastimil HAVLÍK, *Barvířství – řemeslo pro pestřejší svět: cechy a řemesla*, in: *Krkonoše, Jizerské hory*, ročník 36, č. 2 (2003), s. 46 – 47.

Vlastimil HAVLÍK, *Dvůr Králové nad Labem – středisko potiskování látek*, in: *Dvůr Králové nad Labem: Vlastivědné čtení o našem městě i jeho okolí*, 10. října 1995, číslo 4, s. 4 – 5.

¹⁰ Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsběrka Písemností a tisků, *Pamětní kniha Josefa Holuba - Dějiny města Dvoru Králové zřízená v roce 1866 - 1903*, PT 8987.

Zlatníka¹¹) a Pamětní knihu města Dvora Králové nad Labem kronikáře Bedřicha Söllnera,¹² jejíž originál se nachází v Státním okresním archivu v Trutnově a kopie v Městském muzeu ve Dvoře Králové nad Labem. Za důležitý pramen, z něhož načerpám jména barvířů, tiskařů a také formířů, považuji křestní matriku královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859, uloženou ve Státním okresním archivu v Trutnově, dnes již dostupnou online na webové stránce Státního oblastního archivu v Zámrsku.¹³

Cílem diplomové práce je také určit správnou lokalizaci bydliště a tedy také místo výkonu řemesla barvířů, tiskařů a formířů. K tomuto účelu využiji mapu Dvora Králové nad Labem zeměměřiče Aloise Posnerova z roku 1874,¹⁴ zachycující první a druhé přečíslování domů ve Dvoře Králové nad Labem. Ve městě začalo číslování domů v roce 1771. První přečíslování přišlo v roce 1806 a roku 1883 druhé, které zůstalo dodnes. Toho roku připojili k městu všechna předměstí, která do té doby měla samostatné číslování, a číslování se sjednotila. Na základě získaných dat se pokusím přenést umístění bydlišť zkoumaných řemeslníků do současné mapy Dvora Králové nad Labem.

Pokud to situace dovolí, budu se rovněž zabývat dochovanými tiskařskými formami z bývalé sbírky pocházející právě ze Dvora Králové nad Labem. Pro komparaci využiji dostupné katalogizované sbírky modrotiskových forem z území České republiky.

¹¹ Alois ZLATNÍK a Radomír ROUP, *Vzpomínky a paměti na královédvorské rody: rukopis opsal, doplnil poznámkami, obrázky, vytiskl a svázal Radomír Roup*, Dvůr Králové nad Labem: Radomír Roup, 2017, 252 s.

¹² Bedřich SÖLLNER, *Pamětní kniha města Dvora Králové nad Labem*, Dvůr Králové nad Labem, 2007, 353 s.

¹³ Státní oblastní archiv Zámrsk, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12. Dostupné z: <http://88.146.158.154:8083/035-00012.zip>.

¹⁴ Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsběrka Písemností a tisků, mapa Aloise Posnera z roku 1874, PT 10189.

1 ZDOBNÍ TKANIN – BARVÍŘSTVÍ

Zdobení tkanin potiskem je staré skoro jako lidstvo samo. „Barvení navazuje na prastarou zálibu člověka v barvách. Patří k nejstarším a nejvyspělejším technickým oborům. Nejstarší zprávy o barvení látek, 3000 roků před n. l., jsou z Číny. Od Číňanů převzali barvení látek Japonci a Indové. Barvení hennou bylo známé již kolem 1300 před n. l. Staří Řekové a Římané barvili purpurem, šafránem, dubenkou, škumpou.“¹⁵ Výrobci textilu si zpočátku přízi a látku barvili sami ve velkých kádích nebo kýpách¹⁶ naplněných barvicí lázní, tzv. břeckou.¹⁷

Od 15. století byly kádě vybaveny hašplemi – tyčemi, na které barvíři zavěšovali svázanou přízi nebo tkaninu. Místo hašplí byly ke kádím později připevňovány vijáky. Po ponoření do kádě byla svázaná příze nebo tkanina, otáčením vijáku pozvolna protahována roztokem barviva.¹⁸ K získání požadované barvy se zkoušely nejrůznější byliny či jiné přírodní látky, které daly základ barvířskému umění. Barvivo se fixovalo na přízi či tkaninu mořidlem, tvořené louhem z vápna a zelené skalice.¹⁹ Autor článku Nasbírejte si barvy divokých rostlin, Beate Slipher,²⁰ uvádí výčet rostlin, z kterých se dá získat pestrá paleta barev. Příkladem si můžeme uvést rmen barvířský (květy rostliny) pro výrobu sytě žluté barvy, kerblík lesní (celá rostlina před květem) pro přípravu zelenožluté barvy a červený odstín se získával z kořínku svízele severního. Kompletní seznam používaných barviv rostlinného a živočišného původu se nachází v obrazové části této práce.²¹

Pro zajímavost si ještě uvedme alespoň jeden z postupů, jak získat barvivo z rostliny. Z celé rostliny přesličky lesní můžeme získat tři odstíny barev - šedožlutou a hnědožlutou až hnědou barvu. V prvním případě je potřeba na „100 g příze 15 g kamence a 200 – 400 g usušené přesličky. Usušenou rostlinu vařte dvě - tři hodiny. Příze se moří v kamenci 45 – 60 minut a v lázni se nechá barvit 60 minut. Vypere se, vymáchá a usuší.“²² Pokud chceme barvu hnědožlutou až hnědou, použijeme postup jako v prvním případě, ale po vaření přízi necháme

¹⁵ Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, Jaroslav OREL, *Přírodní barviva v Československu*, s. 1.

¹⁶ Tj. hluboká kád' oválného či kruhového tvaru zapuštěná do země.

¹⁷ Vlastimil HAVLÍK, *Barvířství – řemeslo pro pestřejší svět: cechy a řemesla*, IN: *Krkonoše. Jizerské hory*, ročník 36, č. 2 (2003), s. 47.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Jana KONÍČKOVÁ, *K vývoji techniky plátenické výroby v Podkrkonoší od 2. poloviny 18. století do 70. let 19. století*, s. 53.

²⁰ Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, Beater SLIPHER, *Nasbírejte si barvy divokých rostlin*, s. 13.

²¹ Viz příloha - tabulka 1 a tabulka 2.

²² Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, Beater SLIPHER, *Nasbírejte si barvy divokých rostlin*, s. 13.

v lázni a přidáme „15 g síranu mědnatého, který musí být dobře rozpustný. Znovu přízi vložte do lázně a nechte působit dalších 20 minut. Vyprat, vymáchat a usušit.“²³ Na barvení šafránem vzpomínala v sepsaných záznamech Alžběta Supová z Velké nad Veličkou, „Na Horňácku se barví šafránem fěrtochy pro nevěstu, na Vánoce a Velikonoce, na pohřby a také na obřad úvodnic.“²⁴ Ve Velké pěstoval šafrán ještě okolo roku 1930 drogistka Pavlátka, který jej rovněž prodával. Vzácnost a vysokou cenu této drogy vyjadřuje lidové přísloví: Šanuj si to, je to vzácné jak šafrán. Na obarvení jednoho fěrtochu je za potřebí asi ½ dekagramu šafránu. Žlutá barva se získá vyluhováním ve vlašné vodě, ve které se nechá šafrán namočený tři dny. Pak se roztok přecedí přes husté plátno. Do takto získaného žlutého barviva ponoří fěrtochárka plátno, ustřižené na fěrtoch. Estetická norma žluté barvy je charakterizována označením *bled'ulinko žlutá*. Po obarvení fěrtochárka ještě za vlhka fěrtoch nabírá, což je termín pro vrapení.²⁵ Po vrapení dává fěrtochárka fěrtoch sušit, dříve na kamna, dnes desku ze smrkového dřeva.²⁶ Šafrán se také přidával do barviva pro obarvení plátna na zeleno, jak nám ukazuje dobový recept: „½ unce²⁷ utřené indiga, 1 unce olium²⁸ a ponechá se na teplém místě v láhvi nebo v kamenném hrnci 24 hodin. Když se indigo rozpustilo, přidá se do roztoku: 4 unce horké vody a mimo to se přidá 1 unce gumiguty²⁹, ¼ unce šafránu, 1 unce olium. Když se všechno rozpustilo, přidají se 4 unce vody a procedí se. Obě barvy se zamíchají a při barvení vodou rozředí, jak toho potřeba.“³⁰ Celý proces barvení byl závislý na kvalitě barvy. Správný barvíř už poznal kvalitu barev a dle toho přidával vápno a jiné ingredience. Barvení také ovlivňovalo (a stále ovlivňuje) počasí a hlavně venkovní tlak. Že praxe a zkušenosti byly v barvířském oboru potřeba, potvrzují prameny zmiňující, že v Rokytnici a Žamberku se naučili barvit tkalci, čeled' a domácímu barvení se také věnovaly některé ženy. Kvalita takto obarveného plátna však byla špatná, protože nebyli schopni správně namíchat barvy.³¹

Přírodní barviva se používaly k obarvení látek přibližně do poloviny 19. století, poté byly postupně nahrazována syntetickými. První umělou barvu objevil, omylem, osmnáctiletý

²³ Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, Beater SLIPHER, Nasbírejte si barvy divokých rostlin, s. 13.

²⁴ Úvodnice, tedy látková a zdobená (vyšíváná, barvená) plachta, kterou se symbolicky uváděly mladé dívky mezi ženy.

²⁵ Vrapení, skládání varhánků, společně s šitím přes vrapy je jedno z nejstarších lidových technik úpravy oděvu.

²⁶ Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, V. BOUČEK, *Modrotisk*, s. 14 – 15.

²⁷ Unc je jednotka hmotnosti. 1 unc = 28,3495231 gramu.

²⁸ Myšlen tuk, později olej.

²⁹ Jedná se o žlutou barvu, která se získává ze stromů *Garcinia*, jež rostou v Indii, Thajsku a na Srí Lance. Je stálá pouze v olejových a olejoprskyřičných pojidlech.

³⁰ Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, V. BOUČEK, *Modrotisk*, s. 21.

³¹ Hana HYNKOVÁ, Jaroslav ŠŮLA, *Modrotisk z oblasti Orlických hor*, s. 4.

anglický chemik William Henry Perkin, který plnil „domácí úkol od svého učitele - z anilinových olejů v dehtu připravit chinin. Výsledkem však byla pouze odporná černá sedlina zcela nepodobná bílým krystalkům chininu. Předtím, než ji William vylil, zkusil ji promýt alkoholem. Černota se jako zázrakem proměnila v nádherně růžovofialovou. A když do ní vložil kus hedvábí, barva se na ně chytila a držela i po týdnu bělení sluncem a praní mýdlem.“³² Díky této náhodě, dne 26. 8. 1856, získal William Henry Perkin patent na výrobu prvního umělého barviva a zároveň první anilinovou barvu, tzv. Perkinovu violet, a hned ji začal vyrábět.³³ O čtyři roky později vznikla anilinová modř, poté alizarin (1868) a syntetické indigo (1880).³⁴

1.1 Další barvicí techniky

Při zdobení tkanin se lidská fantazie nespokojila pouze s celoplošným obarvením tkanin, ale snažila se vymyslet další varianty, jak látku zkrášlit. Z Orientu je známý způsob zdobení tzv. mechanickou rezervou nazývanou Banhana,³⁵ nebo-li uzličkování pomocí kamínků zavazovaných motouzem do bílé tkaniny před ponořením do barviva indiga. Do takto pevně zavázaných míst nevnikne barvivo a zůstane neobarvená. Podle uspořádání kamínků vznikne na tkanině negativní vzor.³⁶ Jedním z dalších technologických postupů je tzv. ikat. Jedná se o velmi pracnou a náročnou úpravu tkaniny. Před barvením se svazuje několik nití do provazce a určitá místa se pevně obtácejí motouzem³⁷ nebo vrstvou vosku, který zabraňuje při barvení, aby na tato místa vniklo barvivo. Provazce se máčí v nádobách s několika barvami za sebou a navlékají do rámu k sušení.³⁸ Takto připravená osnova se tká tak, aby světlá, neobarvená místa tvořila na tkanině určitý vzor.³⁹ Mezi zdobící techniky patří také batik, která zdomácněla i u nás. Původní výrobní proces batiky spočíval v nanášení tekutého vosku⁴⁰ na bavlněnou tkaninu. Po zaschnutí vosku se tkanina smáčela ve studené

³² *Náhoda přeje připraveným*. IN: <https://archiv.hn.cz/c1-19153860-nahoda-preje-pripravenym>, vyhledáno 27. 3. 2021.

³³ Tamtéž.

³⁴ Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, V. BOUČEK, *Modrotisk*, s. 21.

³⁵ Znamé také pod názvem bandama, plangi, taktik a japonsky šihori.

³⁶ *Průvodce sbírkami textilního muzea ve Dvoře Králové nad Labem a stručný dějinný přehled textilní výroby*, s. 12.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ *IKAT*, IN: <https://fashionhistory.fitnyc.edu/ikat/>, vyhledáno 29. 3. 2021.

³⁹ *Průvodce sbírkami textilního muzea ve Dvoře Králové nad Labem a stručný dějinný přehled textilní výroby*, s. 13.

⁴⁰ Vosk se nanášel tjantigem – nádobkou, z níž vycházela jedna nebo více rourek, kterými vytékal vosk, bambusovou tyčinkou nebo štětcem. Více informací o technice v knize *Textilní výroba v historickém přehledu* od Miloslava Pávka, s. 379.

lázni barviva. Vosková rezerva se poté odstranila pomocí horké vody.⁴¹ Opakováním procedury na různých barevných podkladech tkaniny docílí se barevné bohatosti vzoru.⁴² Batikování je oblíbený výrobní proces i v dnešní době. Prošitím a různě poskládanými částmi látky, které se pevně svážou, se docílí uzavření a neproniknutí barvy. Po obarvení tyto místa zůstávají neobarvená a vznikne tím pestrý batikovaný vzor. K ručnímu potisku látek patří také vícebarevný tisk a modrotisk. V obou případech se tkanina potiskuje pomocí forem na dlouhém stole, potaženým podkladovou tkaninu. Pokud se jedná o vícebarevný tisk, je tkanina již obarvena a tiskař pomocí formy přidává dalších barevný vzor. Modrotisk je rezervážní tisk a tímto způsobem vzniká tkanina s bílým vzorem na modrém podkladu. Tisky si více přiblížíme v další kapitole.

1.2 Barvíři Českého království

Barevné tkaniny byly pro běžnou potřebu příliš vzácné, proto se ze začátku využívalo barvířů na barvení tkanin určených k náboženským obřadům a slavnostním příležitostem. Až postupem času si zejména bohatí lidé nechali své oděvy barvit a to hlavně na modré a zelené. Od 14. století nacházíme útržkovité zmínky o barvířích např. ve fondu Archivu města České Budějovice. Zde nalezneme v roce 1397 informaci „o barvíři Johannu Wolfhäuserovi, jenž odkázal určitou sumu zdejším dominikánům.“⁴³ Mezi další dochované zmínky patří kresba barvíře z první poloviny 15. století.⁴⁴ Z druhé poloviny 16. století pochází cechovní artikule⁴⁵ pro celé České království a Markrabství moravské potvrzené císařem Ferdinandem I. Pražští barvíři tak založili zemský barvířský cech, sdružující barvíře v celém Českém království.⁴⁶ Jejich cechovní znak znázorňuje dva lvi, kteří drží měděný kotlík, na stříbrném poli.

Během 16. století tedy přišel masivní rozkvet barvířského řemesla. Postupně vznikly další barvířské cechy, např. roku 1562 v Dačicích⁴⁷ a pravděpodobně také v Českých

⁴¹ *Průvodce sbírkami textilního muzea ve Dvoře Králové nad Labem a stručný dějinný přehled textilní výroby*, s. 13.

⁴² Tamtéž.

⁴³ E-mailová korespondence s Mgr. Danielelem Kovářem ze Státního okresního archivu v Českých Budějovicích ze dne 5. 12. 2021

⁴⁴ Viz příloha - obrázek 1.

⁴⁵ Stalo se tak v roce 1562.

⁴⁶ Vlastimil HAVLÍK, *Barvířství – řemeslo pro pestřejší svět: cechy a řemesla*, IN: *Krkonoše. Jizerské hory*, ročník 36, č. 2 (2003), s. 46.

⁴⁷ Dle konzultace s Mgr. Martinem Rychlíkem, ředitelem Městského muzea a galerie v Dačicích z 15. 12. 2021: „Je známo z analogií v jiných městech a odvětvích, cech fungoval již o několik let dříve, ale právní vznik a oficiální působení pod statutem cechu je rok 1562.“

Budějovicích,⁴⁸ roku 1579 v Třeboni, kolem roku 1655 v Králíkách⁴⁹ (okres Ústí nad Orlicí) a roku 1608 v Kutné Hoře.⁵⁰

Práce barvířů se rozlišovala, podle používaných barviv, na černobarvíře (švarcfebry)⁵¹ a krasobarvíře (šénfebry).⁵² Černobarvíři barvili na modro, na hnědo a na černo, krasobarvíři na červeno, na žluto a na zeleno.⁵³ Krasobarvíři vedle suken přijímali také k barvení lněné zboží a ručně potiskovali plátno, šátky ad.⁵⁴ Právě krasobarvíři se později začali zabývat také ručním potiskováním tkanin a naučili se techniku modrotisku. Barvíři přízi a tkaninu nejen barvili, ale také bělili a v případě látky i mandlovali. Výrobní postup a recepty na přípravu barev se dědily z otce na syna. U barvířů dále pracovali barvířští pomocníci a tovaryši, kteří se učili řemeslu v rámci stanované výuční doby. Díky své činnosti, která nebyla považována za obyčejné řemeslo, ale spíše umění, zastávali barvíři výsadní postavení a mnozí zastávali významné správní funkce ve městech⁵⁵ jako v případě barvíře Melichara Tauchmana z Úpice, kterého dne 26. 8. 1799 zvolili purkmistrem.⁵⁶

Takřka všechna města měla jednoho nebo dva barvíře,⁵⁷ někde jich bylo i více. Např. o Hronově se v polovině 19. století říkalo, „že tam bývaly dílny barvířů ob dům a všichni měli dost práce a výdělku.“⁵⁸ Práce českých barvířů se vyznačovala střídmostí barev a byla proslulá svou dokonalostí.⁵⁹ Své výrobky prodávali především na trzích, ale zákazníci přicházeli také k nim do dílny a nechávali si barvit svoje plátno. Aby nedocházelo k záměnám přineseného plátna, přišivaly se k němu kovové známky s vyraženým znakem. Ten samý dostal při odchodu i zákazník a při vyzvednutí obarvené látky se kovovou známkou

⁴⁸ E-mailová korespondence s Mgr. Danielem Kovářem ze Státního okresního archivu v Českých Budějovicích ze dne 5. 12. 2021.

⁴⁹ Dle údajů ze Státního okresního archivu v Ústí nad Orlicí, ve fondu Cechu barvířů Králíky (1600 – 1699) se nachází pouze pečetidlo, které není blíže datované. Můžeme se tedy domnívat, že se používalo v období 17. století, ale konkrétní rok neznáme. Historik Bc. Zdeněk Skalický z Městského muzea v Ústí nad Orlicí k tomu dodává, že „v muzejním archivu nemají písemnosti z tak raného období Králícka. Ani v regionální literatuře jsem nenašel zmínku o cechu barvířů k roku 1600.“ František Musil v publikaci *Dějiny Králícka*, vydané roku 2000, na str. 66 k tomuto tématu píše: „5. 10. 1655 potvrdil Michal Ferdinand Althan cechovní stanovy společného cechu kovářů, zámečnicků, bednářů, kolářů, truhlářů, soustružníků a barvířů, které navazovaly na starší stanovy.“

⁵⁰ Jaroslav KOCOUREK, Marek PODHORSKÝ, *Stará řemesla*, s. 24.

⁵¹ Vlastimil HAVLÍK, Vlastimil HAVLÍK, *Barvířství – řemeslo pro pestřejší svět: cechy a řemesla*, IN: *Krkonoše. Jizerské hory*, ročník 36, č. 2 (2003), s. 46.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Miloslav PÁVEK, *Textilní výroba v historickém přehledu*, s. 364.

⁵⁵ Vlastimil HAVLÍK, Vlastimil HAVLÍK, *Barvířství – řemeslo pro pestřejší svět: cechy a řemesla*, IN: *Krkonoše. Jizerské hory*, ročník 36, č. 2 (2003), s. 46.

⁵⁶ Vilém SCHREIBER, *Paměti města Úpice – 1789 - 1868*, s. 25. IN: https://www.upice.cz/assets/File.ashx?id_org=17465&id_dokumenty=4642, vyhledáno: 18. 10. 2021.

⁵⁷ Hana HYNKOVÁ, Jaroslav ŠŮLA, *Modrotisk z oblasti Orlických hor*, s. 19.

⁵⁸ Horst GRYGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku 1979*, nestránkováno.

⁵⁹ Vlastimil HAVLÍK, Vlastimil HAVLÍK, *Barvířství – řemeslo pro pestřejší svět: cechy a řemesla*, IN: *Krkonoše. Jizerské hory*, ročník 36, č. 2 (2003), s. 46.

prokázal.⁶⁰ Barvíř mohl také spolupracovat s faktorem,⁶¹ nebo vlastnit faktorství. Šikovní barvíři dokázali svoje zboží vyvážet i za hranice českého území, zbohatnout a stát se základem pro budoucí textilní továrny. Příkladem můžeme uvést barvířského pomocníka Jana Františka Theera, který přišel do Hostinného získat nové zkušenosti. Oženil se tu s Annou Böhmovou, dcerou starosty a obchodníka příze. Založil si vlastní barvířnu látek a své výrobky prodával přes Vídeň, Terst až do Orientu. Brzo se z něho stal velmi zámožný člověk, jenž se podílel na vzniku Hostinské obchodní společnosti s plátnem a ve společnosti vlastnil podíl.⁶²

Zřídit si barvířskou dílnu⁶³ bylo však nákladné. Barvíř potřeboval větší prostor nejen k barvení, ale také k sušení, situovaný poblíž vody, kde by mohl své látky vyprat od přebytku barvy. Jednalo se tedy o rozsáhlejší stavení s větší půdou a vyšší střechou k sušení plátna nebo se sušárnou ve štítu jako v případě královédvorského barvíře a modrotiskaře Josefa Munzara, který sušil látky pověšené ze štítu ven.

Protože bylo potřeba obarvené látky vymáchat od přebytku barvy, stál barvířský dům v blízkosti struh, potoků nebo řek. Příkladem si uveďme předky modrotiskaře Jiřího Danzingerera mladšího, kteří využívali blízkost potoka Hodonínka, jež jím teče za dílnou, a prali v něm své látky. Ne jinak tomu bylo i v případě novopackého barvíře (a modrotiskaře) Václava Patky, jehož obydlí a dílna stála nedaleko potoka Rokytky. Příkladem můžeme uvést také barvíře a modrotiskaře z Ledče na Sázavou, na jehož práci vzpomíná jeho dcera: „*Tehdejší barvíři museli své dílny zařizovat při vodě, která patřila mezi nejdůležitější součást celého řemesla. Barevné věci, říkalo se tomu prádlo, se musely důkladně vymáchat, aby barva dobře držela. A máchalo se v létě i v zimě.*“⁶⁴ Vzhledem k tomu, že centrem Dvora Králové nad Labem tekla potok, dalo by se říci, že ho místní barvíři mohli využívat pro své účely. Opak byl však pravdou, vysoké tresty hrozily každému, kdo by praním či jakýmkoliv jiným způsobem vodu potoka znečišťoval. Potok patřil k zavodňovacímu systému, napájeného z Hartského a Gollova potoka, dřevěným žlabem převeden přes hradební příkop do města a za hradbami rozdělen po městě do otevřených kanálů.⁶⁵ K máchání museli tedy používat

⁶⁰ Vlastimil HAVLÍK, Vlastimil HAVLÍK, *Barvířství – řemeslo pro pestřejší svět: cechy a řemesla*, in: *Krkonoše. Jizerské hory*, ročník 36, č. 2 (2003), s. 47.

⁶¹ Faktorství je středověký obchodní systém. Ve Dvoře Králové se tento způsob ujal více než manufakturní výroby. Faktor přiděloval tkalcům a soukeníkům surovinu, pak od nich vykoupil hotové plátno, nechal jej obarvit u barvířů, a poté ho se ziskem prodával dál.

⁶² Tomáš ANDĚL, *Hostinné*, s. 82.

⁶³ Všeobecně to samé se týkalo ostatních tiskařských (modrotiskařských) dílen.

⁶⁴ Ze vzpomínek Anastázie Šulcové, bývalé zaměstnankyně v Tibě Mostek, na svého otce, jehož jméno neuvědla. Její otec se však zabýval modrotiskem a barvením v Ledči nad Sázavou. Vzpomínky otiskly v článku *Pionýři textilního tisku*, in: *Zpravodaj Tíby*, ročník II., č. 15, ze dne 26. VIII. 1959, nestránkováno (titulní strana).

⁶⁵ ŠIMÁK, Josef VÍTĚZSLAV a František TIKAL, *Počátky Dvora Králové nad Labem*, s. 16.

jiný zdroj. S největší pravděpodobností využívali zmiňovaný Hartský potok, u kterých měli své dílny další barvíři, např. Krištof Hilbich a Petr Haas.

K nezbytnému vybavení barvíře patřilo i vnitřní vybavení – od kádě na barvení, litinové (měděné) nádoby,⁶⁶ stoly, až po truhlu na uložení obarvených látek. Musel také kupovat plátno a shánět barvy, pokud si je nevyrobil doma sám. Zachované inventáře nám tyto fakta dokládají. V Dobrušce se barvením zabýval měšťan Karel Rottmar,⁶⁷ zasloužilý radní města Dobrušky, který vlastnil kromě jiného dlouhou červenou truhlu pro sklad pláten a tabulku pro barvení pláten, mandl se vším příslušenstvím, pět válců, tři měděné a jeden železný kotle, stůl červený (tiskařský stůl, potažený červeným sukem) a pět forem k tisknutí.⁶⁸ Po Janu Bísovi,⁶⁹ majiteli polí, gruntu a barevny na Podměstí Novoměstským, se dochovaly mandl s řetězem, železný a měděný kotel, dvě menší měděné a dvě dřevěné kádě a také almara pro cizí plátna.⁷⁰

1.2.1 Barvíři ve Dvoře Králové nad Labem a okolí

Nejstarší zmínku o provozování textilních řemesel ve Dvoře Králové nad Labem a okolí uchovává Pamětní kniha města, ve které se nachází zmínka o soukenících⁷¹ již v roce 1506.⁷² Z textilních sdružení ve Dvoře Králové nad Labem kromě cechu soukenického a tkalcovského existoval od roku 1517 také cech plátenický⁷³ a později cech krejčovský a postřihovačský.⁷⁴ Ve městě existoval též cech barvířský a mandlířský, kterému se budeme věnovat podrobněji.

Jak už jsme se výše zmínili, prvním panovníkem, jenž potvrdil cechovní artikule zemskému barvířskému cechu Českého království, se stal Ferdinand I.⁷⁵ Díky tomu získali barvíři povolení nejen látky barvit, ale také potiskovat.⁷⁶ Součástí zemského barvířského

⁶⁶ Na Královédvorskú se většinou používaly litinové nádoby na třech nožkách, se dvěma držadly, o výšce 38 cm a průměru 23 cm, jak zmiňuje Jana KONÍČKOVÁ, *K vývoji techniky plátenické výroby v Podkrkonoší od 2. poloviny 18. století do 70. let 19. století*, s. 53.

⁶⁷ Hana HYNKOVÁ, Jaroslav ŠŮLA, *Modrotisk z oblasti Orlických hor*, s. 12.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Soukeníci zpracovávali vlnu.

⁷² Lubomír DUSIL, *Stručný přehled královédvorské textilní výroby*, s. 4.

⁷³ Jana KONÍČKOVÁ, *K vývoji techniky plátenické výroby v Podkrkonoší od 2. poloviny 18. století do 70. let 19. století*, s. 11.

⁷⁴ Lubomír DUSIL, *Stručný přehled královédvorské textilní výroby*, s. 7.

⁷⁵ V roce 1562.

⁷⁶ Jana KONÍČKOVÁ, *K vývoji techniky plátenické výroby v Podkrkonoší od 2. poloviny 18. století do 70. let 19. století*, s. 11.

cechu se také stali královédvorští barvíři, jejichž cech se nevztahoval pouze na území Dvora Králové nad Labem, ale sdružovali se v něm barvíři z mnoha měst severovýchodních Čech, od Jilemnice, přes Broumov⁷⁷ až po Jaroměř.⁷⁸ V Městském muzeu ve Dvoře Králové nad Labem jsou uloženy dochované cechovní artikule místního cechu barvířského a mandlířského,⁷⁹ vydané císařskou kanceláří Marie Terezie v roce 1751. To dokládá skutečnost, že každý nový vladař znovu potvrzoval stávající artikule nebo vydával⁸⁰ cechům měst královských artikule nové. Ve strojovém přepisu Tereziánského katastru nalezneme zmínku o působení barvířů na černo a barvířů hedvábí ve Dvoře Králové.⁸¹ Marius Stadler,⁸² zaměstnanec textilní továrny Josefa Sochora a zakladatel Textilního muzea ve Dvoře Králové nad Labem, zmiňuje ve své publikaci existenci královédvorského listu barvířského z 2. poloviny 18. století,⁸³ seznamy příslušníků cechu a výuční listy z roku 1777.⁸⁴ Bohužel v současné době se tyto zajímavé dokumenty nenachází ve sbírkách Městského muzea ve Dvoře Králové nad Labem. Pravděpodobně mohly být uloženy v Textilním muzeu v České Skalici, které však v roce 2017 ukončilo svoji činnost, a sbírky muzea převezli do Uměleckoprůmyslového musea v Praze, kde jsou momentálně nepřístupné. Díky dlouhodobé zápůjčce z Uměleckoprůmyslového musea však nalezneme v Městském muzeu ve Dvoře Králové nad Labem cechovní truhlu s intarzovaným znakem barvířů.⁸⁵

Existenci barvířského cechu dokládá též zmínka o sponzorování čtvrtého oltáře⁸⁶ v kostele Povýšení sv. Kříže ve Dvoře Králové nad Labem, který byl zřízen díky milodarům spolků řeznického, barvířského, perníkářského a truhlářského roku 1835.⁸⁷ Přípomínkou cechu jsou také lucerny,⁸⁸ které si roku „1863 všichni cechové a pořádky řemeslnické pořídili nové lucerny na pohřební a kostelní procesí, ke cti a chvále Boží velikým nákladem, počtu

⁷⁷ Horst GRYGGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku 1979*, nestránkováno. Také: Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, karton 11, složka 3, Ludmila PASEKOVÁ, Hrubý průzkum rukodělné výroby v okolí Dvora Králové, nestránkováno.

⁷⁸ Vlastimil HAVLÍK, *Barvířství – řemeslo pro pestřejší svět: cechy a řemesla*, in: *Krkonoše. Jizerské hory*, ročník 36, č. 2 (2003), s. 46.

⁷⁹ Ve sbírkách Uměleckoprůmyslového musea v Praze, v dlouhodobé zápůjčce v Městském muzeu ve Dvoře Králové nad Labem. Viz příloha - obrázek 4.

⁸⁰ Tuto činnost zařizoval podkomoří nebo hofmistr.

⁸¹ Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsběrka Písemností a tisků, neznámý autor strojopisu *Tereziánského katastru ke královédvorské oblasti s osobními poznámky*, bez čísla – nezpracovaný materiál, nestránkováno.

⁸² Viz příloha – obrázek 12.

⁸³ Marius STADLER: *Technický scénář výstavy 200 let textilního tisku v Československu*, nestránkováno.

⁸⁴ Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 4.

⁸⁵ Viz příloha - obrázek 2, 3.

⁸⁶ Oltářní obraz představuje rodokmen světa Spasitele Ježíše Krista podle ev. Sv. Matouše.

⁸⁷ Antonín Konstantin VITÁK, *Dějiny královského věnného města Dvora Králové nad Labem*, s. 154.

⁸⁸ Cechovní lucerny jsou součástí sbírek Městského muzea ve Dvoře Králové nad Labem.

40. ⁸⁹ Lucerny zdobily lavice děkanského kostelu sv. Jana Křtitele ve Dvoře Králové nad Labem ještě na začátku 20. století, ⁹⁰ kdy se však už řemeslníci nesdružovali v cechách, ⁹¹ ale ve společenstvech. V pokladní knize spolku tkalcovského a barvířského z roku 1892 nalezneme vyúčtování za vyleštění barvířských luceren od pana Seidla v ceně 1 zlatého a 50 krejcarů. ⁹² V tomto roce se dle pokladní knihy také pořizovaly stanovy spolku, látka a jiné potřeby pro vyhotovení společné šerpy barvířské. ⁹³ Členský příspěvek činil 3 zlaté. ⁹⁴ Zmiňované stanovy se týkaly společenstva tkalců, provazníků, posamentýřů, ⁹⁵ barvířů, paprskářů ⁹⁶ a stávkařů ⁹⁷ ve Dvoře Králové nad Labem a na vlastní náklady si je společenstvo nechalo tisknout u místní knihtiskárny Karla Trohoře. Tiskly se také Stanovy pomocnické (tovaryšské) hromady pomocníků zaměstnaných při společenstvu tkalců, provazníků, posamentýřů, barvířů, paprskářů a stávkařů ve Dvoře Králové nad Labem.

V období 2. poloviny 18. století až 1. poloviny 19. století jsou nám známa jména několika barvířů nejen ze Dvora Králové nad Labem, ale také z okolí. Musíme však mít na paměti, že pojmem barvíř se označovali nejen krásnobarvíři a černobarvíři, ale víceméně i modrotiskaři a posléze vícebarevní tiskaři. Je velmi těžko rozlišitelné, pokud to není v pramenech přímo uvedeno, kdo jakému odvětví se věnoval více, kdo z barvířů se později stal vícebarevným tiskařem nebo modrotiskařem z důvodu větší poptávky po zdobnějších tkaninách. Někteří barvíři se stali úspěšnými obchodníky a zakladateli prvních manufaktur a továren. Mezi významnější barvíře, spadající do společného cechu, nepocházející však ze Dvora Králové, patřili Jan František Theer, Antonín Jánský a Melichar Tauchman. Jan František Theer z Hostinného, zmiňovaný v textu výše, ⁹⁸ si založil vlastní barvířnu látek a své výrobky prodával až do Orientu. ⁹⁹ Antonín Jánský z Úpice čp. 129 je zrovna tím příkladem, kdy z nedostatku informací nemůžeme s jistotou říci, zda byl také modrotiskař nebo

⁸⁹Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, Pamětní kniha Josefa Holuba - *Dějiny města Dvora Králové zřízená v roce 1866 - 1903*, PT 8987, s. 21.

⁹⁰ Stanislav VESELÝ, *O čem vypráví archivní prameny*, in: Zprávy královédvorského muzea a vlastivědného kroužku, duben 1969, s. 105.

⁹¹ Cechovní uspořádání zrušil František Josef I. v roce 1859. Řemeslníci se sdružovali v živnostenských společenstvech dle živnostenského řádu z výše zmiňovaného roku.

⁹² Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv města Dvůr Králové nad Labem, Pokladní kniha, 1892, inv. č. 424, karton 110.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ Pozamentýr – také řečeno prýmkář, tkadlec prýmu (ozdobných pásů, šňůr).

⁹⁶ Výrobce paprsků – hřebenů ke tkalcovskému stavu.

⁹⁷ Tkadlec punčoch, tedy punčochář.

⁹⁸ Na straně 15 této práce.

⁹⁹ Tomáš ANDEĚL, *Hostinné*, s. 82.

vícebarevný tiskař.¹⁰⁰ Pravděpodobně se jedné z těchto činností věnoval, protože po jeho smrti v roce 1806 v pozůstalosti zůstala zbitá kůlna a v ní mandl pro mandlování plátna, dále rys pro tisknutí pláten, sklo pro leštění čili hlazení pláten a také dřevěné formy.¹⁰¹ Dále v Úpici čp. 103 provozoval svoje řemeslo Melichar Tauchman. Říkalo se mu také Melchar¹⁰² a „barvil na modro a na zeleno plátna, přízi a také tiskl. Pro mandlování pláten měl mandl s válcem a řetězy, lis s prkénky, kotle pro barvy, vanu, 51 kusů forem pro tlačení pláten, rozličné velikosti.“¹⁰³ Na barvení ročně spotřeboval: „indica 20 liber po 5 fr, měděnky (Grünspan), 10 liber po 2 fr 20 kr, vitriolu 40 liber po 4 ½ kr, kampešky (Blauholz) 2 libry po 22 kr. Tato kupovala se v Chvalkovicích.“¹⁰⁴ Modrotiskařem v pamětech nazýván není, ač vybavení – formy, by tomu odpovídaly. Jednalo se o váženého občana Úpice, protože dne 26. 8. 1799 ho zvolili purkmistrem.¹⁰⁵ Z poloviny 18. století a počátku 19. století jsou známa další jména barvířů – Karel Erben (Hrabačov), Václav Frank, Antonín Frank, František Kovář (Jilemnice), Josef Kotík, Václav Scholz, Václav Materna (Nová Paka), Josef Finger, Karel Theer, Václav Seidl, Alois Schroll (Vrchlabí), Karel Schroll, Václav a Jan Červený (Hostinné), Jiří Černý, Jan Finger, Antonín Theer (Svoboda nad Úpou), Augustin Wondráček, Ignác, Josef a Josef ml. Emerlingovi (Trutnov).¹⁰⁶

Z počátku 20. století známe modernější způsob barvení, prováděný Františkem Hrubým v Nové Pace, který v parní chemické barevně barvil frankfurtskými barvami látky bavlněné, vlněné a hedvábné, převážně na černý a modrý odstín.¹⁰⁷ „Látka se nejprve ve vodě s přísadou mýdla, sody i jinak vypere. Vkládá se na dvě – tři hodiny do lázně barevné, kde kromě barvy jsou hlavními přísadami různé soli a kyseliny a pak se v kyselinách míchá. Úprava provádí se na dutém, parou naplněném válci s kartáči (jsou-li kousky rozpárány) nebo na dutém dírkovaném válci (je-li látka v celku). Skvrny všeho druhu natírají se podle

¹⁰⁰ Mojí domněnku potvrzuje také Ondřej Bezděk z Muzea Úpice, „Z popisu toho vybavení by se na modrotisk asi dalo usuzovat, ale explicitně zmíněný tam není. Na Dřevěnkou (poznámka autorky: Muzeum historického a kulturního dědictví v Úpici) se naopak donesla informace, že v Úpici se prý modrotisk neprovozoval, to spíš dál po proudu Úpy v okolí České Skalice a pak u vás na Královédvorskou. Ale nijak podložená ta informace nebyla, takže nevím, nakolik jí je možné věřit.“ - E-mailová korespondence s Mgr. Ondřejem Bezděkem z Muzea Úpice, ze dne 8. 12. 2021. Otázkou však zůstává, do jaké míry rozlišovali povolání.

¹⁰¹ Vilém SCHREIBER, *Paměti města Úpice III.*, IN: Muzeum Úpice, s. 132.

¹⁰² Vilém SCHREIBER, *Úpice – Místopis II.*, IN: Muzeum Úpice, s. 142.

¹⁰³ Tamtéž, s. 145.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 142 – 143.

¹⁰⁵ Vilém SCHREIBER, *Paměti města Úpice – 1789 - 1868*, in: https://www.upice.cz/assets/File.ashx?id_org=17465&id_dokumenty=4642, s. 25.

¹⁰⁶ Vlastimil HAVLÍK, *Barvířství – řemeslo pro pestřejší svět: cechy a řemesla*, in: *Krkonoše. Jizerské hory*, ročník 36, č. 2 (2003), s. 46.

¹⁰⁷ Josef JÍRA, *Novopacko*, s. 718.

*potřeby nejrůznějšími mýdly, načež se vyperou v pohyblivých pračkách. Skvrny, které ještě nepustily se buď sodou, čpavkem, kyselinami, éterem i jinak úplně odstraní.*¹⁰⁸

Pokud se zaměříme přímo na královédvorské barvíře, zjistíme, že jich nebylo málo. Kusé informace o většině královédvorských barvířů nalézáme nejen v gruntovních knihách, matrikách, ale také v městských pamětních knihách a osobních kronikách.¹⁰⁹ Nejstarší dochovaná jména královédvorských barvířů pochází z 16. století. U Hradištské brány v 60. letech 16. století své barvířské řemeslo provozoval Jan Augustin a Jan Barvíř. V 70. letech 16. století barvil plátna Šimon Menczl a Jan Franěk, v 80. letech Martin zvaný Pláten barvíř, který se do Dvora přistěhoval z Nových Hradů, Pavel Barvíř, jenž v roce 1583 umřel na mor, a dále Martin Rottenberger, Ondřej Barvíř, pocházející původně z Pardubic. Oba posledně zmiňovaný sídlili v tzv. barvířském domě.¹¹⁰ Ze 17. století jsou známa pouze dvě jména, jednalo se o otce a syna. Otec se jmenoval Tomáš starší a svoji živnost ukončil v roce 1627. Ten samý rok ji převzal jeho syn Tomáš mladší. Tomáš starší posléze, v roce 1633, umřel. Z 18. století se zachovalo barvířské jméno rodiny Modřických z Kostelní ulice čp. 118.¹¹¹ Prvním barvířem v rodině se stal Martin Modřický, který umřel v roce 1772 ve věku 66 let. Poté pravděpodobně jeho živnost převzal Antonín (Anton)¹¹² Modřický, který se také zabýval obchodem s plátnem. V roce 1794 nalézáme jeho podpis u dokumentu – osvědčení o způsobilosti činnosti místního barvíře. V roce 1816 Antonín Modřický umřel ve věku 80 let na sešlost stářím. Jeho nástupcem se stal Václav Modřický, barvíř na modro. Barvířství se s největší pravděpodobností věnoval také Josef Modřický, jehož žena šla 21. 5. 1858 za kmotru narozenému dítěti a svého muže uvedla v matrice jako „*souseda zdejšího č. 44.*“¹¹³

V 19. století a 20. století již nacházíme větší množství pramenných informací o činnosti barvířů ve Dvoře Králové nad Labem. Jmenovat můžeme např. tkalce, barvíře¹¹⁴

¹⁰⁸ Josef JÍRA, *Novopacko*, s. 718.

¹⁰⁹ Konkrétně Söllnerova kronika města – originál uložen v SOKa Trutnov, kopie uložena v Městském muzeu (muzejní knihovně) ve Dvoře Králové nad Labem, dále *Vzpomínky na Královédvorské rody* Aloise Zlatníka, spolumajitele textilní firmy na bavlněné příze k pletení a vyšívání s názvem Zlatník a Tlapák, z roku 1944 uložena v muzejní knihovně Městského muzea DKnL. a Pamětní kniha (kronika) Josefa Holuba, místního pekaře, z let 1866 – 1903, uložena v podsbírcce Písemností a tisků, taktéž v Městském muzeu ve Dvoře Králové nad Labem, PT 8987.

¹¹⁰ Dnes Revoluční ulice čp. 63.

¹¹¹ Dle číslování v roce 1771, čp. 110 dle přečíslování v roce 1806. Dnešní ulice Palackého čp. 106.

¹¹² Dopis v záležitosti cechu barvířského. IN: SOKa Trutnov, fond Cech barvířů a mandlířů Dvůr Králové nad Labem.

¹¹³ Státní oblastní archiv Zámrsr, Sbírka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00391.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00012.zip>, vyhledáno: 18. 11. 2021.

¹¹⁴ Bedřich SÖLLNER, *Pamětní kniha města Dvora Králové nad Labem*, s. 73.

a faktora J. Brdičku, známého pod přezdívkou „Liebig. Z čeho tato přezdívka vznikla, se neví, ale o barvíři byly složeny i písně.“¹¹⁵ Barvíř měl za manželku „babičku rozenou Holubovou“¹¹⁶ a jejich dcera si vzala „pana Söllnera, který měl později vetešnický obchod.“¹¹⁷ Brdičkova živnost (barevna a faktorství) stála pod hospodou zvanou Na Kopečku.¹¹⁸ Do dnešní doby se však nezachovala,¹¹⁹ byl zbořen přibližně před čtyřicátým rokem 20. století. Kronikář a vnuk barvíře, Bedřich Söllner, vzpomíná ve své kronice, že „v době po válce 1866 nalézáme mezi obyvatelstvem dvorským mnoho tkalců a barvířů, kteří vyráběli po domácím způsobu ručně. U Brdičků bývalo veselo, když se v sobotu sjížděli tkalci z okolí, aby odevzdali svoje výrobky, které ve svých domovech na dřevěných stavech urobili. Přivázeli utkané plátno a obdrželi opět nový materiál. Dědeček¹²⁰ navázal jim outku¹²¹ a osnovu, zaplatil jim za zboží a oni odjížděli, aby za týden opět urobené zboží odevzdali. U nás potom bylo zboží zušlechťováno česáním, škrobením a tak zvaným ožehnutím. To se dělo všechno ručně, strojů žádných nebylo. První stroje tak zvané bubny měl Lojsa Taufmann, co byl později domovníkem u Klazarů. Matka ráda vypravovávala, jaký byl vždy doma ruch, když se zboží balilo a dědeček pomalu ukládal kus po kuse, plátno a kalmuk do vozu, aby s ním odjel na jarmarky, do světa.“¹²² Ve vzpomínkách pokračuje i na dalších stranách kroniky. „Proces barvení byl velmi jednoduchý. Popisují to tak, jak se to dělávalo u mého dědečka. Bavlna se vyvářela a pak přišla na kádě podle barev. Největší práci dalo vždy namíchat černou barvu, aby totiž byla pěkná. Rovněž velkou práci dalo namíchat barvu „Kirschbraun“. Hnědá sukna byla barvena na Broumově, tj. ulice od Dr. Reinbergra po Tkalcovskou školu.¹²³ Barva byla výborná a vydržela až deset let zcela svěží. Koloristů žádných nebylo, každý barvíř byl sám sebou kolorista. U dědečka barvily se pouze nitě, a to různobarevně. Nabarvené nitě vymáchali barvíři ve struze. S některou barvou, jako oranžovou, dělá se tato procedura až třikrát. Potom se to dalo oschnouti. K tomu sloužila sušárna. Když ty nitě byly dobře osušeny, soukaly se na cívky a z cívek snovala se osnova. Snovač měl asi 100 různobarevných cívek, měl je na šráku a podle vzoru je třídil. Jednotlivé nitě prostrkoval do naváděče. Když s tím byl hotov, spojil nitě a začal od uzlu snovat

¹¹⁵ Alois ZLATNÍK a Radomír ROUP, *Vzpomínky na Královédvorské rody*, s. 33.

¹¹⁶ Bedřich SÖLLNER, *Pamětní kniha města Dvora Králové nad Labem*, s. 56.

¹¹⁷ Alois ZLATNÍK a Radomír ROUP, *Vzpomínky na Královédvorské rody*, s. 33.

¹¹⁸ Jednalo se o zděnou budovu v ulici Hoření, čp. 2, dnešní ulice Husova čp. 118, již zbořeno.

¹¹⁹ Alois ZLATNÍK a Radomír ROUP, *Vzpomínky na Královédvorské rody*, s. 33.

¹²⁰ Dědečkem myšlen J. Brdička.

¹²¹ Outkem Bedřich Söllner označuje silnou bavlnu a osnovou slabší bavlnu.

¹²² Bedřich SÖLLNER, *Pamětní kniha města Dvora Králové nad Labem*, s. 56.

¹²³ Dnes Přemyslova ulice. Svě řemeslo zde také provozoval barvíř a modrotiskař Munzar. Tkalcovská škola se nacházela v soukromém domě čp. 479 a ke vzdělání textilní výuky sloužila 38 let. Nyní slouží vyučovací účelům znovu jako Praktická škola.

na snovadle. Na snovadle zjistil délku kusu. Pak to sundával a říkal, že bude dělati kouli. Koule to byla vlastně osnova. Teď to dostal tkadlec a k tomu dostal outek. Tkadlec musel si osnovu navíti a musel ji protáhnouti paprskem, tzv. paprskáři. Potom byla tak zvaná brda, do kterých musela se osnova přitlačiti ručně. Když toto zboží tkadlec vyrobil, nebylo ještě prodejné. Nyní muselo se teprve česati a dávatí zboží vlas. Tím zabývala se rodina Holých, co je Springgrův dům¹²⁴ proti novostavbě okresního domu. K česání používaly se tzv. šišky a těmito se docílili se vlasu na látce. Zboží jednobarevné se škrobilo. Když bylo úplně prodeje schopné, jezdilo se s ním na trhy. Pamatuji si, jak mi maminka vyprávěla, že dědeček jezdil s fúrou na jarmarky až do Brna.¹²⁵ Zmiňované trhy na náměstí se ve Dvoře Králové nad Labem konaly každou sobotu. „Začátek trhu označoval se korouhví se znakem města. Podél celé malé podsíně od budovy soudní¹²⁶ až po bývalé hejtmanství byl trh obilní. Dále podél hlavní cesty od hotelu Kopp až k tzv. Ostrému rohu,¹²⁷ byly krámky s různým zbožím niťářským, klempířským apod. Dále až po dřívější masné krámy¹²⁸ k rohu bývalé ulice Hradištské¹²⁹ byly vozy se zeleninou, kterou kupovali též ve velkém, a vozili zeleninu zase dále až do Trutnova. V Kostelní¹³⁰ ulici měli své krámky místní obuvníci. Tito se vykládali i v neděli dopoledne. Mimo týdenní trhy odbývaly se v našem městě i trhy výroční, kterých bylo několik do roka a vždy v úterý.“¹³¹

Na trhy do okolních měst jezdil také královédvorský barviř, tkadlec a faktor František Veleba. Pokaždé „bral se sebou na jarmark velký komediantský buben, který připevnil vzadu na vůz. Domníval se, že lidé budou myslet, že to jezdou komedianti, a tak že ho neokradou.“¹³²

¹²⁴ Jedná se o dnešní Švehlovu ulici. Výstavba domů se tam však již změnila.

¹²⁵ Alois ZLATNÍK a Radomír ROUP, *Vzpomínky na Královédvorské rody*, s. 73 - 74.

¹²⁶ Stará radnice na náměstí, kterou vystavěli v letech 1572 – 1576 na severním rohu náměstí a současně Palackého ulice, na místě spáleniště domu Petra Ručnickáře, výrobce ručnic a pušek. Jednalo se o jednopatrovou budovu v renesančním stylu se šindelovou střechou. Původní štít směřoval do Palackého ulice a na straně do náměstí byla menší věž, podepřená v přízemí dvěma opěrnými pilíři, které jsou tam dodnes. V přízemí budovy byly dále tři sloupy, tvořící podloubí, které jsou sklenuté třemi křížovými klenbami. V prvním patře se nacházela prostorná konšelská síň. Při dalším požáru v roce 1790 však vyhořela věž a střecha radnice. V roce 1833 získala radnice nový empírový štít, s elipsovým okénkem, orientovaný do náměstí a malou věž s hodinami. Po přestavbě měla fasáda okrovou barvu. Dne 20. prosince 1911 povolilo C. k. ministerstvo kultu a vyučování finanční podporu na obnovu radnice, již nazývanou jako Starou radnici. Finanční podpora ze státních prostředků, ve výši 3.000 K, se vyplácela po 1.000 K v letech 1912 – 1914, s podmínkou, že pokrytí zbývajících obnosů si zajistí město. Po proběhlé opravě se radnice pyšnila sgrafitovou rustikou. Z této doby pochází také hladký vlys pod štítem s nápisem: HAEC DOMVS ODIT AMAT PVNIT CONSERVAT HONORAT NEWVITIAM PACEM CRIMINA IVRA PROBOS - Tento dům nenávidí špatnost, miluje mír, trestá zločiny, zachovává práva, ctí šlechtě. IN: Michaela VÁLKOVÁ, *Stará radnice na náměstí*, in: *Vlastivědné čtení o Královédvorskú*, č. 11, červen 2022, s. 23 – 26.

¹²⁷ Dnešní ulice Josefa Hory čp. 34.

¹²⁸ Přibližně v místě dnešních čp. 40 – 41 na náměstí T. G. Masaryka.

¹²⁹ Dnes ulice Hradební.

¹³⁰ Dnešní ulice Palackého.

¹³¹ Alois ZLATNÍK a Radomír ROUP, *Vzpomínky na Královédvorské rody*, s. 61.

¹³² Bedřich SÖLLNER, *Pamětní kniha města Dvora Králové nad Labem*, s. 74.

Faktorství Františka Veleby se nacházelo v Pivovarské ulici.¹³³ Ze vzpomínek pamětníka víme, že se jednalo o „veselého člověka. Děti neměli, ale přijali schovanku, kterou si vzal poštovní úředník Strejček z Boroviček.“¹³⁴ Když barvíř Veleba zemřel, zdědila žena jeho velký majetek¹³⁵ a později se „provдалa vdova za Scharfa v Borovnici, který tam měl výrobu železného pletiva.“¹³⁶

Mezi významné barvíře můžeme zařadit také Aloise Lorence (Lorenze), „majetného měšťana z Šindelářské ulice čp. 12.“¹³⁷ Přibližně od roku 1853 se věnoval také obchodu s bavlnou¹³⁸ a pamětníci na něho vzpomínají jako na faktora.¹³⁹ S manželkou Barborou, rozenou Šneidrovou, vychovali syna Aloyse (čp. 18¹⁴⁰) a dcery Aloisii, Hedviku a Barboru. Díky záznamům v matrice víme, že dcera Aloisie¹⁴¹ porodila barvíři vnuka Václava Golla (*25. 2. 1852) a vnučku Marii Barboru Gollovou (*30. 12. 1853). Také dcera Barbora, zvaná „Bábinka“,¹⁴² povila nemanželského syna Richarda (*3. května 1857), jehož otcem byl začínající sochař Antonín Pavel Wagner (3. 7. 1834, Dvůr Králové nad Labem – 27. 1. 1895, Vídeň), později významný umělec tvořící převážně monumentální sochy.¹⁴³ „Byla to láska mladého, nadšeného studenta s měšťanskou dívkou, rovněž inteligentní, kteří se poznali ve vlasteneckém kroužku mládeže. Známost ta byla na závalu Lorencově zámožné rodině, ale mládí si nedá poroučet, takže nezůstala bez následků. Doba sama tvrdě odsuzovala takový poklesek a hanbu dívky. Rodiče na ní zanevřeli, po celý čas vyčítali a tělesně trestali. Mladý sochař A. Pavel Wagner se chtěl s dívkou oženit, ale Lorencovi nepovolili, aby si vzala chudáka.“¹⁴⁴ Narodil se chlapec tedy získal příjmení po své matce. Ale záhy osiřel. „Jak jsem

¹³³ Jednalo se roubený dům čp. 13 na Hradištském předměstí, po druhém přečíslování v roce 1883 čp. 415, dnes již zbořeno. Stál vedle současné pošty v Legionářské ulici.

¹³⁴ Alois ZLATNÍK a Radomír ROUP, *Vzpomínky na Královédvorské rody*, s. 72.

¹³⁵ Tamtéž, s. 44.

¹³⁶ Tamtéž, s. 72.

¹³⁷ Zdeněk KÖCHER, *Richardův původ*, in: Zprávy vlastivědného kroužku a muzejní rady 1969, s. 84. Jednalo se o zděnou budovu, dnes Havlíčkova čp. 12.

¹³⁸ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00433.jpg, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00437.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00012.zip>, vyhledáno 18. 10. 2021.

¹³⁹ Jan PÁN, *Dvůr Králové nad Labem*, in: Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, s. 2.

¹⁴⁰ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00426.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00012.zip>, vyhledáno 18. 10. 2021.

¹⁴¹ Manžel Václav Goll, špendlíkář.

¹⁴² Jan PÁN, *Dvůr Králové nad Labem*, in: Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, s. 2.

¹⁴³ Pro Dvůr Králové nad Labem vytvořil pomník Václava Hanky a ve spolupráci s bratrem Františkem sochu Záboje, která je součástí kašny umístěné na náměstí T. G. Masaryka. V Podharti ve Dvoře Králové nad Labem je na jeho rodném domě umístěna pamětní deska.

¹⁴⁴ Zdeněk KÖCHER, *Richardův původ*, in: Zprávy vlastivědného kroužku a muzejní rady 1969, s. 84.

slyšel vypravovati, chodil Richardek do školy a to byl ještě jeho rozum normální, ale až asi v době puberty se mu mozek zakalil. Vidával jsem ho často hlavně před kostelem. To třeba stál na jednom místě a klátil se, při čemž třel levý palec ruky rukou pravou a na hlas mudroval. Zlobil se, řekl-li mu někdo tvaroh.“¹⁴⁵ Královédvorští ho znali také jako Richardka Gollů, později Háwlů. Richardek Gollů se mu říkalo proto, že zůstal v opatrování u paní Gollové v domě čp. 100, blízko kostela na dnešním náměstí Republiky.¹⁴⁶ Richardek tu žil po léta a spal na půdě.¹⁴⁷ Autoři, zajímající se o život Richardka, uvádí, že nevědí, z jakého důvodu se ho paní Gollová ujala, nebo situaci odůvodňují tím, že Václav Goll byl jeden z kmotrů Richardka. Víme však, že Alois Lorenc měl ještě jednu dceru Aloisii, která měla za manžela právě Václava Golla, mistra špendlíkáře.¹⁴⁸ Richardek tedy byl synovec výše zmiňované paní Gollové, které se přezdívalo „Bábinka.“¹⁴⁹ Takto však říkali i matce Richardka, Barboře.¹⁵⁰ Pravděpodobně během let vypravování historek o Richardkovi se pomotalo, jaké ze sester přezdívka opravdu patřila. Jeho otec, A. Pavel Wagner si Richardka chtěl vzít do své péče, ale Gollova rodina to nedovolila.¹⁵¹ Po smrti Aloisie Gollové si Richardka vzali do opatrování pan Antonín Hawel s matkou. Do Hawlovy rodiny se Richardek dostal díky příbuzenského vztahu. Jeho teta Hedvika, dcera Aloise Lorence, se provdala za Antonína Hawla. Tak dostal přezdívku Richardek Hawlů.¹⁵² Zemřel ve věku 56 let dne 22. 9. 1914 v Klazarově ulici 976 a příčinou úmrtí bylo ochrnutí mozku u šílence.¹⁵³

Další barvíř, Josef Šotola, své živobytí provozoval kousek od „Klustovy hospody, který měl též větší hospodářství, a od kterého šla cesta ke splavu kolem zahradnických domků,¹⁵⁴ a také kolem Šotolovy barevny.¹⁵⁵ „Barvíř Šotola barvil každému, kdo si k němu dal.“¹⁵⁶ Josef Šotola z čp. 37¹⁵⁷ v Hořením předměstí Dvora Králové nad Labem, syn Josefa Šotoly, tkalce ze Dvora Králové nad Labem a Marie, rozené Kopečky vychovával

¹⁴⁵ Alois ZLATNÍK a Radomír ROUP, *Vzpomínky na Královédvorské rody*, s. 49.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 198.

¹⁴⁷ Zdeněk KÖCHER, *Richardkův původ*, in: Zprávy vlastivědného kroužku a muzejní rady 1969, s. 83.

¹⁴⁸ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sbirka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00056.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00012.zip>, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00056.jpg, IN: <http://88.146.158.154:8083/035-00012.zip>, vyhledáno 18. 10. 2021.

¹⁴⁹ Zdeněk KÖCHER, *Richardkův původ*, in: Zprávy vlastivědného kroužku a muzejní rady 1969, s. 83.

¹⁵⁰ Jan PÁN, *Dvůr Králové nad Labem*, in: Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, s. 2.

¹⁵¹ Alois ZLATNÍK a Radomír ROUP, *Vzpomínky na Královédvorské rody*, s. 49.

¹⁵² Zdeněk KÖCHER, *Richardkův původ*, in: Zprávy vlastivědného kroužku a muzejní rady 1969, s. 85.

¹⁵³ Alois ZLATNÍK a Radomír ROUP, *Vzpomínky na Královédvorské rody*, s. 202.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 36.

¹⁵⁵ Jedná se o lokalitu zvanou Na Slovanech v oblasti ulice Slovany.

¹⁵⁶ Bedřich SÖLLNER, *Pamětní kniha města Dvora Králové nad Labem*, s. 73.

¹⁵⁷ Dle prvního přechíslování, které ve Dvoře Králové nad Labem proběhlo v roce 1806. Nynější Slovany čp. 172. Vlastnil také čp. 173, dřevěné stavení, které již dnes nestojí.

s manželkou Kateřinou, rozenou Čenkovou z Vorlechu syny Edvarda (* 21. 1. 1854), Josefa (* 15. 7. 1855) a dceru Emilii (*18. 6. 1858). Dne 27. 11. 1877 Josef Šotola umřel na zánět plic a pohrudnice. Bylo mu 63 roků.

V 1. polovině 19. století se barvířství věnoval mimo jiné také Josef Deyl, Jan Vaněk z čp. 38,¹⁵⁸ František Köcher (taky psán Koecher) z čp. 6,¹⁵⁹ Petr Haas¹⁶⁰ z čp. 61¹⁶¹ a Josef Knižáček z čp. 36,¹⁶² o kterém víme pouze to, že měl dcery Annu¹⁶³ a Marii.¹⁶⁴ Mezi další královédvorské barvíře patřili:

- Josef Lorenc, syn Jana Lorence, tkalce a matky Anny, rozené Kleander, z roubenky v Šindelářská ulice čp. 21.¹⁶⁵ Vzal si Kláru, rozenou Blažkovou, z Bukoviny. Měl dceru Marii (neznáme její matku). Dne 8. 12. 1849 se manželům narodil syn Vincenc. Dne 18. března 1852 se narodila Christina Františka, která byla 9. března pokřtěna a následně umřela. Pravděpodobně při porodu zemřela i jeho choť Klára. Další dvě narozené děti má již s manželkou Margarethou (Markétou), dne 26. prosince 1855 se jim narodila dcera Teresie a dne 20. června 1857 se narodil syn Alois, ještě téhož dne byl pokřtěn a posléze umřel.

¹⁵⁸ Bydlel v dřevěném domku v Hořeni předměstí čp. 38. Dnes v místech čp. 174, dnešní Slovany.

Měl syna Josefa. Státní oblastní archiv Zámrs, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00363.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00344.zip>, vyhledáno 18. 10. 2021.

¹⁵⁹ Jednalo se o dřevěnou budovu v tehdejší Dlouhé ulici čp. 6. Po přecíslování v roce 1806 čp. 319. Dnes by stál domek nad čp. 320 v ulici Riegrově.

Státní oblastní archiv Zámrs, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00426.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00012.zip>, vyhledáno 18. 10. 2021.

¹⁶⁰ Za manželku měl Josefu. V roce 1857 uváděn v matrice jako zemřelý.

¹⁶¹ Jednalo se o kamenný dům v tehdejší Hrnčířské ulici čp. 61, v dnešní Sladkovského ulici 536. Dnes tu stojí rodinný dům. Viz příloha – obrázek 13.

¹⁶² Jednalo se o dřevěnou stavbu čp. 36 na Slovanech. Po přecíslování (1806) Slovany čp. 177, později zbořeno. Měl dceru Marii.

¹⁶³ Státní oblastní archiv Zámrs, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00265.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00294.zip>, vyhledáno 18. 10. 2021.

¹⁶⁴ Státní oblastní archiv Zámrs, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00265.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00296.zip>, vyhledáno 19. 10. 2021.

¹⁶⁵ Současná Havlíčkova ulice čp. 20. Dnes již roubenka nestojí.

- Libor Vlček z Hoření ulice čp. 82.¹⁶⁶ Za ženu měl Marii rozenou Biřvazovou. Jejich dcera Anna porodila dne 28. 1. 1854 nemanželského syna Karla Josefa, který později zemřel.
- Josef Polak (také Pollak či Polák), syn Josefa Poláka, tesaře. Za ženu si vzal Marii, rozenou Janke. Dne 28. února 1848 se jim narodila dcera Amalie Marye a dne 31. prosince 1854 se jim narodil syn Josef. Dne 1. srpna 1857 se jim narodil ještě syn Ignác, který později však umřel. Vlastnili zděné obydlí v Dlouhé ulici čp. 2.¹⁶⁷
- Antonín Stouda,¹⁶⁸ syn sedláka Josefa Stoudy z Filířovic a matky Eleonory, ze zděné stavby na Dolením předměstí čp. 53.¹⁶⁹ V roce 1854 nazýván mistrem barvířským. Jeho manželkou se stala Barbora, rozená Dmichová. Dne 22. 8. 1850 se jim narodila dcera Anna Marie. Velmi krátce nato, 13. 1. 1851, se jim narodila další dcera Rosa, která později umřela. Jednalo se o předčasně narozené dítě. Další dcera se jim narodila 13. června 1853 a pojmenovali ji Antonie Marie. Kmotrem Františka Xavera, narozeného 24. 12. 1854. Jeho manželka Barbora šla za kmotru narozenému dítěti v září 1856. Dne 1. ledna 1856 se jim narodil syn Josef František, který byl 2. ledna pokřtěn a posléze umřel.
- Josef Pusch z čp. 5.¹⁷⁰ Dne 10. 12. 1856 se mu narodil syn Josef Jan Nepomuk Alois, kterého měl s manželkou Josefou, roz. Haasovou. Dne 27. 12. 1858 se mu narodil syn Antonín Alois Jan, 28. 12. pokřtěn a pak umřel.
- Josef Baudiš, barvířský tovaryš z čp. 8.¹⁷¹ Syn Jana a Anny Bauerových z Úpice 130. Měl manželku Annu, rozenou Kmínkovou (Kmínek byl mlýnář) z čp. 8, Dolení ulice. Dne 22. 7. 1858 se mu narodila dcera Anna.
- Anoton Köcher (Koecher), barvířský mistr z čp. 31¹⁷² na Dolením předměstí. Jeho manželkou se stala Františka, rozená Hružová z Kanitz (Brněnsko). Narodil se jim syn

¹⁶⁶ Bydleli v roubence, dnes na jejím místě (Husova čp. 176) stojí zděný domek.

¹⁶⁷ Dnešní Rooseveltova čp. 295.

¹⁶⁸ V roce 1853 psán již jako Štouda.

¹⁶⁹ Stála přibližně pod stavbou Rooseveltova 295. Již nestojí.

¹⁷⁰ Nyní náměstí Odboje 316.

¹⁷¹ Dnes na jeho místě stojí paneláková výstavba. Erbenova 2367.

¹⁷² Současná Riegrova 331.

Jan Alois 25. 10. 1858, o den déle pokřtěn, ale poté umřel. Jejich dům byl ze smíšené konstrukce – dřevo, zdivo.

- František Antoš z Kostelní ulice čp. 112.¹⁷³ Měl dceru Josefu, která šla za kmotru Juliovi (syn dalšího barvíře Františka Pauluse), narozeného 29. 9. 1854. Josefa porodila dne 30. 10. 1854 chlapce Františka, posléze však umřel.
- Kryštof Berger,¹⁷⁴ který v roce 1858 získal vysvědčení z nedělní školy. Barvířským dovednostem ho učil královédvorský barvíř František Paulus. Dochovala se jeho fotografie z roku 1894.
- Karel Kroupa, o němž víme pouze to, že se 15. 12. 1862 se podepsal pod návrhem stanov jednoty Královédvorského Sokola.

Mezi barvíře 2. poloviny 19. století patřili také Jan Haas, Bedřich Kotík, Hynek Kampler, Hynek Rücker a Seidl. Svého barvíře měla i nedaleká Žireč, kde se barvířskému řemeslu věnoval František Luštinec¹⁷⁵ v čp. 25 kolem roku 1850.

Jako mistr pracoval v jedné z barvíren také Josef Fischer, kterého zachytil ve své diplomové práci Ivo Rejchtr: „*Dne 23. 9. 1883 byl ve městě dvěma Čechy přepaden německý barvířský mistr Josef Fischer.*“¹⁷⁶ V některé z místních textilních továren se pravděpodobně nechal zaměstnat i barvířský mistr Martin Popp, který se, dle zpráv z materiálů zachovaných v jilemnickém muzeu,¹⁷⁷ přestěhoval do Dvora Králové nad Labem 5. května 1924.¹⁷⁸

¹⁷³ Jedná se o zděnou stavbu v dnešní Palackého ul. čp. 108.

¹⁷⁴ Viz příloha – obrázek 5 a 6.

¹⁷⁵ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00265.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00253.zip>, vyhledáno 18. 10. 2021.

¹⁷⁶ Ivo REJCHTR, *Královédvorská bartolomějská noc 1885 v dobových souvislostech: diplomová práce*, s. 42.

¹⁷⁷ E-mailová korespondence s Terezou Tauchmanovou z Krkonošského muzea Jilemnice, 1. 4. 2021.

¹⁷⁸ Tamtéž.

1.2.2 Prolínání barvířského a tiskařského řemesla

Jedním z příkladů, kdy se těžko zjišťuje, zda se barvíř zabýval jen celoplošným jednobarevným barvením nebo také vícebarevným tiskem nebo dokonce modrotiskem, je barvíř Krištof Hilbich (Hillbich) starší,¹⁷⁹ syn Krištofa Hilbicha, hřebenáře, a jeho ženy Anny. Kolem roku 1858 hlavně barvil, ale dle Mariuse Stadlera se jednalo také o modrotiskaře.¹⁸⁰ Tvrzení objasňuje vzpomínka na povodeň ve Dvoře Králové nad Labem, která město postihla ve středu 10. července v roce 1872.¹⁸¹ Barvíři odplavaly nejen zásoby dřeva, ale voda vnikla do dílny, a zkazila mu všechny barvy a poškodila látky.¹⁸² Vzpomínka zmiňuje všechny barvy, ne pouze indigovou barvu. To by potvrdovalo skutečnost, že se jednalo o vícebarevného tiskaře. V dalším svém díle Marius Stadler nazývá Krištofa Hilbicha barvířem a tiskařem, o jeho modrotiskové činnosti se již nezmiňuje. Přikláním se tedy ke své domněnce, že se o modrotiskaře nejednalo. Hilbichova barvírna a tiskárna¹⁸³ stávala u současného zdravotního střediska¹⁸⁴ v dnešní ulici Sladkovského „na druhé straně Kracbachu.“¹⁸⁵ Ještě kolem roku 1929¹⁸⁶ stál na popisovaném místě kamenný dům, dnes se zde nachází menší parčík.¹⁸⁷ Po barvíři se dochoval kromě různých tiskařských forem¹⁸⁸ také tiskařský stůl z roku 1830,¹⁸⁹ který do muzea¹⁹⁰ věnoval syn barvíře, Krištof Hilbich

¹⁷⁹ Za manželku měl Josefu, roz. Kuhnovou. Dne 5. prosince 1853 se jim narodil Krištof Josef, dne 2. prosince 1855 se jim narodila dvojčata František Josef a Josef František, téhož dne pokřtěna a následně umřela. Dne 27. května 1857 se jim narodil další syn Karel Jindřich, který však také umřel. Dne 14. ledna 1859 přivítali na svět syna Teodora.

¹⁸⁰ Marius STADLER: *Technický scénář výstavy 200 let textilního tisku v Československu*, nestránkováno.

¹⁸¹ *Pamětní kniha obce Dvůr Králové nad Labem 1927*. IN: https://stare.vychodoceskearchivy.cz/ebadatelna/index.php?misto=trutnov&adresar=CZ_225105010_763_x1&strana=32&nadpis=Pam%25C4%259Bt%25C3%25AD+knih+obce+Dv%25C5%25AFr+Kr%25C3%25A1lov%25C3%25A9+nad+Labem+1927, s. 27, vyhledáno 20. 10. 2021.

¹⁸² Tamtéž.

¹⁸³ Viz příloha – obrázek 9 – 11.

¹⁸⁴ Původní budova Dělnického domu z roku 1911.

¹⁸⁵ Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 7. Kracbach, také zvaný Kacbach, oficiálním jménem Hartský potok – nejdelší a nejmohutnější potok, který Dvorem Králové nad Labem protéká.

¹⁸⁶ Datace je velmi orientační – domek se nachází na Katastrální mapě evidenční z let 1889 – 1929. Jeho zachovaná fotografie je přibližně z let 1920.

¹⁸⁷ Jednalo se o dům číslo popisné 23 (dle prvního přečíslování v roce 1806). Po druhém přečíslování, v roce 1883, čp. 537.

¹⁸⁸ Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 5.

Dle autora uložili tyto formy u zmiňovaného barvířského stolu. Pro lepší přehled vyrobili otisky na látky. Tyto sbírkové předměty se nacházely v bývalém Textilním muzeu v České Skalici. Nyní by měli být uloženy v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze bez možnosti předměty vidět.

¹⁸⁹ Lubomír DUSIL, *Stručný přehled královédvorské textilní výroby*, s. 12.

¹⁹⁰ Myšleno textilní muzeum, které ve Dvoře Králové v roce 1936 založil Marius Stadler. Po ukončení muzea Stadlerovy sbírky ležely několik let v krabicích, poté si je převzalo Textilní muzeum v České Skalici, které svou činnost ukončilo v roce 2017 a sbírky převzalo Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze.

mladší,¹⁹¹ který se od svého otce řemeslo naučil a provozoval ho v dnešní Preslově ulici čp. 457¹⁹² do roku 1896, kdy živnost ukončil z důvodu malého výdělku, a začal pracovat jako barvíř v továrně.¹⁹³

Není to jediný případ, kdy s určitostí nemůžeme říct, jakému řemeslu se dotyčný primárně věnoval. František Paulus,¹⁹⁴ z čp. 168 a později 107,¹⁹⁵ je v matrikách veden nejen jako barvíř, ale také tiskař¹⁹⁶ a od roku 1856 uváděn i jako mistr tiskařský.¹⁹⁷ Opětovně tomu tak bylo v roce 1857,¹⁹⁸ 1858.¹⁹⁹ Na dochované fotografii²⁰⁰ barvíře Pauluse se nachází poznámka, že byl otcem profesora, faráře a dvou učitelek. Poznámka je dopsaná ručně, bez uvedení autora této myšlenky. Dne 15. prosince 1862 podepsal, společně s Janem Paulusem, pod návrhem stanov jednoty Královédvorského Sokola. František Paulus zemřel po delší nemoci 21. února 1891.²⁰¹

Jan Paulus²⁰² z čp. 46²⁰³ a později čp. 56²⁰⁴ se řadí také mezi barvíře, později, v roce 1852 označován v matrice jako dlabáč²⁰⁵ a v roce 1857 jako tiskař. Zda existovala nějaká

¹⁹¹ Viz příloha – obrázek 12.

¹⁹² Seznam držitelů domů z roku 1905 uvádí u čp. 457 majitelku Marii Hilbichovou. Dle Královédvorského adresáře majitelů domů z roku 1921 má již dům dvě majitelky – Aloisii Táslerovou a Anastázií Hilbichovou.

¹⁹³ Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 7.

¹⁹⁴ Manželka Anna Paulus. Dne 23. 4. 1853 se jim narodil syn Vojtěch. Státní oblastní archiv Zámrsk, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00173.jpg., in: <http://88.146.158.154:8083/035-00215.zip>, vyhledáno 18. 10. 2021.

¹⁹⁵ V roce 1852 čp. 168, v letech 1853 - 1855 a 1857 čp. 107. Čp. 168 v Posnerově mapě Dvora Králové nad Labem nenalezeme, ač byl dům vystavěn v roce 1850. Pravděpodobně je to tím, že v Posnerově mapě chybí dnešní části Dvora Králové – Vorlech a Podhart'. Kamenný dům čp. 107 se nacházel v tehdy bezejmenné ulici u kostela sv. Jana Křtitele (směrem od náměstí před kostelem), dnes ulice Věžní. Dům však již nestojí.

¹⁹⁶ Státní oblastní archiv Zámrsk, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00188.jpg, IN: <http://88.146.158.154:8083/035-00215.zip>, vyhledáno 20. 10. 2021.

¹⁹⁷ Státní oblastní archiv Zámrsk, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00217.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00144.zip>, vyhledáno 20. 10. 2021.

¹⁹⁸ Státní oblastní archiv Zámrsk, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00265.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00306.zip>, vyhledáno 21. 10. 2021.

¹⁹⁹ Tamtéž, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00231.jpg, vyhledáno 20. 10. 2021.

²⁰⁰ Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Fotografická sbírka, F 1238.

²⁰¹ Parte Jana Pauluse. IN: Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsběrka Písemností a tisků, Po 132/2020/124.

²⁰² Viz příloha – obrázek 7 a 8.

²⁰³ Státní oblastní archiv Zámrsk, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00032.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00012.zip>, vyhledáno 18. 10. 2021.

příbuznost mezi Františkem a Janem Paulusem se mi nepodařilo zjistit. Dochovala se pouze informace, že Jan Paulus měl za manželku Barboru a společného syna Josefa,²⁰⁶ který se stal také barvířem a svoji činnost provozoval v Hradci Králové, a dcery Annu Moniku (* 4. 2. 1849)²⁰⁷ a Marii, vdanou Mahrlovou. Také Františka Poláka nazývali v roce 1854 tiskařem,²⁰⁸ roku 1855 barvířem²⁰⁹ a poté znovu tiskařem.²¹⁰ Z jeho profesního života se nám zachovala zmínka na jedné ze stran vzorkovníku Josefa Vlka.²¹¹ U textilie s rostlinnými motivy na černém podkladu je ručně tužkou dopsaná poznámka „*ruční tisk pravděp. Polaka, kolem 1920.*“²¹² Více pramenů se však dochovalo o jeho soukromí. Víme, že žil s manželkou Josefou, roz. Santručky, ve zděném domě čp. 40²¹³ v Hořením předměstí Dvora Králové nad Labem, dnešní ulice Husova čp. 130. Z manželství vzešli čtyři synové – František²¹⁴ (* 11. 12. 1850), Josef Emanuel²¹⁵ (* 22. 12. 1852), Teodor²¹⁶ (* 19. 7. 1855, †) a Teodor²¹⁷ (* 28. 7. 1857). Některé děti se narodily v čp. 10²¹⁸ v Hořením předměstí Dvora Králové nad Labem. Tento dům vlastnili jeho rodiče Jan Polák a Woršila, rozená Šneidrová.

²⁰⁴ Tamtéž, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00078.jpg a CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00054.jpg, vyhledáno 20. 10. 2021.

V roce 1851 uváděno u barvíře čp. 46, roku 1849 a od roku 1852 čp. 56. V obou případech se jedná o zděné domy v ulici Hradištské. Čp. 56 stojí na začátku ulice, čp. 46 na konci ulice na druhé straně. Co se týká čp. 56, jednalo se o dvojdomek s čp. 55 – zde bydlel a pracoval tiskař František Hoffman. Dnes čp. 49 ve Švehlově ulici. Zděný domek čp. 46 (po posledním přečíslování čp. 46) měl dvě dřevěné přístavby a dnes již nestojí. Umístit ho však může na roh Švehlovy a Komenského ulice. Přibližně vedle čp. 866, dnešní veterinářské ambulance MVDr. Dalibora Sovy.

²⁰⁵ Tj. formíř. Státní oblastní archiv Zámorsk, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00047.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00012.zip>.

²⁰⁶ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00231.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00012.zip>

²⁰⁷ Tamtéž, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00124.jpg, vyhledáno 21. 10. 2021.

²⁰⁸ Tamtéž, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00187.jpg, vyhledáno 18. 10. 2021.

²⁰⁹ Tamtéž, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00207.jpg, vyhledáno 23. 10. 2021.

²¹⁰ Tamtéž, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00208.jpg, vyhledáno 18. 10. 2021.

²¹¹ Vzorník Josef Vlka daroval 4. února 1950 do tehdejšího Textilního muzea ve Dvoře Králové nad Labem. Nyní vzorník patří do sbírek Uměleckoprůmyslového muzea v Praze, inventární číslo 680.

²¹² Vzorník Josefa Vlka, vystaven v Expozici textilního tisku na vzorkařském stole.

²¹³ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00187.jpg, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00207.jpg, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00228.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00012.zip>, vyhledáno 21. 10. 2021.

²¹⁴ Tamtéž, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00148.jpg, vyhledáno 23. 10. 2021.

²¹⁵ Tamtéž, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00173.jpg, vyhledáno 22. 10. 2021.

²¹⁶ Tamtéž, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00207.jpg, vyhledáno 19. 10. 2021.

²¹⁷ Tamtéž, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00228.jpg, vyhledáno 20. 10. 2021.

²¹⁸ Dle údajů z prosince 1858. Státní oblastní archiv Zámorsk, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města*

Z uvedených příkladů vyplývá, že nelze přesně zjistit dobu, kdy královédvorští barvíři přešli k tisku na plátno ve smyslu potisku jednobarevné látky. Co se týká modrotisku, předpokládá se, že barvíři jej začali vyrábět přibližně v druhé polovině 18. století.²¹⁹

1.3 Zánik barvířského řemesla ve Dvoře Králové nad Labem

S postupným vývojem průmyslu se také měnily pracovní možnosti barvířů. Faktorství přecházela v manufaktury a některé se staly základem pro vznikající továrny.²²⁰ První manufaktura, barevna, vznikla ke konci 18. století - na Hradištském předměstí v roce 1791 postavil obchodník s plátnem František Thim budovy barvírny, tiskárny a sušárny na pozemcích vdovy Anny Marie Hejnové, v tehdejší číslu popisném 29. O čtyři roky později podstoupil František Thim svoji manufakturu za 600 zlatých Křištofu Weckherlinovi a jeho manželce Kateřině z Kosmonos. V roce 1796 přikoupil Křištof Weckherlin, který podnikal se svým synem, další domy a stodolu a v roce 1800 další dům. V roce 1803 patřily do manufaktury dvě barevny (jedna z nich byla původní na Hradištském předměstí, druhá, dřevěná, u mlýnské strouhy), dvě tiskárny, mandl poháněný žentourem a další zařízení. V roce 1840 zemřeli otec i syn a manufakturu zdědila dcera Anna, která v roce 1843 ukončila výrobu a vše prodala.²²¹

Kromě toho existovaly manufaktury tzv. rozptýlené. Domácí tkalci pracovali na stavech doma a svoje výrobky, za které dostali zapláceno, předávali k bělení, barvení, mandlování, které se děly centralizovaně v objektech manufaktury. Systém dělby práce probíhal obdobně jako u výše zmiňovaných vzpomínek Bedřicha Söllnera na práci svého dědečka a barvíře Brdičku. Antonín K. Viták dále uvádí, že v poslední třetině 19. století ve městě byly dvě větší barvírny.²²² Pravděpodobně se jednalo o tiskárnu Otty a Emila Schleinových a tiskárnu bavlněných látek Jindřicha Mayera a syna. Obě dvě tiskárny, původně faktorství – barevny,²²³ se na začátku svého vzniku zabývaly ručním barvením přize a později se proměnily v tiskárny s válcovými stroji. Pro představu tiskárna Jindřicha Mayera

Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00249.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00242.zip>, vyhledáno 19. 10. 2021.

²¹⁹ Hana HYNKOVÁ, Jaroslav ŠŮLA, *Modrotisk z oblasti Orlických hor*, s. 13. A také: Horst GRYGGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku 1979*, nestránkováno.

²²⁰ V dnešní ulici 17. listopadu.

²²¹ Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 9.

²²² Antonín Konstantin VITÁK, *Dějiny královského věnného města Dvora Králové nad Labem*, s. 202.

²²³ Josef HORÁK, *Textilní průmysl ve Dvoře Králové n. L.: Závěrečná písemná práce ze zeměpisu*, s. 12.

a syna vlastnila od roku 1880²²⁴ šest válcových tiskacích strojů.²²⁵ O obou továrnách si více povíme v následující kapitole.

²²⁴ Josef HORÁK, *Textilní průmysl ve Dvoře Králové n. L.: Závěrečná písemná práce ze zeměpisu*, s. 13.

²²⁵ Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 13.

2 POTISKOVÁNÍ TEXTILIÍ

S růstem zájmu o různorodé vzory na textiliích se vyvinuly další profese k zušlechťování textilie. Nejjednodušší způsobem byl ruční přímý (pozitivní) tisk, zprvu světlými barvami na tmavě obarvené plátno, později spíše tmavými barvami na světlý podklad. Vícebarevný tisk se vyznačoval několikanásobným opakováním tisku různými formami. Tak se tisklo např. v Zákupcích v Čechách kolem roku 1786 – u čtyřiceti stolů zaměstnávali kolem 400 lidí.²²⁶ V kartounkách²²⁷ se stal ruční tisk, pomocí formy, jedinou potiskovací metodou. Pro potištění textilie o rozměrech 25 m x 76 cm musel tiskař formu otisknout 672krát.²²⁸ Tiskařům pomáhali štrajchpudlíci,²²⁹ děti, které převážně čistily tkaninu a tiskařské formy. Často se jednalo o sedmileté děti, které pracovaly až 14 hodin denně.²³⁰

Jinou technologií zdobení tkaniny nabízí tzv. negativní tisk, v tomto případě modrotisk. „*Po technologické stránce se indigová barva přímo spojila s vlákny látky a nebylo třeba olejové přísady jako u textilií tištěných pozitivně, které byly oproti modrotisku nestálobarevné a dělaly skvrny.*“²³¹ V obou případech bylo zapotřebí formy, pomocí níž se barva nebo rezerva přenesla na látku. Nejčastěji se potiskovali tkaniny, méně pleteniny. Jak jsme již zmiňovali v první kapitole, od kdy barvíři začali provozovat pozitivní či negativní tisk plátna se přesně nedá určit. Až do 17. století nemáme žádné dochované informace o tiskařích.²³² Tiskaři neměli svůj samostatný cech a jejich zařazení do určitého cechu se dělo tedy nahodile nebo dle poměrů v daném místě. Přiřazovali je tedy např. k barvířům, k malířům, zlatníkům, do cechu řezačů forem nebo také k truhlářům, soukeníkům, apod. Po vzniku knihtisku sdružovali se většinou tiskaři u cechu knihtiskařů.²³³

²²⁶ Miloslav PÁVEK, *Textilní výroba v historickém přehledu*, s. 386.

²²⁷ Kartounky jsou manufaktury věnující se potiskování bavlněných textilií.

²²⁸ Miloslav PÁVEK, *Textilní výroba v historickém přehledu*, s. 385.

²²⁹ Tyto poměry popsal Jakub Arbes ve svém díle Štrajchpudlíci.

²³⁰ Miloslav PÁVEK, *Textilní výroba v historickém přehledu*, s. 385 – 386.

²³¹ Jozef VYDRA, *Ľudová modrotlač na Slovensku*, s. 11 – 12.

²³² Vlasta SVOBODOVÁ, *Lidová a manufakturní textilní výroba s přihlédnutím k vývoji na Moravě*, s. 84.

²³³ Vlastimil HAVLÍK, *Přímý ruční tisk formami v českoskalickém Textilním muzeu, tradice průmyslové výroby*, in: *Rodným krajem Červený Kostelec*, č. 14, 1997, s. 34 – 35.

2.1 Modrotisk

Modrotisk je způsob zušlechťování lněné, později bavlněné tkaniny, tzv. negativním, neboli rezervním způsobem. To znamená, že látka se nebarví celoplošně, ale pomocí formy se potiskuje rezerváží směsí, která zabrání proniknutí barvy do tkaniny, a po absolvování celého barvicího procesu indigem, nechá vzniknout bílému vzoru na modrém podkladu. Technika se vyvinula z jiných rezervních tisků, kdy se látka natírala kašovitou hmotou, škrobem, voskem nebo se různě prošívala, vázala a vyvazovala. Příkladem vyvazovací metody je zástěra²³⁴ ve sbírkách Jihočeského muzea v Českých Budějovicích. V jejich sbírkách se nachází lněná císařská zástěra k doudelebskému kroji. Jedná se o zástěru „*podélně vyvazovanou, barvenou indigem, ozdobenou kroužkování bílou bavlnkou. Tuto zástěru dívky oblékaly při příležitosti zúčastnění se svatebního císařského průvodu v Praze*“²³⁵ a nazývala se *Kaiserschürze*.²³⁶

Jedinečnost modrotiskové výroby ocenilo Ministerstvo kultury České republiky zápisem technologie výroby modrotisku na národní seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury České republiky v roce 2014. Umění evropského modrotisku bylo 28. listopadu 2018 zapsáno na Reprezentativní seznam nemateriálního kulturního dědictví UNESCO v rámci 13. zasedání Mezivládního výboru pro zachování nehmotného kulturního dědictví v Port Louis na Mauriciu. Stal se tak šestým nemateriálním kulturním prvkem oceněným UNESCO v České republice. Nadnárodní nominaci předložilo společně pět zemí středoevropského sektoru: Česká republika, Maďarsko, Německo, Rakousko a Slovensko. Koordinátorem nominačního procesu se stalo Rakousko.²³⁷

2.1.1 Počátky a vývoj modrotisku

V odborné literatuře se obvykle uvádí, že kolébkou modrotisku je jižní a jihovýchodní Asie. Do Evropy přivezli modrotisky v polovině 16. století holandští obchodníci. Velká poptávka po dovážených modrotiscích vedla k prozkoumání dosud málo známé technologie. První pokusy o modrotisk provedli Holanďané, kteří se snažili potisknout bavlněné látky

²³⁴ Paní Jitka Staňková ve své knize *Lidové umění z Čech, Moravy a Slezska* (s. 40) zástěru považuje za jeden z nejstarších dochovaných modrotisků, ale vzhledem k tomu, že zástěra je barvena vyvazovací metodou, k této myšlence bych se nepřikláněla. Zástěra je tedy zachovalou ukázkou techniky, předcházející modrotisku.

²³⁵ Informace z e-mailové korespondence s paní PhDr. Hanou Soukupovou, kurátorkou etnografické sbírky Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, psané 4. 10. 2021.

²³⁶ Tamtéž.

²³⁷ Klára BINDEROVÁ-JURKOVÁ a Jarmila TETUROVÁ, *Modrotisk – rezistentní/rezerváží ruční tisk a barvení indigem v Evropě*, s. 3.

dovezené z Indie. Proto se modrotisku zpočátku říkalo barvení na holandský způsob.²³⁸ V jiných místech Evropy se pro změnu ujal název porcelánový tisk, protože motiv modrotisku připomíná barevnost čínského modro-bílého porcelánu, v českém prostředí vzhled cibulového porcelánu.²³⁹ Po objevení technologie docházelo k zakládání modrotiskařských dílen a manufaktur na evropském kontinentu. První vznikly na konci 70. let 17. století v Holandsku,²⁴⁰ další v Německu,²⁴¹ ve Švýcarsku, v Anglii a ve Francii.²⁴² V druhé polovině 18. století se modrotisk rozšířil z Německa do Čech²⁴³ a odtud přes Moravu a Slezsko na Slovensko. K masovému rozšíření modrotisku v Habsburské monarchii pomohlo nejen zrušení cla na dovoz bavlny, bavlněných látek²⁴⁴ a indiga v polovině 18. století,²⁴⁵ ale také vydání publikace o výrobě modrobílou tkaniny²⁴⁶ a uznání modrotiskařského řemesla jako svobodného, bez nutnosti vstupovat do cechu.²⁴⁷ Toto uznání je důležitý doklad o výjimečnosti práce modrotiskařů proti krásnobarvířům a černobarvířům.²⁴⁸

Mezi první manufaktury pro zušlechťování látek negativním tiskem na našem území se řadí manufaktura v Šaštíně na Slovensku, založená v roce 1737, a tkalcovna hraběte Josefa Bolza, jenž od roku 1763 svoje látky zušlechťoval barvením a tiskem. Téměř současně vznikla podobná manufaktura, založená hrabětem Kinským ve Sloupu u České Lípy a za několik let kartounka²⁴⁹ na Barvířském ostrově v Praze. Všechny začínaly negativním tiskem, zvaným také spodní tisk.²⁵⁰ Za nejstarší modrotisk na českém území se považuje modře tištěná záclona k posteli z roku 1768 z pozůstalosti Veroniky Welczkinové.²⁵¹ Snažila jsem se dohledat, v jakém muzeu se sbírkový artefakt nachází. Oslovila jsem PhDr. Hanu Soukupovou, etnografku z Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, ta však „o osudech

²³⁸ Jozef VYDRA, *Ludová modrotlač na Slovensku*, s. 11.

²³⁹ Tamtéž, s. 12.

²⁴⁰ Holandský obchodník Jakub Gouw založil v roce 1678 první větší podnik na výrobu modrotisku. IN: Anežka KOCUMOVÁ, *Vzorování pletenin*, s. 10.

²⁴¹ Technika modrotisku dovezl z Holandska do Německa až roku 1690 Juraj Neuhofer svému bratrovi. IN: Jozef VYDRA, *Ludová modrotlač na Slovensku*, s. 12.

²⁴² Ve Francii modrotisk pojmenovali bleu et blanc nebo couleur Fayence. IN: Anežka KOCUMOVÁ, *Vzorování pletenin*, s. 10.

²⁴³ Což dokládá zmiňovaná lněná tkanina potištěná modrotiskem z druhé poloviny 18. století zmiňovaná ve sbírkách Mariuse Stadlera. IN: Marius STADLER, *Technický scénář výstavy 200 let textilního tisku v Československu*, s. 24.

²⁴⁴ Klára BINDEROVÁ-JURKOVÁ a Jarmila TETUROVÁ, *Modrotisk – rezistentní/rezervážní ruční tisk a barvení indigem v Evropě*, s. 5.

²⁴⁵ Jana HARMACHOVÁ, Lenka SUTROVÁ, *Veselé modrotiskování*, s. 5.

²⁴⁶ Ta vyšla v roce 1771 v Karlsruhe v Bádensku. IN: Jozef VYDRA, *Ludová modrotlač na Slovensku*, s. 12.

²⁴⁷ Jozef VYDRA, *Ludová modrotlač na Slovensku*, s. 12.

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ Kartounka je továrna na výrobu jemné bavlněné tkaniny zvané Kartoun.

²⁵⁰ Marius STADLER, *Technický scénář výstavy 200 let textilního tisku v Československu*, s. 27.

²⁵¹ Jitka STAŇKOVÁ a Ludvík BARAN, *Lidové umění z Čech, Moravy a Slezska*, s. 40.

*záclony nemá nejmenší poněti.*²⁵² Dále jsem kontaktovala místní muzea²⁵³ v okolí Českých Budějovic, ale bez úspěchu. Hledanou záclonu jsem nenašla ani v Regionálním muzeu v Českém Krumlově, kde „*pojmem záclona k posteli a ani jméno Veronika Welcziková v databázi nefiguruje.*“²⁵⁴ Svůj dotaz jsem posílala i do Muzea Jindřichohradecka, kde Mgr. Alexandra Zvonařová, vedoucí odborného úseku, ve sbírkách vypátrala pevnou látku ze zmiňovaného období,²⁵⁵ která spíše připomíná závěs než záclonu. Pravděpodobně to, co jsme hledali. Pokud vezmeme pojem záclona, představíme si v dané době paličkovanou nebo háčkovanou textilii. A tato krajková záclona by měla být upravena modrotiskovou technologií? Dle mého názoru sice proveditelné, ale bez valného výsledku. Na paličkovanou (háčkovanou) záclonu by se ani neotiskl celý zamýšlený vzor. Nemluvě o tom, že při zavěšení na hvězdě a následném smáčením v indigu a poté vykapávání by se taková záclona svoji váhou vytahovala a stal by se z ní nevzhledný tvar. Proto si myslím, že v tomto případě se jednalo opravdu o závěs k posteli a ne záclonu, jak uvádí paní Jitka Staňková.²⁵⁶ Tyto závěsy sloužily jako oddělení spací části od ostatního obytného prostoru a používaly se také k oddělení žen na lůžku po porodu. Paní Mgr. Alexandra Zvonařová se snažila dohledat další informace o závěsu, ale bez výsledku.

Nejstarší zachovalý modrotisk na Slovensku se datuje do roku 1783, pochází z Kremnice na středním Slovensku a jedná se o povlak na podušku.²⁵⁷ Jeho autorem je Josefufs Butzig, jehož podpis se na tkanině s rokokovým motivem nachází. Vzorek modrotisku představuje pár hrající na hudební nástroje, tedy dámu s harfou a pána pískajícího na flétnu.²⁵⁸ Modrotisková textilie se postupně rozšiřovala a brzy si zajistila tak velkou oblibu, že se stala velkým konkurentem nejstaršímu typu ručně vyráběné textilie - vzorově tkané látce a výšivce.²⁵⁹ Modrotiskové tkaniny byly zprvu určeny pro šlechtu, která si je mohla dovolit zaplatit. Později, přibližně v průběhu 19. století, pronikl modrotisk do městských vrstev obyvatelstva, dále také na venkov, kde tvořil nepostradatelnou součást oblečení obyvatel. V českých zemích začaly v této době vznikat modrotiskové manufaktury a dílny, které se

²⁵² Informace z e-mailové korespondence, psané 14. 10. 2021.

²⁵³ Konkrétně: Regionální muzeum Český Krumlov, Velešínské městské muzeum, Hornické muzeum Rudolfovo, Muzeum Františka Miroslava Čapka v Lišově, Muzeum lidové architektury jižních Čech a digitální skanzen v Lužnici, Muzeum a galerie Třeboň, Weisův dům Veselí nad Lužnicí, Muzeum JUDr. Otakara Kudrny v Netolicích, Městské muzeum v Týně nad Vltavou a Prachatické muzeum.

²⁵⁴ E-mailová korespondence s etnografkou Regionálního muzea v Českém Krumlově, Mgr. Alicí Glaserovou, ze dne 2. 11. 2021.

²⁵⁵ Viz příloha – obrázek 14.

²⁵⁶ Jitka STAŇKOVÁ a Ludvík BARAN, *Lidové umění z Čech, Moravy a Slezska*, s. 40.

²⁵⁷ Klára BINDEROVÁ-JURKOVÁ a Jarmila TETUROVÁ, *Modrotisk – rezistentní/rezervážní ruční tisk a barvení indigem v Evropě*, s. 5.

²⁵⁸ Marius STADLER, *Technický scénář výstavy 200 let textilního tisku v Československu*, s. 27.

²⁵⁹ Jitka STAŇKOVÁ a Ludvík BARAN, *Lidové umění z Čech, Moravy a Slezska*, s. 38.

nacházely téměř v každém městě. K rozšíření dílen přispělo nejen zlevnění surovin na jeho výrobu, ale také zdokonalení techniky koncem 19. století, kdy se celý výrobní proces urychlil, a vymyslely se nové chemické postupy, jimiž se při tisku na bílé plátno dosahovalo nejen bílých, ale i vícebarevných vzorů.²⁶⁰ To vedlo ke vzniku velkého množství variant designu a svébytných úprav.²⁶¹ „Regionálnost modrotisku v lidovém prostředí nebyla dána jen preferováním vybraných vzorů určitou oblastí, ale také dalšími úpravami látky, kterými bylo vyvažováno omezení modrotisku pouze na jednu podkladovou barvu. V závislosti na možnostech a poloze jednotlivých lokalit byla bílá barva vzoru obohacována o další. Modrotiskaři z horských oblastí dávali přednost bílo-bleděmodrému vzorování, které je na provedení méně náročné. V bohatších a lépe dostupných nížinných oblastech byly snadněji zaváděny postupy pro výrobu vícebarevných vzorů, jejichž znalost se sem šířila z větších měst v průběhu 19. století.“²⁶² Uplatňovaly se většinou rostlinné a geometrické vzory. Do rostlinných vzorů patří květy a kytice nejrůznějších typů, geometrické vzory se skládají z kruhů, koleček, proutků, vlnovek a dalších. Z doby Ludvíka XVI. vzešly motivy na téma loveckých scén a figurálních vzorů. Lov byl hlavní zábavou aristokratů a lovecké scény patřily mezi oblíbené motivy nejen na rytinách, ale i na vykládaném nábytku, na keramice a dostaly se také do textilních vzorů.²⁶³ Vzory modrotiskových látek měly i svoje lidové názvy, jejich autory byli jak výrobci, tak zákazníci. Tyto názvy označovaly buď zcela výstižně a přesně konkrétní motiv, nebo odpovídaly představě jejich autorů. Rostlinné vzory, skládající se buď z jednotlivých květů, listů a větviček, nebo vytvářející složitější rostlinné kompozice z rozměrných ratolestí s listy a květy, úponky, vlnitých stonků, nosí názvy jako např. kvítek, myrtilka, konvalinka, růžička, velký a drobný květ, tulipán, bodlák, ořech, hroznička, zvoneček, hruška, rozmarýnek, šípek, trojlístek, chmelové lístky, klásek, větvička, jetelinka ad. Dále jsou známy kombinace vzorů, které se tvoří nejen z rostlinných motivů, ale například z geometrických tvarů. Sloučením rostlinných a geometrických vzorů vznikl například vzor pojmenovaný voda s myrtilkou. Jednoduché geometrické vzory se často skládají z motivů tvořených tečkami a čárkami. U složitějších geometrických vzorů mohou být motivy uspořádány do pásů, kár, šachovnic, obrazců z prolínajících se kruhů nebo s rozměrnějšími stáčenými vlnovkami a klikatkami. Vzory geometrické jsou známy pod názvy: voda, káro, pometylko, sníh, štráfek, hvězdička, hvězdičková kulička, sluníčko, rozeta,

²⁶⁰ Klára BINDEROVÁ-JURKOVÁ a Jarmila TETUROVÁ, *Modrotisk – rezistentní/rezervázní ruční tisk a barvení indigem v Evropě*, s. 6.

²⁶¹ Tamtéž, s. 9.

²⁶² Tamtéž.

²⁶³ Horst GRZYGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku 1979*, nestránkováno.

křížiček, kapka, kapková voda, šipka, osmička, věneček, stužka, žemlička, plást, korunka, mlejnek, mušle, prstýnek, ztracená cesta, ad. Motivy pro bordury často znázorňovaly rostlinné prvky. Zoubkování či křížící se vlnovka často doplňují bordurové geometrické prvky.²⁶⁴

Modrotisková látka se využívala převážně k výrobě oděvů, hlavně na zástěry pracovních krojů lidí v Podkrkonoší,²⁶⁵ šaty,²⁶⁶ kabátky, které byly součástí polosvátečního oblečení žen z Valašska²⁶⁷ a jako prvek lidového svátečního kroje, např. v horských krojích Těšínského Slezska.²⁶⁸ Na území dnešního Slovenska se také modrotisk stal nedílnou součástí všedního, pracovního i svátečního kroje.²⁶⁹ Pro západní Slovensko vznikala v Púchově, pro střední Slovensko – Liptovskou Lužnou, Revúce, Silače, Štólu, Važev – v Hranovnici v barvímě pana Monška. Vzory určovala tradice a vkus místních žen, a proto byly rozmanité, různých velikostí, kompozic, úprav bordur a někdy také dvoubarevné.²⁷⁰ Ve zmiňované Liptovské Lužné se stala modrotisková zástěra s širokou bordurou výrazným prvkem v kroji nevěst a jejich matek.²⁷¹ Modrobílá látka našla svoje uplatnění i v interiéru v podobě ubrusů nebo povlečení a závěsů k postelím v jižních, východních a západních Čechách,²⁷² jak už jsme také zmiňovali výše v souvislosti zachovaného závěsu k posteli z roku 1768 z pozůstalosti Veroniky Welczkinové.²⁷³ Pokud bylo zapotřebí zkombinovat dekor s bordurou např. na šátky, kapesníky a ubrusy, vyráběl se každý kus látky zvlášť.²⁷⁴ Modrotiskaři měli všechny své vzory vytištěny na plátně nebo pozitivně na papíře a ty sloužily jako vzorník a ženy si podle něho objednávaly.²⁷⁵ Obdobně jako u barvíře, po vybrání vhodného vzoru dostala zákaznice od tiskaře „barevnou známku v podobě kulatého, děrovaného mosazného kotouče velikosti mince, na kterém bylo vyraženo číslo vzoru a znak tiskárny. Stejná známka byla zavěšena i na odevdaném plátně. Protože ale většina selek neznala číst ani psát, vyrazila tu ještě své zvláštní znamení, aby byla vyloučena každá záměna, někdy to byla ryba, strom, dům, veverka a i jiné znaky.“²⁷⁶

²⁶⁴ Anežka KOCUMOVÁ, *Vzorování pletenin*, s. 31 – 33.

²⁶⁵ Jiřina LANGHAMMEROVÁ, *Česká tradice v proměnách: kroje - zvyky - umění*, s. 122.

²⁶⁶ Miroslav HÁJEK, *O tkaninách*, s. 189.

²⁶⁷ Nejvíce v okolí Vsetína. Jednalo se o dekor drobných bílých kytíček s bordurou. IN: Jiřina LANGHAMMEROVÁ, *Česká tradice v proměnách: kroje - zvyky - umění*, s. 53.

²⁶⁸ Modrotisk se zde ujal více než výšivka. Můžeme ho nalézt nejen na krojových sukních a zástěrách, ale také na novějších jupkách a šátcích. IN: Jiřina LANGHAMMEROVÁ, *Česká tradice v proměnách: kroje - zvyky - umění*, s. 89.

²⁶⁹ Jitka STAŇKOVÁ a Ludvík BARAN, *Česko a slovenské kroje*, s. 130.

²⁷⁰ Tamtéž.

²⁷¹ Tamtéž, s. 52.

²⁷² Tamtéž, s. 40.

²⁷³ Viz s. 35.

²⁷⁴ Jitka STAŇKOVÁ a Ludvík BARAN, *Lidové umění z Čech, Moravy a Slezska*, s. 44.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 38.

²⁷⁶ Horst GRYGGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku 1979*, nestránkováno.

Ve 2. polovině 19. století začaly ručním modrotiskovým dílnám konkurovat textilní továrny využívající přímý pestrobarevný tisk na perotině,²⁷⁷ později na válcových tiskacích strojích.²⁷⁸ Výroba modrotisku nebyla schopná s nimi držet krok, i přesto, že některé modrotiskařské dílny se snažily zrychlit tisk pomocí zmiňovaných strojů – perotin²⁷⁹ a jiné dílny začaly vyrábět vícebarevné vzorování²⁸⁰ modrotisku, které mohlo být díky různému složení krycí hmoty a užití dalších chemických roztoků²⁸¹ i pětibarevné (např. bílá, žlutá, světle modrá, červená, fialová). Modrobílou látku dobarvovaly v různě barevných lázních dílny na Hané v Přerově a Uničově, kde dílnu provozovali Eduard Jerzabek a jeho synové až do první světové války.²⁸² Vícebarevná látka se používala na šití sukní, povlaky, peřiny, zástěry s bordurami, šátky, kapesníky²⁸³ a také se stala po řadu let součástí kroje na Hané, hlavně se používala na sukně, zástěry a šátky.²⁸⁴ Časté byly také kombinace světle modré nebo červené, bílé a oranžové, bílé a světle modré, doplněné zelenou na světlém nebo tmavším modrém podkladě.²⁸⁵ Žlutozelený dekor s většími vzory kytic se uplatnil na tzv. přešpurských zástěrách v Moravských Kopicích na Slovensku.²⁸⁶ I přes snahy modrotisk inovovat, a nabízet tak pestřejší paletu látek, zájem o takto obarvené látky klesal. Už ke konci 19. století začalo ubývat modrotiskařských dílen, pouze několik se jich udrželo až do třicátých, místy do čtyřicátých let 20. století.²⁸⁷ Na českém území dílny úplně zanikly a dvě poslední zůstaly na Moravě, kde modrotisk tak zlidověl, že se stal součástí krojů. Do současnosti je např. důležitým prvkem kroje folklorního souboru Javorník Brno, který funguje už od roku 1950.²⁸⁸

²⁷⁷ Stroj francouzského inženýra J. Perrota sestrojili roku 1833 a fungoval na základě tisku z výše pomocí dřevěných válců. Tento stroj dokázal desetinásobně zrychlit práci v kartounkách. Což mělo za následek propouštění dělníků a také snižování mezd. Z tohoto důvodu vzniklo i několik bouří a nevolí, kdy dělníci stávkovali a napadli i samotné perotiny ve snaze je rozbít. Dosud funkční, přibližně 150 let stará perotina je k vidění v Expozici textilního tisku ve Dvoře Králové nad Labem. IN: Informační panel v Expozici textilního tisku ve Dvoře Králové nad Labem.

²⁷⁸ Šestibarevný válcový tiskací stroj s centrálním přítlačným válcem z Francie (rok výroby 1908) je také k vidění v Expozici textilního tisku ve Dvoře Králové nad Labem. Zajímavostí je, že stroj byl používán až do července 1987 v n. p. TIBA Dvůr Králové nad Labem. Dle Miloslava Pávka byl „první válcový tisk zkoušen v roce 1815 u Leitenbergera v Kosmonosích.“ IN: Miloslav PÁVEK, *Textilní výroba v historickém přehledu*, s. 61.

²⁷⁹ Klára BINDEROVÁ-JURKOVÁ a Jarmila TETUROVÁ, *Modrotisk – rezistentní/rezervážní ruční tisk a barvení indigem v Evropě*, s. 8.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 6.

²⁸¹ Tamtéž, s. 9.

²⁸² Petra GUPTA VALENTOVÁ, *Protisky časem a místem/Řemeslo, pomalá móda a indický ruční dřevotisk v kontextu kolaborativního přístupu k práci s řemeslníky v rozvíjejícím se světě*, s. 81.

²⁸³ Tamtéž.

²⁸⁴ Jitka STAŇKOVÁ a Ludvík BARAN, *Lidové umění z Čech, Moravy a Slezska*, s. 43.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 44.

²⁸⁶ Tamtéž.

²⁸⁷ Anežka KOCUMOVÁ, *Vzorování pletenin*, s. 13.

²⁸⁸ IN: <https://www.javornikbrno.cz/>, vyhledáno 8. 10. 2021.

2.2 Postup výroby modrotisku²⁸⁹

Základem pro výsledný vzhled modrobílé vzorované látky je kvalitní, vybělené, důkladně vyprané, naškrobené a vymandlované²⁹⁰ plátno, které podstatně určuje výsledný vzhled obarvené tkaniny. Zprvu se používalo ručně tkané lněné plátno, od poloviny 19. století také tovární bavlněné plátno. Plátno se vypnulo na tiskařský stůl,²⁹¹ zvaném také druktiš, tabule²⁹² nebo táfel.²⁹³ Na plochu stolu, pod plátno připravené k tisknutí, se natahovalo sukno nebo filc,²⁹⁴ aby bylo možno formu měkce a přiléhavě přitlačit k plátnu. Na plátno se přenášela pomocí formy tiskařská rezerva, tzv. pap²⁹⁵ – uvařená pasta z několika surovin, která uchrání vlákno před proniknutím barvy. K rozetření a stejnoměrnému nanesení papu na formu sloužila tzv. šašie nebo šaršina,²⁹⁶ tisková podložka složená ze tří rámových truhlíků, které jeden do druhého zapadaly. Nejspodnější truhlík, o rozměrech asi 60 x 60 cm,²⁹⁷ měl na dně pružnou podušku, která se vycpávala škrobem nebo peřím. Dno vrchního truhlíku tvořilo napjaté plátno, na které se nalil pap, a zde se pak namáčela tiskací forma. Střední truhlík byl také opatřen plátnem napuštěným fermeží, jež sloužila jako izolace mezi pružnou poduškou nejspodnějšího truhlíku a papem v truhlíku vrchním. Tiskař namáčel formu v šaršině s papem a tu poté přitlačoval na plátno na tiskařském stole. Na formu se po přitlačení poklepalo paličkou nebo pěstí, aby dobře přilehla.²⁹⁸ Každý tiskař měl svůj určitý rytmus, dle kterého se poznalo, kdo zrovna tiskne.²⁹⁹ Tiskařům pomáhaly k pravidelnému nanesení vzoru na látku usměřňovací drátky nebo hřebíčky, upevněné v každém rohu formy, zvané raporty³⁰⁰ nebo také onzece.³⁰¹ Aby modrotiskaři zhotovili

²⁸⁹ Viz příloha – obrázek 15 – 23.

²⁹⁰ Horst GRYGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku 1979*, nestránkováno.

²⁹¹ K vidění v Expozici textilního tisku ve Dvoře Králové nad Labem.

²⁹² Říkalo se mu tak na Vysočině, což dokládají vzpomínky Anastázie Šulcové, bývalé zaměstnankyně v Tibě Mostek, na svého otce, jehož jméno neuvedla. Její otec se však zabýval modrotiskem a barvením v Ledči nad Sázavou. Vzpomínky otiskli v článku *Pionýři textilního tisku*, in: *Zpravodaj Tíby*, ročník II., č. 15, ze dne 26. 8. 1959, nestránkováno (titulní strana).

²⁹³ Typické pro oblast Nové Paky.

IN: Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, Jan ČERNÝ, *Průzkum barvířů a tiskařů na textil*, s. 3.

²⁹⁴ Ze vzpomínek Anastázie Šulcové, bývalé zaměstnankyně v Tibě Mostek, na svého otce, jehož jméno neuvedla. Její otec se však zabýval modrotiskem a barvením v Ledči nad Sázavou. Vzpomínky otiskli v článku *Pionýři textilního tisku*, IN: *Zpravodaj Tíby*, ročník II., č. 15, ze dne 26. 8. 1959, nestránkováno (titulní strana).

²⁹⁵ Říká se mu taky pop.

²⁹⁶ K vidění v Expozici textilního tisku ve Dvoře Králové nad Labem.

²⁹⁷ Horst GRYGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku 1979*, nestránkováno.

²⁹⁸ Tamtéž.

²⁹⁹ Vzpomínky dcery Václav Patky ml., Marie Vejvodové a jejího manžela Ladislava Vejvody. Oba ovládali modrotiskařské řemeslo. IN: Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, Jan ČERNÝ, *Průzkum barvířů a tiskařů na textil*, s. 3.

³⁰⁰ Osobní konzultace s formířem Milanem Bartošem, ze dne 30. 10. 2021.

přibližně pět – šest kusů tkaniny po třiceti metrech, museli denně pracovat dvanáct - čtrnáct hodin.

Plátno potištěné papem se nechalo usušit. Doba sušení závisí nejen na hustotě směsi, ale také na nanesené vrstvě, např. v olešnické dílně to „závisí hlavně na vzdušné vlhkosti. Standardní doba je dvacet čtyři – čtyřicet osm hodin“³⁰² a ve strážnické dílně přibližně pět dní.³⁰³ Po zaschnutí papu se plátno navinulo na dřevěnou nebo železnou hvězdu s háčky, zavěšenou na nosný věnec opatřený hákem.³⁰⁴ Pomocí kladky se pak tato hvězda se zavěšeným plátnem spouštěla do dřevěné kádě,³⁰⁵ zvané kypa, naplněné indigovým roztokem, zvaným také kypa. Nanesený pap zabraňuje na potištěných místech studené³⁰⁶ indigové lázni (kypě), aby proniknula do textilie. Přibližně po půl hodinovém namočení v lázni se plátno na kruhu vytáhlo a proklepávalo se hůlkou, aby se látka neslepila.³⁰⁷ Po vytažení z kypy se nepotištěná místa textilie, díky oxidačnímu procesu, zbarví na světle žlutou, zelenou a poté na finální modrý odstín. Smáčení v kypě se několikrát opakuje. Intenzita modré barvy se zvyšuje s vyšším počtem máchání v indigovém roztoku. Pro bleděmodré zabarvení stačilo látku ponořit „dvakrát po pěti tazích. Mezi jednotlivými ponořeními se nechalo asi deset minut na vzduchu oxidovat. K tomu účelu se plátno zavěšovalo na rám zavěšený na laně přes kladku.“³⁰⁸ Pro velmi tmavý odstín bylo potřeba máchat až čtrnáct krát.³⁰⁹ Klára Jurková ze strážnické dílny k tomu dodává: „V naší dílně namáčíme pět krát až šest krát.“³¹⁰

Aby nedocházelo k nerovnoměrnému vybarvení krajů, v polovině barvicího procesu se plátno převěšovalo.³¹¹ Po posledním namočení se nechalo plátno uschnout.³¹² Obarvená látka se následně vyprala v lázni s octovou vodou či slabým roztokem kyseliny sírové (koncentrace 5%),³¹³ která rozpustila pap, a v modré látce tak zůstal jen čistě bílý vzor. Předposlední fázi po vyvzorkování modrotisku bylo škrobení, kdy se textilie napustila např. řídkým roztokem škrobu, dextrinu a japonského vosku. Škrobením se také ještě ztmavila modrá barva. Poté

³⁰¹ Klára BINDEROVÁ, *Modré z kypy*, s. 37.

³⁰² E-mailová korespondence s Jiřím Danzingerem, ze dne 1. 11. 2021.

³⁰³ Host Apetytu: Klára Jurková, Český rozhlas Brno, 18. 11. 2020, in: <https://brno.rozhlas.cz/host-apetytu-klara-jurkova-8365010>, poslechnuto: 30. 10. 2021.

³⁰⁴ Ve strážnické dílně se tento systém nazývá štenráf. IN: Klára BINDEROVÁ, *Modré z kypy*, s. 39.

³⁰⁵ Horst GRYGGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku 1979*, nestránkováno.

³⁰⁶ Tamtéž.

³⁰⁷ Tamtéž.

³⁰⁸ Miloslav PÁVEK, *Textilní výroba v historickém přehledu*, s. 373.

³⁰⁹ Horst GRYGGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku 1979*, nestránkováno.

³¹⁰ Host Apetytu: Klára Jurková, Český rozhlas Brno, 18. 11. 2020, in: <https://brno.rozhlas.cz/host-apetytu-klara-jurkova-8365010>, poslechnuto: 30. 10. 2021.

³¹¹ Horst GRYGGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku 1979*, nestránkováno.

³¹² Osobní rozhovor s Jiřím Danzingerem mladším, ze dne 7. 11. 2019.

³¹³ Klára BINDEROVÁ, *Modré z kypy*, s. 40.

následovalo vyhlazování,³¹⁴ např. „*kamenem upevněním na dvoumetrové tyči, která horním koncem visela od stropu, dolním koncem s kamenem jezdil barvíř po plátně v mělké rýze a plátno přes ni posunoval.*“³¹⁵ Modrotisková metráž se také mohla žehlit³¹⁶ či mandlovat. Tlak, který vznikl při mandlování, pomohl přízi rozlisovat, a tak vyplnit tkaninu. Na venkově se nejčastěji používaly ruční mandly skříňového tvaru s vrchním posuvným dílem, který se zatížil velkými kameny. Mezi horní a spodní část mandlu se dávaly javorové válečky, na něž se navíjelo plátno.³¹⁷ V jiných oblastech se mandl „*stával ze šesti až sedmi metrů dlouhé trámové bedny, v níž bylo až 20 g kamení a železa k zatěžkávání. Vrchní i spodní mandlovací plochy byly zhotoveny z fošen z tvrdého dřeva, popřípadě ze železných plátů. Mezi ně se vkládaly tři až čtyři mandlovací válce s natočeným plátnem.*“³¹⁸ Mandlovna bývala obvykle umístěna ve stodole a pohyb mandlu obstarával většinou kůň, zapřažený podobně jako v žentouru. Kůň chodil stále dokola s klapkami na očích, aby se mu nezatočila hlava, nebo aby se nesplašil, otáčel při tom svislou osou, z níž byl pohyb přenášen na dvě ozubená kola s válci, které zase uváděly skříň mandlu do pohybu střídavě na obě strany podle toho, jak barvíř manipuloval pákovým zařízením.“³¹⁹ O úpravu mandlováním se mohli modrotiskaři postarat sami nebo tuto činnost přenechali mandlířům, kteří mívali společně cechy s barvíři. Takto upravená modrotisková látka byla připravená k prodeji.

2.2.1 Materiál a pracovní náčiní

2.2.1-1 Textilie

Prvním předpokladem kvalitního obarvení byla precizní látka. Plátno určené pro modrotisk se vyrábělo ze lnu, později z bavlny, o šíři 60 – 70 cm. Len a bavlna se považují za jedny z nejstarších textilních surovin. Z raného vývoje lnářství se v českých zemích nedochovaly žádné důkazy, např. v podobě stonků nebo lněných semen. Semena se pravděpodobně lisovala na olej. Rozkvět lnářství postupně pokračoval za doby Karla VI. a v 15. století dosáhl svého vrcholu.³²⁰ Pěstování lnu bylo poměrně náročné, protože

³¹⁴ Horst GRYGGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku 1979*, nestránkováno.

³¹⁵ Tamtéž.

³¹⁶ Tamtéž.

³¹⁷ Miloslav PÁVEK, *Textilní výroba v historickém přehledu*, s. 348.

³¹⁸ Tento typ mandl se nachází v Muzeu krkonošských řemesel v Poniklé čp. 156.

³¹⁹ Horst GRYGGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku 1979*, nestránkováno.

³²⁰ Miloslav PÁVEK, *Textilní výroba v historickém přehledu*, s. 72 - 73.

ke kvalitnímu vzrůstu vyžadoval len soustavné pleť.³²¹ Bavlna, známá už před naším letopočtem, zůstala Evropanům skrytá až do raného středověku, kdy v 10. století začali s pěstováním bavlny Maurové na Pyrenejském poloostrově, později také v Itálii. Vypěstovaná bavlna se používala k výrobě papíru.³²² Do českých zemí se bavlna dostala nejprve prostřednictvím uherských překupníků, později se dovážela z oblasti Itálie. V textilu byl však její význam mizivý. V 15. století se využívala hlavně na výrobu jednostranně počesanou tkaninu s měkkým omakem, tzv. barchet.³²³ Takto upravená bavlna se pak hojně používala a dodnes používá do oblekových vycpávek. V polovině 18. století bylo zrušeno clo na dovoz bavlny a bavlněných látek³²⁴ a povolena výroba bavlněných textilií,³²⁵ což vedlo k rozšíření bavlny. K dalšímu rozmachu bavlny došlo s vynálezem vyžrňovacího stroje a zavedení strojní výroby příze. První přádelnu bavlny ve střední Evropě postavil v roce 1797 Johann Leitenberger³²⁶ ve Verneřicích. V době průmyslové revoluce se bavlna stala velmi důležitou surovinou pro textilní průmysl a koncem 19. století již představovala přibližně čtyři pětiny objemu všech textilních materiálů. V roce 1840 se dovezlo do Evropy ze Severní Ameriky tři sta tisíc tun bavlny.³²⁷

Plátno se pro tisk speciálně upravovalo vyvařováním v sodné lázni, aby se zbavilo různých nečistot a tuků. „Do měděného kotle se dalo asi 220 konví vody a 1 kg sody. Voda se svařila a do ní se dávalo zboží [bavlněná textilie]. Bývali u toho dva. Jeden vkládal bavlnu do kotle, druhý ji hůlkami ponořoval do vody. Bavlna se vyvářela pět hodin. Nesměla se připálit. Do rána zboží vychladlo, a pak se dávalo na převrácené víko tak, aby po něm voda

³²¹ Jiří HRBEK, *Šlechtic a jeho dominium: hospodářské využití krajiny v 17. a 18. století*, in: Eva C HODĚJOVSKÁ a kol., *Krajina v rukou barokního člověka/Lidé a krajina 16. – 18. století na východě Čech*, s. 83.

³²² Miloslav PÁVEK, *Textilní výroba v historickém přehledu*, s. 97.

³²³ Tamtéž, s. 56.

³²⁴ Klára BINDEROVÁ-JURKOVÁ a Jarmila TETUROVÁ, *Modrotisk – rezistentní/rezervážní ruční tisk a barvení indigem v Evropě*, s. 5.

³²⁵ Petra GUPTA VALENTOVÁ, *Protisky časem a místem/Řemeslo, pomalá móda a indický ruční dřevotisk v kontextu kolaborativního přístupu k práci s řemeslníky v rozvíjejícím se světě*, s. 80.

³²⁶ „Roku 1764 převzal tchánovu dílnu, využil zkušeností z ciziny a od primitivního modrobarvířství přešel k modernímu modrotisku. Roku 1770 vybudoval ve Verneřicích velkou kartounku, kterou brzy rozšířil také o vlastní přádelnu bavlny. Do roku 1786 k nim připojil ještě bělidlo, druhou barvírnu a druhou kartounku, kterou vybudoval v severočeských Zákupích. Roku 1793 zakoupil Leitenberger také skomírající textilní manufakturu hraběte Bolzy v Josefově Dole u Kosmonos. Na Mladoboleslavsku se ale nechtěl angažovat, proto její vedení hned v následujícím roce svěřil synu Franzovi, který se předtím úspěšně podílel na řízení podniku v Zákupích. Po Franzově smrti roku 1825 získali firmu synové Friedrich, Franz a dcera Johanna. Vůdčí osobností se stal nejstarší Friedrich, který po otci zdědil podnikatelské nadání. Vybavení továrny postupně modernizoval a do roku 1852 soustředil téměř všechny výrobní provozy v Josefově Dole, kde jako první v Habsburské monarchii instaloval stroj na čtyřbarevný tisk.“ Více informací IN: <https://www.kudyznudy.cz/ceska-nej/prumysl/strojni-pradelna-ve-vernericich>, vyhledáno 1. 11. 2021.

³²⁷ Miloslav PÁVEK, *Textilní výroba v historickém přehledu*, s. 98.

stékala zpět do kotle.“³²⁸ Po vyvaření se textilie dále máchala v tekoucí vodě, většinou v potoce. „*Máchání byla namáhavá práce a zručnost dělníka se posuzovala podle kusů, které denně máchal. Zručný dělník vymáchal čtyřicet pět – šedesát kusů látky dlouhé šedesát – osmdesát metrů.*“³²⁹ Vyvařená a vypraná textilie se ušila a poté škrobila pšeničným škrobem. „*Ke škrobení se připravilo asi dvacet litrů škrobu, po částech se naléval do menších necek, v nichž se zboží škrobilo a pak se přehazovalo přes kůl. Roubíkem, vykrucováním se ždímal. To dělávala maminka. Naškrobené kusy tatínek [Václav Patka] na stole rovnal. Měl při tom velmi rychlé pohyby. Štočky měly rovné plochy i kraje. Pak se rozvěšovalo a sušilo na půdě přehozeno přes bidla v měkkých vlnách, na což otec velmi dbal. Suché zboží se znovu složilo do štůček.*“³³⁰ Látka se následně mandlovala. Tím získala nejen lesk a hladkost, ale také tuhost. Pokud modrotiskaři nevlastnili mandl, mohli textilií „*dvěma vrbovými palicemi na lipovém špalku vytloukat, a to jak v plochách, tak i v krajích.*“³³¹ Poté byla textilie konečně připravená k potištění.

2.2.1-2 Pap (pop) neboli rezerva

Tiskací hmota pro rezervní tisk se nazývá pap nebo také pop. Rezerva se používala pro tisk vzoru, kterým neměla prosakovat indigová barva, a tím se mělo dosáhnout čistého tónu bílých míst. V tvorbě modrotisku hraje pap důležitou roli. Musí dokonale krýt. Vaří se z několika, ve správném poměru přidaných surovin, které jsou většinou tajemstvím modrotiskaře a předávají se jen v rodině, jako to je v případě Jiřího Danzingera.³³² Složení papu se dále lišilo podle zvyklostí modrotiskaře. Pap se tedy mohl skládat „*z 60 dílů bílé kamnářské hlínky, 18 dílů arabské gumy, 9 dílů olovnatého cukru, 9 dílů siřičitanu olovnatého, 12 dílků modré skalice, ½ dílu kamence, 1 dílu sádla a zbytek do tisíce se doplnil vodou. Tato směs se vařila, až z ní vznikla bělošedá kaše, kterou se dal tisknout i nejjemnější vzorek.*“³³³ U Patků v Nové pace se pap připravoval z těchto surovin: „*hlínka (namočená)*

³²⁸ Vzpomínky dcery Václav Patky ml., Marie Vejvodové a jejího manžela Ladislava Vejvody. Oba ovládali modrotiskařské řemeslo. IN: Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, Jan ČERNÝ, *Průzkum barvířů a tiskařů na textil*, s. 4.

³²⁹ Hana HUBÍKOVÁ, *Co dělá strážnický modrotisk bez ÚLUV: Drobné kvítky z hruškového dřeva*. IN: Moravský demokratický deník RT, 1995, roč. 5, č. 52, s. 5.

³³⁰ Vzpomínky dcery Václav Patky ml., Marie Vejvodové a jejího manžela Ladislava Vejvody. Oba ovládali modrotiskařské řemeslo. IN: Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, Jan ČERNÝ, *Průzkum barvířů a tiskařů na textil*, s. 4 - 5.

³³¹ Tamtéž, s. 5.

³³² Rozhovor s Jiřím Danzingerem mladším pro žádost na titul Nositel tradice lidových řemesel, ze dne 7. 11. 2019.

³³³ Horst GRYGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku 1979*, nestránkováno.

10 kg, olovnatý cukr 1,5 kg, dusičnan olovnatý 1,5 kg, modrá skalice 2 kg, kamenec 2 kg, měděnka 2,5 kg a arabská guma 4 kg. Vše se smíchalo s hlinkou ve štandlíkách. Arabská guma se dávala na rozpuštění až poslední.³³⁴ O složení papu se také rozpovídala v České rozhlasu, vysílaném z Brna, Klára Jurková z modrotiskařské dílny ve Strážnici, „kde vaří pop přibližně každý půl rok a jeho výroba trvá pět hodin. Je to velká alchymie, u které musíte znát, kdy, kterou ingredienci přidat, co a jak namíchat, co nechat naležet, co naopak chce zase rychle vařit. Kromě kaolinu a ztuhlé pryskyřice se do směsi přidává octan olovnatý, který je velmi výrazně cítit po octu.“³³⁵ Směs doplněná o sůl kyselin síranu měďnatého a dusičnanu olovnatého se vařila v kotli, dokud nevznikla bělozelená kaše. Hustota takto připravené směsi je velmi podstatná, protože při velmi husté konzistenci docházelo k odlupování nebo lámání papu z textilie. Naopak řídká konzistence způsobovala rozpíjení a stékání z látky.³³⁶

Od druhé poloviny 19. století pronikají i do řemeslné výroby nové poznatky z chemie. Změnou složení papu vznikají vzory barevné.³³⁷ Pro bledě modré zbarvení ornamentů se nejdříve obarvila látka bez potisku papem na slabý odstín modré. Poté se usušila, vymandlovala a potiskla papem. Po zaschnutí papu se znovu ponořila do kypy s indigem, až dostala požadovaný odstín. Následovalo přeprání ve vodě s kyselinou sírovou, sušení a opětovné mandlování. Tímto způsobem vznikaly další variace barev jako např. bílé se světle a tmavě modrou. Modrotiskař nejprve natisknul vzor papem na bílé plátno, poté přebarvil na světle modrý vzor a dále po uschnutí a mandlování znovu potisknul formou s papem, která zapadala do prvního tisku a znovu se látka obarvila v indigu, tentokrát na tmavě modrou. Takto se dalo plátno obarvovat i dalšími barvami. Oblíbenou barvou se stala také žlutá.³³⁸ Žlutou barvu získali přidáním sloučenin olova do papu a dále se tkanina, po obarvení v indigu, vyprala ve zředěné kyselině nebo louhu a potom ještě v horké lázni dvojchromanu draselného.³³⁹ Další oblíbenou barvou byla oranžová. Této barvy docílili barvíři směsí klejtu stříbrnatého, síranu olovnatého, dusičnanu olovnatého, octanu olovnatého, modré skalice a arabské gummy. Textilie se směsí potiskla a potištěná tři dny schla. Poté se obarvila v indigu, vyprala ve vápenném louhu. Následovalo několik vymáchání ve vroucí lázni louhu vápenného

³³⁴ Vzpomínky dcery Václav Patky ml., Marie Vejvodové a jejího manžela Ladislava Vejvody. Oba ovládali modrotiskařské řemeslo. IN: Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, Jan ČERNÝ, *Průzkum barvířů a tiskařů na textil*, s. 4.

³³⁵ Host Apetýtu: Klára Jurková, Český rozhlas Brno, 18. 11. 2020, in: <https://brno.rozhlas.cz/host-apetytu-klara-jurkova-8365010>, poslechnuto: 30. 10. 2021.

³³⁶ Klára BINDEROVÁ, *Modré z kypy*, s. 37.

³³⁷ Snaha tisknout vícebarevný modrotisk byla důsledkem vznikajících textilních továren, které pestrost barev na látce nabízely.

³³⁸ Petra JANKŮ, *Modrotisk v moravských muzeích a oblasti Orlických hor: Možnosti jeho využití v prezentační činnosti*, s. 17 – 18.

³³⁹ Tamtéž.

a dvojchromanu draselnatého.³⁴⁰ Oranžovo-žlutému tónu dopomohl chrom olovnatý.³⁴¹ Při tisku kombinace žluté a zelené však bylo zapotřebí textilii potisknout dvojí rezervou. „Jedna rezerva obsahovala sloučeniny olova, na konci měla zbarvení zelené a druhá obsahovala žíravinu s chromovou žlutí a biochromatem, které způsobovalo dožluta.“³⁴² Míchal se také pap pro černý tisk, který byl směsí z pšeničného škrobu, tragantu, dextrinu s přidáním chlorečnanu draselného, salmiaku a anilinové soli. Před začátkem tisknutí se dále přidalo trochu sirnaté měděnky. Potisknuté plátno se muselo vyprat v sodové vodě. Oxidací anilinové soli se posléze vybarvil černý vzorek.

2.2.1-3 Indigo

Pro obarvení látky je potřeba modrá barva – indigo, nazývané Králem barviv. Indigo obsahuje několik rostlin. Nejznámější z nich je rostlina *Indigofera tinctoria* – indigovník či modřil, jehož listy v době květu obsahují velké množství indiga. Indigovník roste v tropických krajinách, např. v Indii (indigo bengálské), na Jávě (indigo javánské), v Číně i v Africe a v Guatemale.³⁴³ Původně z listů rostliny, které se nechaly shnit, se získávala chemická látka, zvaná indoběl,³⁴⁴ která dokázala tkaninu (po namočení v ní a po oxidaci na vzduchu) obarvit. K indoběli se přidávala lidská nebo zvířecí moč,³⁴⁵ která pomáhala vzniklou indoběl rozpouštět, proto se prvním kypám s barvicí lázní říkalo kypy močové.³⁴⁶ V Indii se postupem času naučili jednoduchým způsobem získávat z roztoku indoběle indigo. Mícháním obohatili o vzduch indobělový roztok a díky tomuto procesu se vylučoval prášek, nám známé indigo.³⁴⁷

Informace o barvicích účincích indiga se z Indie dostaly do Evropy v 16. století. Zpočátku vůbec nebylo známo, že se získávalo z rostliny a mělo se za to, že jde o nerost. Dokonce se používal k léčení, což dokládá recept z roku 1705, doporučující na neduhy indický kámen,³⁴⁸ tedy indigo. Počátkem 19. století se však užívání indiga při barvení rozšířilo pro jeho příjemný tmavomodrý odstín „na bavlně i vlně a pro poměrnou stálost,

³⁴⁰ Josef JÍRA, *Novopacko*, s. 720.

³⁴¹ Jitka STAŇKOVÁ a Ludvík BARAN, *Lidové umění z Čech, Moravy a Slezska*, s. 40 – 41.

³⁴² Petra JANKŮ, *Modrotisk v moravských muzeích a oblasti Orlických hor: Možnosti jeho využití v prezentační činnosti*, s. 18.

³⁴³ Horst GRYGGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku 1979*, nestránkováno.

³⁴⁴ L. KRAUS, *O vývoji textilního průmyslu bavlněného*, in: Pod Zvičinou, ročník VIII., 1932 – 1933, s. 5.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 6.

³⁴⁶ Tamtéž.

³⁴⁷ Tamtéž.

³⁴⁸ Horst GRYGGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku 1979*, nestránkováno.

*snadnou leptatelnost i rezervování při tisku na tkaninách.*³⁴⁹ Vzestup oblíbenosti indiga způsobil odpor pěstitelů borytu, kteří přicházeli o svoje zisky.³⁵⁰ Kořen³⁵¹ borytu barvířského sice neobsahuje tak velké množství indiga jako indigovník, ale přesto se dalo používat při zakládání tzv. kvasné kypy.³⁵² Pěstovali ho převážně šlechtici a některá povolená města³⁵³ v oblasti na Žatecku a jižní Moravě.³⁵⁴ V obchodě se prodával v podobě koule o velikosti pěsti a pod názvem Waid.³⁵⁵ Pěstitele borytu tvrdili o indigu, že se jedná o žíravou barvu ďábelskou, jež ničí během několika let takto obarvené plátno a vymohli si dokonce královský zákaz indigového obarvování látek. Porušení se trestalo smrtí.³⁵⁶ I přes různé protesty těchto pěstitelů došlo k nárůstu používání rostlinného indiga, které se dováželo slisované v krychlich z Holandska³⁵⁷ prostřednictvím Východoindické společnosti.³⁵⁸ Na konci 19. století činila roční spotřeba indiga v Evropě přibližně šest až sedm milionů kilogramů.³⁵⁹

Aby se indigo dalo použít v indigové lázni, muselo se připravit s vodou na jemnou kaši. Krychle indiga se buď mlela na malém kamenném mlýnku s těžkými koulemi na mletí, v tzv. šrotovníku, nebo se rozmělnovala „koulemi v měděném kotlíku pomocí tři železných koulí a horké vody. V kotlíku se pohybem omílalo indigo s koulemi po celý den, až se udělala zásoba barevné tresti pro celou kypu. Vždy po dvou - třech hodinách se zbarvená voda z kotlíku slila a dělala se znovu další část výtažku modři do kypy.“³⁶⁰ Po Lambertu Šturmovi,³⁶¹ který pocházel z barvířské rodiny Šturmů ze Dvora Králové nad Labem z druhé poloviny 19. a počátku 20. století, zbyla vzpomínka, že v měděném kotlíku „se večer hodinu točily železné koule, až byla barva jemná a připravená pro práci na druhý den.“³⁶² Podobné vzpomínky na přípravu indigového barviva má Anastázie Šulcová, bývalá zaměstnankyně Tíby Mostek: „Indigo se třelo v ocelovém, asi deseti litrovém kotlíku, třemi nebo čtyřmi

³⁴⁹ Horst GRYGGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku 1979*, nestránkováno.

³⁵⁰ L. KRAUS, *O vývoji textilního průmyslu bavlněného*, in: Pod Zvičinou, ročník VIII., 1932 – 1933, s. 6.

³⁵¹ Tamtéž.

³⁵² Horst GRYGGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku 1979*, nestránkováno.

³⁵³ L. KRAUS, *O vývoji textilního průmyslu bavlněného*, in: Pod Zvičinou, ročník VIII., 1932 – 1933, s. 6.

³⁵⁴ Vlastimil HAVLÍK, *Barvířství – řemeslo pro pestřejší svět*, in: Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech, roč. 36, č. 2, s. 47.

³⁵⁵ Z německého pojmenování pro indigo. IN: L. KRAUS, *O vývoji textilního průmyslu bavlněného*, in: Pod Zvičinou, ročník VIII., 1932 – 1933, s. 5. A také: Horst GRYGGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku 1979*, nestránkováno.

³⁵⁶ Horst GRYGGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku 1979*, nestránkováno. Tamtéž.

³⁵⁷ Tamtéž.

³⁵⁸ Tamtéž.

³⁵⁹ L. KRAUS, *O vývoji textilního průmyslu bavlněného*, in: Pod Zvičinou, ročník VIII., 1932 – 1933, s. 6.

³⁶⁰ Horst GRYGGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku*, nestránkováno.

³⁶¹ V katalogu Tekstilní a krajinské výstavy se nachází informace, že Lambert Šturm je předseda společenství natěračů. IN: Eduard NEBESKÝ, *Tekstilní a krajinská výstava ve Dvoře Králové nad Labem*, 5. července – 16. srpna 1936, s. 9.

³⁶² Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 8.

velkými koulemi. Čím více se barva třela, tím byla lepší.³⁶³ Indigová kaše se posléze míchala s hašeným vápnem a se zelenou skalicí pro lepší fixaci barvy na látku.³⁶⁴ Obvykle se míchalo v poměru 9 kg indiga na 12 kg zelené skalice a 20 kg hašeného vápna.³⁶⁵ Tím se indigo redukovalo na indigovou běl, takže výsledná směs měla žlutou barvu. Směs se pak přelila do kypy, kde proběhlo tzv. kypování – to znamená proměnu indiga ve vodní roztok a jeho vykvašení. „Lázeň se nechala den ustát, občas bylo nutné jí zamíchat. Když se při míchání objevovala žlutavé čmouhy, byla lázeň připravena k použití.“³⁶⁶ V indigové lázni se poté mohla namáčet zavěšená textilie. Po třech nedělích se kypa ostříla tím, že se přidal indigový roztok.³⁶⁷ Během užívání indigové lázně se v roztoku usazuje slabý škraloup, zvaný květ. Květ obsahuje nerozpustné částičky indiga a je známkou toho, že je potřeba indigovou lázeň obnovit. „Kypa se vybírala naběrákem na dlouhé tyči. Byl to pytlík na trojúhelníkovém rámu. Usazenina na dně kypy se vybírala do škopku a vynášela na hnojiště. Bylo to dobré hnojivo a prostředek proti ohnici a jiným plevelům. Po vybrání se kypa znovu zakládala.“³⁶⁸

Ke konci 19. století vzniklo syntetické indigo,³⁶⁹ což usnadnilo obarvování textilií. Se syntetickým indigem se připravovala indigová lázeň jednodušeji, než v případě použití přírodního indiga. To způsobilo zlevnění finální metráže, čímž byla přístupnější pro širší okruh odběratelů.

2.2.1-4 Formy – Matrice

Formy, matrice, patří neodmyslitelně k výrobě ručního pozitivního tisku³⁷⁰ a také modrotisku. Jsou nástrojem k přenesení papu/barvy na látku a největším bohatstvím nejen modrotiskařů, ale také ručních tiskařů. Zprvu se k potisku na textilie používali jednoduché štočky, později složitě vyřezávané formy. Tiskařské dílny jich měly několik desítek či stovek

³⁶³ Ze vzpomínek Anastázie Šulcové, bývalé zaměstnankyně v Tibě Mostek, na svého otce, jehož jméno neuvědla. Její otec se však zabýval modrotiskem a barvením v Ledči nad Sázavou. Vzpomínky otiskli v článku *Pionýři textilního tisku*, in: Zpravodaj Tiby, ročník II., č. 15, ze dne 26. VIII. 1959, nestránkováno (titulní strana).

³⁶⁴ Tyto dvě suroviny sloužily jako mořidlo.

³⁶⁵ Horst GRYGGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku*, nestránkováno.

³⁶⁶ Vzpomínky dcery Václav Patky ml., Marie Vejvodové a jejího manžela Ladislava Vejvody. Oba ovládali modrotiskařské řemeslo. IN: Archiv Národního muzea, sbírka ULUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, Jan ČERNÝ, *Průzkum barvířů a tiskařů na textil*, s. 6.

³⁶⁷ Tamtéž.

³⁶⁸ Tamtéž.

³⁶⁹ Klára BINDEROVÁ-JURKOVÁ a Jarmila TETUROVÁ, *Modrotisk – rezistentní/rezervážní ruční tisk a barvení indigem v Evropě*, s. 10.

³⁷⁰ Ruční tisk s formami byl zpočátku také jedinou potiskovací technikou v kartounkách.

a to zaručovalo pestrý výběr vzorů pro zákazníky, např. v dílně Jiřího Danzingera v Olešnici se jich dochovalo na dvě stě kusů.³⁷¹

Modrotiskaři si formy sami nevyráběli, zhotovovali je řezbáři, kteří vandrovali z místa na místo a ovládali i výrobu perníkářských či voskařských forem³⁷² a někteří pravděpodobně také výzdobu knížek – špalíčků.³⁷³ Postupem času formířské řemeslo vykrytalizovalo v samostatný obor, kterým se zabývali dlabači a formštechři, dlabači, dnes spíše známí jako formíři.

V další kapitole se budeme podrobněji zabývat nejen historií a výrobou forem, ale také jejich tvůrci.

2.3 Modrotiskařské dílny

Díky dochovaným matrikám, kronikám, inventářům a dobovým reklamám lze upřesnit a identifikovat modrotiskaře od barvířů. Tiskař látky byl sice zároveň i barvíř, ale naopak toto pravidlo většinou nemuselo platit.³⁷⁴ Je proto potřeba dochované prameny porovnávat a dohledávat další zdroje. Příkladem může být dochované razítko na látku modrotiskaře z Nové Paky, na kterém se uvádí: Václav Patka, barvíř, Nova Paka, 1896,³⁷⁵ ale z jiných zdrojů víme, že Václav Patka se věnoval také výrobě modrotisků. Stávalo se také, že barvířské rodiny se postupem času propracovali na modrotiskařské umění jako např. v případě rodiny Danzingerů z Olešnice, jejichž barvířská historie spadá až do 16. století, ale modrotiskem se zabývají od roku 1816.³⁷⁶ Tiskaři pracovali buď samostatně ve svých dílnách, nebo v manufakturách.

Jak jsme si již řekli výše, modrotiskařská dílna byla skoro v každém městě nebo větším městečku. Na území Čech se modrotiskové dílny vyskytovaly v menším měřítku než na Moravě. Významná byla oblast Orlických hor, Podkrkonoší, severovýchodních a jižních Čech, na Moravě především Horácko, Valašsko a Slovácko.

V Podkrkonoší a severovýchodních Čechách bychom mohli navštívit modrotiskaře např. v Nové Pace, kde pracovali Václav Materna, Josef Stránský, Josef a Jan Kotíkovi, Cyril

³⁷¹ Rozhovor s Jiřím Danzingerem mladším pro žádost na titul Nositel tradice lidových řemesel, ze dne 7. 11. 2019.

³⁷² Jitka STAŇKOVÁ a Ludvík BARAN, *Lidové umění z Čech a Moravy*, s. 42

³⁷³ Tamtéž.

³⁷⁴ Vlasta SVOBODOVÁ, *Lidová a manufakturní textilní výroba s přihlédnutím k vývoji na Moravě*, s. 84.

³⁷⁵ Historická sbírka Městského muzea v Nové Pace.

³⁷⁶ IN: <https://www.modrotisk-danzinger.cz/>, vyhledáno 24. 10. 2021.

Bouda, Emanuel Kuhn (* 1822³⁷⁷) a Václav Scholz (Šolc³⁷⁸), jehož živnost se nacházela v čp. 223, a zabýval se převážně potiskováním bavlněné látky. Zaměstnával tři až čtyři dělníky.³⁷⁹ K obarvení plátna používal karmínu pro tmavočernou, šmahu pro světle červenou barvu a krapu pro červenou. Ze sedmi synů se pět také vyučilo barvířskému a tiskařskému řemeslu. Zbylí dva synové se věnovali vzorkorytectví.³⁸⁰ Jednomu z potomků, Antonínovi, s barvením pomáhal „*jako tovaryš syn Bedřich (* 1844) a vypomáhala snad i třináctiletá dcera Anna, u jejíhož jména je rovněž poznamenáno tovaryš.*“³⁸¹ Poslední z této rodiny, Josef Šolc, provozoval své řemeslo ve Vrchovinské ulici, kde měl svoji životnost také výše zmiňovaný Václav Patka (* 28. 10. 1860³⁸² – † 15. 6. 1945³⁸³), jehož velké množství forem se nachází ve sbírkách Městského muzea v Nové Pace.³⁸⁴ K profesi ho přivedl jeho otec Františka Patka³⁸⁵ (* 1828 - † 1910) který se řemeslo naučil právě „*u Šolců a usadil se jako konkurent o dvě domovní čísla dále v téže ulici.*“³⁸⁶ Tiskařství a barvířství provozoval v letech 1850 – 1874³⁸⁷ a „*dělal i kartouny v krásných barvách.*“³⁸⁸ Dílna Václava Patky se nacházela v ulici Vrchovinské ulici čp. 225³⁸⁹ u potoka Rokytky a modrotisk vyráběl až do roku 1942.

³⁷⁷ Státní okresní archiv Jičín, sbírka Soudobá dokumentace Nové Paky, karton číslo 36, dopis – rešerše správce tehdejšího správce novopackého muzea Otakara Johna pro Mariuse Stadlera, správce Textilního muzea ve Dvoře Králové nad Labem, 18. 10. 1950. V dopise se dále uvádí, že Městské museum v Nové Pace vlastnilo cca „100 kusů různých tiskařských forem a barevnici s mnoha modrotiskovými vzory na menších ústřížcích nalepených v jakémsi albumu“ od tohoto barvíře.

³⁷⁸ Josef JÍRA, *Novopacko*, s. 718.

³⁷⁹ Také tiskař Josef Kašpárek (* 1801) byl pravděpodobně zaměstnán u Šolců. Rodák z Chvalkovic od roku 1888 bydlel v Nové Pace čp. 230. IN: Státní okresní archiv Jičín, sbírka Soudobá dokumentace Nové Paky, karton číslo 36, dopis – rešerše správce tehdejšího správce novopackého muzea Otakara Johna pro Mariuse Stadlera, správce Textilního muzea ve Dvoře Králové nad Labem, 18. 10. 1950.

³⁸⁰ Státní okresní archiv Jičín, sbírka Soudobá dokumentace Nové Paky, karton číslo 36, dopis – rešerše správce tehdejšího správce novopackého muzea Otakara Johna pro Mariuse Stadlera, správce Textilního muzea ve Dvoře Králové nad Labem, 18. 10. 1950.

³⁸¹ Tamtéž.

³⁸² Státní okresní archiv Jičín, Sčítací aparát, fond Okresní úřad Nová Paka, inv. č. 1178, kar. č. 473.

³⁸³ Ještě dva roky před svojí smrtí se věnoval řemeslu. Zemřel ve věku 85 let po delší nemoci. Ve Státním okresním archivu v Jičíně je uloženo jeho parte.

³⁸⁴ Osobní návštěva a konzultace s paní ředitelkou Ivetou Mečířovou dne 13. 10. 2021.

³⁸⁵ Syn lesníka z Milíčevsi na Jičínsku. Zemřel ve věku 82 let. Oženil se s dcerou zahradníka Hocha.

³⁸⁶ Státní okresní archiv Jičín, sbírka Soudobá dokumentace Nové Paky, karton číslo 36, dopis – rešerše správce tehdejšího správce novopackého muzea Otakara Johna pro Mariuse Stadlera, správce Textilního muzea ve Dvoře Králové nad Labem, 18. 10. 1950.

³⁸⁷ Josef JÍRA, *Novopacko*, s. 718.

³⁸⁸ Vzpomínky dcery Václav Patky ml., Marie Vejvodové a jejího manžela Ladislava Vejvody. Oba ovládali modrotiskařské řemeslo. IN: Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, Jan ČERNÝ, *Průzkum barvířů a tiskařů na textil*, s. 3.

³⁸⁹ Ve Státním okresním archivu je k dispozici sčítací arch, díky kterému víme, že v únoru 1921 v domě bydlel Václav Patka, majitel domu a barvířského závodu, Marie Patková (* 22. 4. 1874), jeho manželka v domácnosti, Marie Patková (* 29. 1. 1898), dcera, a dále několik podnájemníků, středoškolských studentů – Karel Král, Josef Cerman, Josef Šubrt, Zdeněk Zelenka, Josef Grof). IN: Státní okresní archiv Jičín, Sčítací aparát, fond Okresní úřad Nová Paka, inv. č. 1178, kar. č. 473.

Současný pohled na dům viz příloha – Obrázek 21.

Jednalo se tedy o jednoho z posledních českých modrotiskařů.³⁹⁰ „*Otec Václav Patka se vyučil doma. U něj se vyučil i jeho syn Václav Patka ml.,³⁹¹ který měl tkalcovskou školu v Rokytnici. Ve válce 1916 padl a od té doby děda³⁹² barvil sám. Pomáhala mu přitom jeho žena Marie, roz. Müllerová, roku 1874 v Lužanech, později vnučky Věnceslava a Vladislava i zeť.³⁹³ Děda³⁹⁴ nerad viděl, že zeť³⁹⁵ zná řemeslo, kterému se sám musel učit čtyři roky, bez vyučení. Indigo objednávali z Prahy od firmy Vendelín Formánek a syn. Pak přešli na umělý indych. To bylo o 80 % slabší než přírodní, a proto děda dělal barvy zprvu slabé, až mu zástupce firmy dal pravý návod, barvil zase děda³⁹⁶ ve správné lázni. Poslední soudek indiga přišel za války s Ludwigehafen a měl plno vojenských razítek. Také galon kyseliny přišel z Peček u Kolína v době, kdy se soukromé zásilky nedoporučovaly a kdy pro soukromé účely se chemikálie vůbec nedodávaly. Barvilo se nejčastěji kaliko (molino – bavlnu). Někdy také barchet. Za okupace dosahoval zvlášť dobrých výsledků při barvení i buničinou a umělým indigem. Obarvená buničina nabývala vzhledu hedvábí.“³⁹⁷ Na postup barvení u Václava Patky vzpomíná také tehdejší správce novopackého muzea: „Z kule, jak říkávali, se kaliko³⁹⁸ nastříhalo na menší, pravidelné dvacetimetrové kusy. Pak se kaliko hodilo do kotle, aby se voda vyvařila a do vody se přidala soda. Po pětihodinovém vyvážení se kaliko vytáhlo a nechalo vychladnout. Pak se vymáhalo na potoce, usušilo (často na plotech) a pak se oškrobilo nejlepším škrobem (u Patků se používalo škrobu pšeničného ze škrobárny ve Zdírnici). Ve válce byl škrob nahrazován nejlepší hrubou pšeničnou moukou. Znovu se nechalo kaliko usušit a pak se mandlovalo. Toto mandlování se provádělo primitivním způsobem. Kaliko se složilo, záhyby pečlivě vyrovnaly a pak se položilo na široký špalek (podobný řeznickému) a dvěma palicemi se do něho tlouklo. Většinou tloukl Patka se svojí ženou, případně dcerou, tlouklo se rytmicky jako když kováři buší do kovadliny. Když kaliko*

³⁹⁰ Dle informace z dopisu z 28. 10. 1950 adresovanému správci Městského musea v Nové Pace od Maria Stadlera, správce Textilního musea ve Dvoře Králové: „Podle všech zpráv, které jsem doposud mohl zjistit, byl novopacký Patka poslední řemeslný barvíř – modrotiskař v Čechách. Předposlední byl pravděpodobně Jos. Engel ze Kdyně u Domažlic, který zemřel v roce 1942. ... Jinač žije ještě jeden v Netolicích v jižních Čechách, který 1912 modrotiskařskou – barvířskou dílnu po otci převzal, ale barvířnu brzo zmodernizoval. Přestal pracovat jako modrotiskař v první světové válce.“ IN: Státní okresní archiv Jičín, sbírka Soudobá dokumentace Nové Paky, karton číslo 36, dopis – rešerše správce tehdejšího správce novopackého muzea Otakara Johna pro Mariuse Stadlera, správce Textilního musea ve Dvoře Králové nad Labem, 18. 10. 1950.

³⁹¹ Bratr Marie Vejvodové.

³⁹² Dědou je myšlen otec Marie Vejvodové, Václav Patka.

³⁹³ Manžel paní Marie, Ladislav Vejvoda.

³⁹⁴ Dědou je myšlen otec Marie Vejvodové, Václav Patka.

³⁹⁵ Manžel paní Marie, Ladislav Vejvoda.

³⁹⁶ Dědou je myšlen otec Marie Vejvodové, Václav Patka.

³⁹⁷ Vzpomínky dcery Václava Patky ml., Marie Vejvodové a jejího manžela Ladislava Vejvody. Oba ovládali modrotiskařské řemeslo. IN: Archiv Národního muzea, sbírka ŮLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, Jan ČERNÝ, *Průzkum barvířů a tiskařů na textil*, s. 1 – 3.

³⁹⁸ Bavlněná tkanina.

bylo pěkně hladké, vytlučené, barvíř znovu pečlivě urovnal všechny záhyby, celou látku rukama vyhladil a pak položil na silný trámek pod tiskařským stolem, jemuž se říkalo tafle. Pak barvířskou formu namáčel v popu, který byl ve zvláštním čtyřhranném stolku. Stolek se podobal jakémusi čtyřhrannému umyvadlu (asi 60 x 60 cm), vyplechovanému. Na dno se nalil tekutý dextrin, ten se zakryl nafermežovaným silným plátnem (které bylo upevněno v čtverhranném rámečku). Na rámeček se nalila rozředěná anilinová hlínka, promíchaná s arabskou gumou a modrou skalicí. V této barvě se namáčely formy a barvíř zručně i opatrně pokládá formu vedle formy a celou látku potiskl.³⁹⁹ Potištěné textilie se poté nechala zaschnout a dále pokračoval proces, který jsme si nastínili na začátku této kapitoly. Barvené a tištěné látky z Nové Paky měly vynikající pověst, protože byly kvalitní a povětšinou stálobarevné.

Nedaleko Nové Paky se nachází Jilemnice, kde se také usadili modrotiskaři. Zde pracovali kupříkladu František a Ignác Meissnerovi, Josef Žalský, Ignác Langhammer, Josef Tauchmann, Václav a Antonín Frankovi, František a Jan Kovářovi,⁴⁰⁰ dále Antonín Kinčil z čp. 179,⁴⁰¹ po kterém zůstal dochovaný modrotiskový vzorník od roku 1770⁴⁰² do roku 1880.⁴⁰³ V Jilmu u Jilemnice působili „Jan Kraus a Antonín a Ferdinand Mládkovi, v Hrabačově Karel Erben. Ve Vrchlavě se nacházely, mimo jiné, dílny Karla Theera, Josefa Fingera, Václava a Františka Seidlových, Aloise Schrolla. Lánov byl působištěm Lorenze Starého. Modrotisku se dařilo i v Červeném Kostelci. Tiskl se tam ve dvou desítkách dílen a jeden loket modrotisku o šíři sedmdesát čtyři cm se dal v Kostelci pořídít za babku, za pouhých 8 krejcarů.“⁴⁰⁴

Modrotisky byly vyráběny ale také v dalších obcích, např. v Mlázovicích, Miletíně, Železném Brodě, Lomnici nad Popelkou, Semilech, ve Vysokém nad Jizerou, v Nových Zámcích, v Pecce, ve Rtyni v Podkrkonoší, v Hostinném v Lázních Bělhradě, v Hořicích v Podkrkonoší, Trutnově a v Úpici,⁴⁰⁵ kde na konci 18. století ručně tiskli Melichar Teichman,

³⁹⁹ Státní okresní archiv Jičín, sbírka Soudobá dokumentace Nové Paky, karton číslo 36, dopis – rešerše správce tehdejšího správce novopackého muzea Otakara Johna pro Mariuse Stadlera, správce Textilního musea ve Dvoře Králové nad Labem, 18. 10. 1950.

⁴⁰⁰ HAVLÍK, Vlastimil. *Modrotisk – řemeslo indigové kypy*, in: *Krkonoše: měsíčník o přírodě a lidech*, 2002, roč. 2002, č. 1, s. 38 - 39.

⁴⁰¹ E-mailová korespondence, ze dne 15. 2. 2021, s kurátorkou sbírkových předmětů Bc. Terezou Tauchmanovou, Správa Krkonošského národního parku, Krkonošské muzeum v Jilemnici.

⁴⁰² Tamtéž. Ukázka vzorníku v příloze – obrázek 25.

⁴⁰³ Tamtéž.

⁴⁰⁴ HAVLÍK, Vlastimil. *Modrotisk – řemeslo indigové kypy*, IN: *Krkonoše: měsíčník o přírodě a lidech*, 2002, roč. 2002, č. 1, s. 38 - 39.

⁴⁰⁵ HAVLÍK, Vlastimil. *Modrotisk – řemeslo indigové kypy*, IN: *Krkonoše: měsíčník o přírodě a lidech*, 2002, roč. 2002, č. 1, s. 38 - 39.

Franc Schubert a Josef Hrdina.⁴⁰⁶ V nedaleké Jaroměři se zabývala barvířským a tiskařských řemeslem rodina Šarfenbergerů, kde se řemeslo dědilo z generace na generaci po dvě stě let.⁴⁰⁷ V Broumově provozoval modrotiskařství Franz Nowotny, jehož otec do města doputoval z jižní Moravy někdy počátkem 19. století, a pravděpodobně roku 1809 nebo 1810 (udáváno různě) započal s bělením a barvením. Některé texty uvádějí, že provozoval také modrotisk, ale tuto domněnku nelze pramenně doložit. Až jeho syn, zmiňovaný Franz Nowotny, rozšířil podnik o Indigofärberei und Schablonendruckerei,⁴⁰⁸ což nelze přeložit jinak, než modrotisk. Jednalo se již o manufakturní nebo tovární výrobu. Dalším, kdo modrotisk v Broumově provozoval, byla barevna (a také úpravna a bělidlo) Ignaze Koblitze založená ovšem až roku 1881.⁴⁰⁹

Kromě Podkrkonoší a severovýchodních Čech byl modrotisk velmi rozšířený také v Orlických horách. „V Hlásce v roce 1837 založil barvířnu barvíř a modrotiskař Václav Špaňhel. Asi od téže doby provozoval v Dobrušce barvířské řemeslo po celá tři pokolení rod Vernerů, z něho pocházel Pavel Verner, poslední nám známý ruční barvíř a modrotiskař v naší oblasti, který pracoval asi do roku 1935, poté jen výjimečně a naposledy vůbec v roce 1950.“⁴¹⁰ V Dobrušce se nacházelo ještě asi šest až sedm barvířů a modrotiskařů.⁴¹¹ Na přelomu 19. a 20. století pracoval ve Vamberku modrotiskař Urban⁴¹² a v Novém Městě nad Metují kolem roku 1920 modrotiskař Moravec.⁴¹³ V Rychnově nad Kněžnou barvil barvíř a modrotiskař Štambera.⁴¹⁴

Velkou oblibu modrotisk získal na Moravě, převážně v oblasti Horácka, Slovácka, na Hané a Valašsku. Modrotiskařská výroba na Moravě je, kromě ojedinělých nepřímých podkladů ze 17. století, doložena až v 18. století.⁴¹⁵ Jmenovat můžeme modrotiskaře Rudolfa Holance v Ivanovicích na Hané, který v roce 1924 skončil svoji činnost z důvodu průmyslového rozvoje v regionu.⁴¹⁶ V oblasti Hané sídlily také dvě textilní manufaktury, „ve kterých se tiskly přímo pro lidové kroje látky s mnohobarevnými vzory. První se nacházela v Přerově, podnik ale již brzy po svém založení zanikl. Ve druhé, provozované

⁴⁰⁶ Vlastimil HAVLÍK, *Přímý ruční tisk formami v českoskalickém Textilním muzeu, tradice průmyslové výroby*, in: Rodný kraj, s. 35.

⁴⁰⁷ Horst GRÝGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku*, nestránkováno.

⁴⁰⁸ Přesný překlad zní šablonová tiskárna. Ty však z této doby ještě nejsou známy.

⁴⁰⁹ E-mailová korespondence s panem Karlem Franzem z Muzea Broumova, dne 12. 2. 2021.

⁴¹⁰ Hana HYNKOVÁ, *Modrotisk z oblasti Orlických hor*, s. 5.

⁴¹¹ Tamtéž, s. 6.

⁴¹² Tamtéž, s. 5.

⁴¹³ Tamtéž.

⁴¹⁴ Tamtéž, s. 6.

⁴¹⁵ Vlasta SVOBODOVÁ, *Lidová a manufakturní textilní výroba s přihlédnutím k vývoji na Moravě*, s. 86.

⁴¹⁶ Klára BINDEROVÁ, *Modré z kypy*, s. 20.

v *Uničově Eduardem Jerzabkem a jeho syny, se pracovalo až do první světové války.*⁴¹⁷ Kolem roku 1950 na území Českomoravské vrchoviny vyráběla modrotisk dílna Josefa Danzingerera v Olešnici na Moravě, Františka Jocha a Jiřiny Prouzové⁴¹⁸ v Moravské Třebové. Na Slovensku⁴¹⁹ v 50. letech 20. století působily asi dvě desítky modrotiskových dílen.⁴²⁰

Postupně však byly tyto soukromé modrotiskařské dílny zavřeny nebo sdruženy v Ústředí lidové umělecké výroby, zkráceně ÚLUV.⁴²¹ Pod touto institucí, která v roce 1954 prošla reorganizací za účelem centralizace české části ÚLUV a přerozdělení na střediska v Praze, Brně a Uherském Hradišti, pracovaly obě dílny až do převratu a to jako součást uherskohradištské pobočky – dílna Františka Jocha od roku 1954 a o dva roky později i dílna Josefa Danzingerera.⁴²² „Obě dílny se věnovaly hlavně výrobě modrotiskové metráže z tradičních tiskařských forem ze svých archivů. ÚLUV ale také zaměstnávala výtvarníky (každá pobočka měla své), kteří se podíleli na vytváření nových vzorů.“⁴²³ Obdobná organizace, Ústredie ľudovej umeleckej výroby,⁴²⁴ vznikla i na Slovensku, kde však v průběhu 60. let ukončila činnost poměrná část modrotiskových dílen.⁴²⁵

V regionu Valašska se nejvíce živností nacházelo ve Frenštátě pod Radhoštěm, kde v letech 1840 – 1949 provozovalo barvířské a tiskařské řemeslo dvacet pět menších dílen. Dílnu zde vlastnil také Jan Polách mladší, jenž postupně vyměnil ruční výrobu za strojovou.⁴²⁶ Svá obarvená plátna prodával na území všech zemí bývalého Rakouska-Uherska a v Rumunsku. Dílna fungovala až do první světové války. Poté již nebyla znovu obnovena.⁴²⁷ Až do roku 1949 tiskla modrotisk ve Frenštátu pod Radhoštěm dílna Jana

⁴¹⁷ Klára BINDEROVÁ, *Modré z kopy*, s. 20.

⁴¹⁸ Petra GUPTA VALENTOVÁ, *Protisky časem a místem/Řemeslo, pomalá móda a indický ruční dřevotisk v kontextu kolaborativního přístupu k práci s řemeslníky v rozvíjejícím se světě*, s. 82.

⁴¹⁹ V Expozici textilního tisku ve Dvoře Králové nalezneme ze slovenské oblasti modrotiskový skládací vzorník Schlesinger a Schiffer Slanica.

⁴²⁰ Klára BINDEROVÁ-JURKOVÁ a Jarmila TETUROVÁ, *Modrotisk – rezistentní/rezervázní ruční tisk a barvení indigem v Evropě*, s. 11.

⁴²¹ „Po druhé světové válce se jevílo jako nutné pojmout péči o lidovou uměleckou výrobu hlouběji a šířeji. Tato péče byla podpořena v roce 1945 právní normou v podobě celostátně platného zákona - dekretem prezidenta republiky Edvarda Beneše (ze dne 27. 10. 1945, ve Sbírce zákonů pod č. 110, částka 49 ze dne 7. 11. 1945). Byla tím založena veřejnoprávní korporace - Ústředí lidové a umělecké výroby (ÚLUV). ... Instituce byla v roce 1995 privatizována formou likvidace.“ IN: Lenka ŽÍŽKOVÁ, *Slavné počátky a neslavné konce Domu uměleckého průmyslu, Krásné jizby a ÚLUV*, IN: <https://www.designcabinet.cz/slavne-pocatky-a-neslavne-konce-domu-umeleckeho-prumyslu-krasne-jizby-a-uluv>, vyhledáno 16. 10. 2021.

⁴²² Petra GUPTA VALENTOVÁ, *Protisky časem a místem/Řemeslo, pomalá móda a indický ruční dřevotisk v kontextu kolaborativního přístupu k práci s řemeslníky v rozvíjejícím se světě*, s. 82.

⁴²³ Tamtéž.

⁴²⁴ Ústredie ľudovej umeleckej výroby je stále aktivní (na rozdíl od naší zaniklé instituce). Viz: <http://www.uluv.sk/sk/>, vyhledáno 16. 10. 2021.

⁴²⁵ Jozef VYDRA, *Ľudová modrotlač na Slovensku*, s. 203.

⁴²⁶ Stroje provozoval už kolem roku 1890.

⁴²⁷ Anežka KOCUMOVÁ, *Vzorování pletenin*, s. 13.

Krče.⁴²⁸ Na začátku 20. století působily na Slovácku barvířské dílny zejména v okolí Uherského Brodu, v Uherském Ostrohu, ve Strážnici (dílna Františka Jocha), Olešnici (dílna Danzingerů) a Veselí nad Moravou (dílna Josefa Gerstbergera).⁴²⁹

Výrobou modrotisku se zabývala také dílna Emílie Raškové v Českém Krumlově a dílna rodiny Englů v Kdyni u Domažlic.⁴³⁰ Josef Engl provozoval modrotiskařské řemeslo až do roku 1942.⁴³¹ Z oblasti Klatovska se technika modrotisku rozšířila do oblasti Šumavy. „V 19. století se stala v tomto oboru skutečným pojmem zejména rodina Budweiserů z Nýrska, ale mnoho tiskařských dílen se nacházelo i v dalších šumavských městech a vískách, o čemž svědčí četné nálezy tiskařských forem v mnoha regionálních muzeích.“⁴³²

V současnosti zde fungují pouze dvě modrotiskařské dílny, konkrétně na Moravě, Jiří Danzinger ml. ve své olešnické dílně a modrotisková dílna Jochových ve Strážnici. S oběma dílnami spolupracuje výtvarnice Petra Gupta Valentová, která kombinuje český a indický modrotisk. V posledních pár letech se využití modrotisku zaobírá také návrhářka a ilustrátorka Zuzana Osako. Jejich jména ještě uslyšíme v následující kapitole věnované formírům.

Na Slovensku se dílny dále vyskytují „v oblasti Považie a Púchov, ve vesnici Hranovnica a v nově založených dílnách v Párnici na severozápadě Slovenska a v Ivanke při Dunaji (blízko Bratislavy).“⁴³³ Většinou jsou to mladí lidé, kteří se snaží oživit tradici modrotisku. Do popředí se nyní dostává modrotlač Peter Trnka z Ivanky při Dunaji,⁴³⁴ Adam Bengo a Anna Haničincová.⁴³⁵ Známy je také Matěj Rabada,⁴³⁶ který však zhotovuje motivy pomocí sítotisku a zaměřuje se na tvorbu vlastních nových vzorů.⁴³⁷

Díky italským kontaktům víme, že na tomto území se modrotisku věnuje Egidio Miserocchi ze Sant Stafano.

⁴²⁸ Klára BINDEROVÁ, *Modré z kypy*, s. 21.

⁴²⁹ Tamtéž.

⁴³⁰ Anežka KOCUMOVÁ, *Vzorování pletenin*, s. 13.

⁴³¹ Tamtéž.

⁴³² Jana HARMACHOVÁ a Lenka SUTROVÁ, *Veselé modrotiskání*, s. 5.

⁴³³ Klára BINDEROVÁ-JURKOVÁ a Jarmila TETUROVÁ, *Modrotisk – rezistentní/rezervážní ruční tisk a barvení indigem v Evropě*, s. 18.

⁴³⁴ Viz webové stránky <https://www.modrotlac.sk/>, vyhledáno 8. 10. 2021.

⁴³⁵ Rozhovor s formířem Milanem Bartošem, 5. 10. 2021.

⁴³⁶ Tamtéž.

⁴³⁷ Klára BINDEROVÁ-JURKOVÁ a Jarmila TETUROVÁ, *Modrotisk – rezistentní/rezervážní ruční tisk a barvení indigem v Evropě*, s. 13.

2.3.1 Modrotiskařské dílny ve Dvoře Králové nad Labem

Lze se pouze domnívat, kdy přibližně přešli královédvorští barvíři k tisku. Předpokládá se, že se tak stalo přibližně v druhé polovině 18. století,⁴³⁸ jak tomu bylo i na dalším českém území jako např. v Dobrušce, kde s jistotou můžeme říct, že místní barvíř K. Rottman se začal věnovat modrotisku v polovině 18. století.⁴³⁹

V 19. století se nacházelo ve Dvoře Králové jen pár modrotiskařů, o kterých to můžeme říci se stoprocentní jistotou. Jedním z nich byl cechmistr Václav Kroupa z Růžové ulice čp. 34,⁴⁴⁰ který v roce 1827⁴⁴¹ získal ve Dvoře Králové nad Labem měšťanské právo. Dne 15. prosince 1862 se podepsal, jako jiní královédvorští barvíři, zmiňovaní v první kapitole, pod návrh stanov jednoty Královédvorského Sokola, tedy byl jeho členem. Z jeho modrotiskařské činnosti se dochovala vzorkovnice, pocházející z počátku 19. století,⁴⁴² konkrétně z roku 1827, a jedná se pravděpodobně o nejstarší vzory na Královédvorskú.⁴⁴³ Měl dcery Marii a Annu.⁴⁴⁴ Jeden z jeho vnoučat, Jan Holub, se stal starostou města Dvora Králové nad Labem.⁴⁴⁵ Ke královédvorským modrotiskařům⁴⁴⁶ patřil také Josef Munzar z Broumovské čp. 60.⁴⁴⁷ V letech 1859 – 1922 barvil látky na modro pro ruční tisk a sušil je ze štítu pudy ven pověšené. Zabýval se však také modrotiskařstvím. Dochovala se fotografie

⁴³⁸ Horst GRYGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku*, nestránkováno.

⁴³⁹ Hana HYNKOVÁ, *Modrotisk z oblasti Orlických hor*, s. 19 – 20.

⁴⁴⁰ Jednalo se o zděnou budovu. Dnes již nestojí, jedná se o areál stavebního materiálu společnosti Consys, s. r. o. v Komenského mezi čp. 31 a 401.

⁴⁴¹ Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 5.

⁴⁴² Lubomír DUSIL, *Stručný přehled královédvorské textilní výroby*, s. 12.

⁴⁴³ Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 5.

⁴⁴⁴ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sbirka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00291.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00270.zip>, vyhledáno 10. 11. 2021.

⁴⁴⁵ Funkci starosty zastával v roce 1916 a v letech 1918 - 1924. Díky jeho iniciativě v době první světové války získal různé výhody např. v zásobování města potravinami a uhlím, zřízením válečných kuchyní, neodebrání památných a historických zvonů z kostela sv. Jana Křtitele. Při vyhlášení samostatné Československé republiky rozvinul velmi vzácný prapor Naděje (k vidění v Městském muzeu ve Dvoře Králové nad Labem) a radostně s ním mával do všech stran. Za jeho působení se dále např. provedla regulace Netřeby a Hartského potoka, postavila se nová chlapecká škola, pošta. IN: *Pamětní kniha obce Dvůr Králové nad Labem 1927*, s. 179, in: https://stare.vychodoceskearchivy.cz/ebadatelna/index.php?misto=trutnov&adresar=CZ_225105010_763_x1&st_rana=183&nadpis=Pam%25C4%259Btn%25C3%25AD+knih+obce+Dv%25C5%25AFr+Kr%25C3%25A1lov%25C3%25A9+nad+Labem+1927, vyhledáno 13. 11. 2021.

⁴⁴⁶ Vlastimil HAVLÍK, *Dvůr Králové nad Labem – středisko potiskování látek*, in: Dvůr Králové nad Labem: Vlastivědné čtení o našem městě i jeho okolí, 10. října 1995, číslo 4, s. 4.

⁴⁴⁷ Po přecíslování v roce 1883 čp. 54, dnešní Přemyslova ulice. Jednalo se o dřevěnou stavbu, již nestojí. Dodnes se této oblasti říká Na Broumově. Zachovala se fotografie stavení, nalezneme ji v příloze – obrázek 26.

jeho domu z roku 1922,⁴⁴⁸ která je uložena ve sbírkách fotoarchivu Městského muzea ve Dvoře Králové nad Labem.

Pravděpodobně v roce 1850⁴⁴⁹ vznikla barevna a ruční tiskárna,⁴⁵⁰ patřící Josefu Jankeovi.⁴⁵¹ Jednalo se o jednu z významnějších modrotiskařských⁴⁵² dílen, manufakturu, která se nacházela naproti mlýnu.⁴⁵³ Mlýn se slunečními hodinami stál v Hoření ulici⁴⁵⁴ u Mlýnského potoka.⁴⁵⁵ Stavba měla čp. 42,⁴⁵⁶ již neexistující číslo, protože dnes tu najdeme areál s garážemi. Lokalizovat ho můžeme mezi čp. 41⁴⁵⁷ a 43⁴⁵⁸ ve zmiňované ulici. Nás však zajímá oblast proti tomuto místu, tedy čp. 11.⁴⁵⁹ Budova Jankeho barevny stále stojí. Za doby modrotiskaře však tudy ještě protékal Mlýnský potok,⁴⁶⁰ tedy jeden z nejdůležitějších potřeb barvířů a tiskařů. V dnešní době je však potok regulován a sveden pod zemský povrch. Postupem času pořídil Josef Janke perotinu a zaměstnával šest až deset lidí. Se svými výrobky jezdil na trh až do Plzně. Jeho živnost skončila v roce 1888.⁴⁶¹ Zůstaly nám však jeho kolekce tisků,⁴⁶² dále jeho receptář a fotografie z roku 1880. Kolekce tisků se stala součástí Expozice textilního tisku ve Dvoře Králové nad Labem a mimo větší kusy modrotiskové látky s čísly obsahuje i vzory dvou až třibarevné – s oranžovou a světle modrou. Dochované fotografie nalezneme ve sbírkách fotoarchivu Městského muzea ve Dvoře Králové. Marius Stadler ve své publikaci⁴⁶³ uvádí, že existovaly ještě textilie, na jejichž obou koncích Josef Janke otiskl název svého živobytí, Cottondruck Blaufärberei Josef Janke, Königinhof. Ve Stadlerových vzpomínkách dále nalezneme, že navštívil neteře barvíře, v té době⁴⁶⁴ již 80leté dámy, které mu předaly další materiály po svém otci a zdůvodnily mu, proč svoji

⁴⁴⁸ Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Fotografická sbírka, F 672.

⁴⁴⁹ Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Zlatníková kronika, č. OEG 337, s. 52. Marius Stadler uvádí ve své práci *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941* na s. 7 rok 1858.

⁴⁵⁰ Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Zlatníková kronika, č. OEG 337, s. 52.

Současný stav budovy nalezneme na fotografiích v příloze – obrázek 27 a 28.

⁴⁵¹ Jeho podobizna se nachází v příloze – obrázek 29.

⁴⁵² Vlastimil HAVLÍK, *Dvůr Králové nad Labem – středisko potiskování látek*, in: Dvůr Králové nad Labem: Vlastivědné čtení o našem městě i jeho okolí, 10. října 1995, číslo 4, s. 5.

⁴⁵³ Alois ZLATNÍK a Radomír ROUP, *Vzpomínky na Královédvorské rody*, s. 36.

⁴⁵⁴ V dnešní Husově ulici.

⁴⁵⁵ Mapa Aloise Posnera z roku 1874, uložená v Městském muzeu ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, PT 10189.

⁴⁵⁶ Po druhém přečíslování v roce 1883 měl mlýn čp. 127.

⁴⁵⁷ Dnes čp. 129 v Husově ulici.

⁴⁵⁸ Dnes čp. 125 v Husově ulici.

⁴⁵⁹ Dnes čp. 126 v Husově ulici.

⁴⁶⁰ Mapa Aloise Posnera z roku 1874, uložená v Městském muzeu ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, PT 10189.

⁴⁶¹ Josef HORÁK, *Textilní průmysl ve Dvoře Králové n. L.: Závěrečná písemná práce ze zeměpisu*, s. 12. Marius Stadler uvádí ve své práci *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941* na s. 7 rok 1880.

⁴⁶² Lubomír DUSIL, *Stručný přehled královédvorské textilní výroby*, s. 12.

⁴⁶³ Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 7.

⁴⁶⁴ Po roce 1936.

živnost ukončil – jeho tiskařská kariéra skončila s nárůstem továrního strojního tisku.⁴⁶⁵ Josef Janke se tedy odstěhoval do Letovic na Moravě, kde se nechal zaměstnat jako mistr barvířský ve strojní tiskárně Biach. Jeho životní pout' skončila v roce 1890.⁴⁶⁶

„Rodina Jankeho byla v našem městě [Dvůr Králové nad Labem] dosti rozvětvená a zámožná. Jeden bratr měl také pěkné faktorství v tzv. Hrnčířské ulici⁴⁶⁷ čp. 12⁴⁶⁸ hned za potokem Hartským.“⁴⁶⁹ Jednalo se o větší ruční tkalcovnu⁴⁷⁰ tkalce Jana Jankeho († 1. 5. 1891).⁴⁷¹ Ze vzpomínek víme, že barevna Josefa Jankeho Janovi později patřila a že po jeho smrti místo koupili Neumann a synové.⁴⁷² Z dalších dochovaných informací je patrné, že Jan Janke měl ještě svoji vlastní barvírnu látek a ručního tisku,⁴⁷³ která se nacházela „pod branou v místech, kde je dnes dům firmy Union, dříve Neumann a synové. Baráčky⁴⁷⁴ ty končily naproti domu Babylon, nynější restaurace U staré pošty⁴⁷⁵, věží,⁴⁷⁶ která v době, kdy jsme v Babyloně bydleli, byla již do polovičky odbourána.“⁴⁷⁷ Jan Janke měl syny Františka Josefa,⁴⁷⁸ Augusta († 23. 9. 1928)⁴⁷⁹, Zikmunda⁴⁸⁰ a dvě dcery Annu a Marii.⁴⁸¹ Syn August pracoval jako geometr až do svého odchodu do důchodu.⁴⁸² Také fotil Dvůr Králové a vyráběl pohledy starého města. Později se stal se pokladníkem dvorského muzea a o finanční stránku

⁴⁶⁵ Pod jeho živností vyrostla Bauerovo faktorství a ruční tkalcovnu, později továrna, kterou roku 1858 založil Julius Bauer na dnešním Wolkerově nábřeží. Po roce 1864 byla tkalcovna mechanizována. Od roku 1894 vedl podnik Antonín Bauer, který ji přebudoval na strojní tiskárnu, barvírnu a úpravu bavlněných látek. Roku 1899 továrna vyhořela. V následujících letech byla opět obnovena, ale roku 1910 byla v továrně zastavena výroba a roku 1911 firma zanikla. O rok později továrna opět vyhořela. Na jejím místě byla postavena textilní škola (dnes Střední škola průmyslová škola). IN: Josef HORÁK, *Textilní průmysl ve Dvoře Králové n. L.: Závěrečná písemná práce ze zeměpisu*, s. 13.

⁴⁶⁶ Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 8.

⁴⁶⁷ Dům stále stojí v dnešní Sladkovského čp. 539.

⁴⁶⁸ Mapa Aloise Posnera z roku 1874, uložená v Městském muzeu ve Dvoře Králové nad Labem, podsбірka Písemností a tisků, PT 10189.

⁴⁶⁹ Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Zlatníková kronika, č. OEG 337, s. 7.

⁴⁷⁰ Tamtéž, s. 120.

⁴⁷¹ Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsбірka Písemností a tisků, parte Jan Janke starší, Po 132/2020/126.

⁴⁷² Alois ZLATNÍK a Radomír ROUP, *Vzpomínky na Královédvorské rody*, s. 34.

⁴⁷³ Otázkou tedy také zůstává, jestli se Jan Janke opravdu věnoval modrotisku.

⁴⁷⁴ Dnešní ulice Josefa Hory.

⁴⁷⁵ V současné době se zde nachází placené parkoviště.

⁴⁷⁶ Jednalo se o Hradišťskou věž.

⁴⁷⁷ Alois ZLATNÍK a Radomír ROUP, *Vzpomínky na Královédvorské rody*, s. 7.

⁴⁷⁸ Nejstarší syn z prvního manželství, pracoval jako redaktor. Jeho manželkou se stala Anna, rozená Petrová.

⁴⁷⁹ Syn z druhého manželství. Viz dochované parte a oznámení z Kuratoria městského muzea, uložené v Městském muzeu ve Dvoře Králové nad Labem, podsбірka Písemností a tisků, PO 132/2020/127 -/1.

⁴⁸⁰ Syn z druhého manželství. Pozdější lékař s odborností na ušní, nosní. V létě většinou pobýval v lázních Lukačovicích, kde vydával též noviny. Složil také hymnu Královédvoráků o Zvičíně. Zemřel v roce 1916. IN: Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Fotografická sbírka, F 1082.

⁴⁸¹ Alois ZLATNÍK a Radomír ROUP, *Vzpomínky na Královédvorské rody*, s. 34. Další informace nám poskytla obálka na fotografie Jana Jankeho, kde se uvádí, že dcery se narodily ve třetím sňatku. Obě se živily kostelním zpěvem a opisováním not. Z velkého majetku jim zbyla jen malá chaloupka, která později přišla do cizích rukou. IN: Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Fotografická sbírka, F 1080.

⁴⁸² Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Zlatníková kronika, č. OEG 337, s. 52.

instituce se staral až do své smrti.⁴⁸³ „Z rozvětvené rodiny zbyl jen jediný člen – soudní rada Janke, který si vzal za manželku dceru Kuhna, velkoobchodníka.“⁴⁸⁴

Na konci první kapitoly jsem zmiňovala Textilní tiskárnu Jindřicha Mayera a syna.⁴⁸⁵ Tato tiskárna vyrostla z původní menší tkalcovny a barevny, kterou Jindřich Mayer provozoval s Adolfem Kohnem. Od roku 1875⁴⁸⁶ zprovoznili v budově také modrotiskovou kartounku.⁴⁸⁷ O rok později pořídili válcové tiskací stroje. Továrna v roce 1910 hořela, a tak pokračovatel společnosti, Otto Mayer, vystavil novou budovu tiskárny. Zajímavostí tiskárny je plně prosklená severní fasáda budovy. Později se stala tiskárna součástí akciové společnosti Union a ve 20. letech 20. století se dostala do správy města. Po stavebních úpravách, kdy k budově přistavěli nový vstup s městským znakem na fasádě, budova začala sloužit jako tržnice. V červenci 1936 se zde konala Tekstilní a krajinářská výstava, na které instaloval Marius Stadler (* 1884 – † 1964) expozici z historie tisku na Královédvorskú a dal tak základ královédvorskému Textilnímu muzeu. Byl zde k vidění také model tiskárny látek, zvaný Tilschův, dle Emila Tilsche, tajemníka tehdejšího Textilního ústavu v Praze,⁴⁸⁸ který model navrhl pro zmiňovanou výstavu. Model, v měřítku 1:10, zabíral plochu 70 m²,⁴⁸⁹ a skládal se z modelu bělidla, barevny, strojní tiskárny a úpravny látek,⁴⁹⁰ které zasklili do vitrín, připomínající moderní tovární budovu. Částečně mechanizovaný model tak nabízel možnost seznámení s výrobním postupem potištěných bavlněných látek. Stavba modelu vznikla na základě ochoty nejen textilních, ale také jiných dodavatelských společností a dalších dárců z řad veřejnosti, kteří buď věnovali finanční prostředky, materiál či svůj um a zručné ruce. Model se stal součástí sbírek Textilního muzea ve Dvoře Králové nad Labem. Po zrušení expozice Textilního muzea v bývalé Mayerově továrně už jej nevystavovali, ale stěhovali ho z místa na místo. „Do České Skalice jsme ho převáželi ze tří míst ve Dvoře Králové nad Labem. Část byla uložena v depozitáři muzea, část (podstavce, kovová konstrukce, skla atd.) v závodu Tiba 03 v České Skalici. Věci ze závodu se nedochovaly. Vybavení továrny

⁴⁸³ Alois ZLATNÍK a Radomír ROUP, *Vzpomínky na Královédvorské rody*, s. 34.

⁴⁸⁴ Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Zlatníkova kronika, č. OEG 337, s. 68.

⁴⁸⁵ Nynější Fügnerova ulice čp. 101.

⁴⁸⁶ Již pod názvem Jindřich Mayer a syn.

⁴⁸⁷ Vladislava VALCHÁŘOVÁ, *Industriální topografie: průmyslová architektura a technické stavby*. V Praze: ČVUT v Praze, Výzkumné centrum průmyslového dědictví Fakulty architektury, s. 145.

⁴⁸⁸ Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 33.

⁴⁸⁹ Měřil 14,6 m na délku, 4,8 m na šířku a 2,60 m na výšku. IN: TILSCH Emanuel, *Schematický model bělidla, barevny, strojní tiskárny a úpravny látek*, in: *Textilní obzor: orgán Spolku českých průmyslníků textilních*, Praha, rok 1937, ročník 35, s. 2.

⁴⁹⁰ Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 33.

(barevny, tiskárny, skladů atd.) jsme zrestaurovali a po likvidaci muzea v České Skalici převezli do UPRUM v Praze (předpokládám, že do skladu v Čelákovících).“⁴⁹¹

N. p. Strojtex zřídil v bývalé Mayerově továrně, po roce 1959, svůj závod pro výrobu náhradních dílů do textilních strojů. Budova následně připadla firmě vyrábějící skleněné ozdoby.⁴⁹² V současné době patří městu a čeká na svoji rekonstrukci. Letos proběhla architektonická soutěž.⁴⁹³

2.3.2 František Mervart

Speciální kapitolu si zaslouží František Mervart, všestranný výtvarník, který se věnoval nejen modrotisku, ale také ručnímu tisku. Dle jeho návrhů ručně tiskla níže zmiňovaná textilní továrna Josefa Sochora.⁴⁹⁴ Z jeho modrotiskové tvorby se dochovaly formy,⁴⁹⁵ s rostlinným motivem a s obrysem ptáčka a ženské postavy z 50. let 20. století, jenž si vyřezával sám. Dále pak hedvábná sukně⁴⁹⁶ se vzorem z výše uvedených forem, kterou vystavuje spolu s jeho návrhy a formami Městské muzeum ve Dvoře Králové v Expozici textilního tisku. V této expozici si lze prohlédnout i další tři Mervartovy formy⁴⁹⁷ znázorňující džbán, ptáka a trojúhelníky. Jedná se o Mervartovy pokusy pojmout formu jinou technologií, a to pomocí prkýnek, nalepováním vzoru či pasty, vytvářející plastický dekor. Fotografie⁴⁹⁸ z jeho pozůstalosti nám ukazují dalšího jeho nápady – modrotiskové šaty s puntíky a šátky s rostlinnými motivy.⁴⁹⁹ Pod Mervartovým vedením pak vznikaly modrotiskové návrhy studentů z Oddělení textilní tvorby při Vyšší průmyslové škole textilní v Brně.⁵⁰⁰

⁴⁹¹ E-mailová komunikace s PhDr. Vlastimilem Havlíkem, Ph.D., bývalým ředitelem Textilního muzea v České Skalici ze dne 12. 3. 2022.

⁴⁹² Vladislava VALCHÁŘOVÁ, *Industriální topografie: průmyslová architektura a technické stavby*. V Praze: ČVUT v Praze, Výzkumné centrum průmyslového dědictví Fakulty architektury, s. 145 – 146.

⁴⁹³ Více informací: [https://www.mudk.cz/cs/rozvoj/architektonicke-souteze/revitalizace-arealu-byvale-mayerovy-tovarny/](https://www.mudk.cz/cs/rozvoj/architektonicke-souteze/revitalizace-arealu-byvale-mayerovy-tovarny/mesto-dvur-kralove-nad-labem-vypsalo-architektonickou-soutez-na-revitalizaci-mayerovy-tovarny/) a vítězné návrhy IN: <https://www.mudk.cz/cs/rozvoj/architektonicke-souteze/revitalizace-arealu-byvale-mayerovy-tovarny/>, vyhledáno 19. 5. 2022.

⁴⁹⁴ Dochovaly se fotografie návrhů ubrusů pro ruční tisk pro továrnu Josefa Sochora. Uloženo v Městském muzeu ve Dvoře Králové nad Labem, podsírka Písemností a tisků, PT 13912/5A a 13912/5B.

⁴⁹⁵ Formy jsou kombinací dřeva a hřebíčků. V Expozici textilního tisku ve vitrině Návrhářství pod čísly H 10330, H 10331, H 10333.

⁴⁹⁶ V Expozici textilního tisku ve vitrině Návrhářství pod číslem H 10296. Viz příloha – obrázek 31.

⁴⁹⁷ Nepatří do sbírek Městského muzea ve Dvoře Králové nad Labem, ale do sbírek UPRUMu.

⁴⁹⁸ Uloženo v Městském muzeu ve Dvoře Králové nad Labem v pomocném materiálu podsírky Písemností a tisků, pod čísly Po 34/2019 – Po 37/2019.

⁴⁹⁹ Viz příloha – obrázek 30.

⁵⁰⁰ Jedná se o návrhy studentů Otty Civibulky, Er. Eisenbergové, Sýkorové a Vlčka. IN: Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, historická sbírka, H 10375 - H 10379.

Z jeho díla bych ráda ještě zdůraznila vitráž,⁵⁰¹ která je osazena nad hlavním vchodem do Střední průmyslové školy ve Dvoře Králové nad Labem a znázorňuje tkalce a barvíře při práci, a také linoryt,⁵⁰² znázorňující znak barvířů, pro závodní časopis Školní závodu zušlechťovatelského ve Dvoře Králové nad Labem.⁵⁰³

Rodinný a kariérní život akademického malíře Františka Mervarta zaznamenala jeho žena do šestidílné rodinné kroniky.⁵⁰⁴ Díky takto cennému pramenu můžeme nahlédnout do života jednoho z významných výtvarníků, který část života strávil ve Dvoře Králové nad Labem.

František Mervart se narodil 12. listopadu 1898 v Praze. Ve třech letech odjel se svým otcem Antonínem, malířem porcelánu, do Moskvy. V Rusku začal chodit do obecné a měšťanské školy, poté absolvoval pět tříd gymnázia a vystudoval zde i Stroganovu umělecko-průmyslovou školu, obor textilní výtvarnictví, kterou navštěvoval v letech 1913 - 1918. Při studiích často navštěvoval Tret'jakovskou galerii, kde vznikala jeho láska k umění a malbě.

Po svém návratu do vlasti v roce 1918, nastoupil jako malíř a návrhář hraček u firmy Bača ve Valašském Meziříčí. V roce 1921 byl přijat na Vysokou školu umělecko-průmyslovou v Praze, kde studoval malbu a grafiku u profesorů Jana Bendy a Františka Kysely. V době studií, v roce 1925, se zúčastnil Mezinárodní výstavy dekorativního umění v Paříži, kde za svou práci, gobelín Sadař, získal bronzovou medaili. Další gobelín, Dívka se psem, byl později prodán dirigentovi drážďanské opery panu Bernardu Krawcovi, ale bohužel byl zničen při bombardování Berlína.

Po absolvování vysoké školy byl vybrán do tzv. mistrovské školy, kterou úspěšně dokončil v roce 1929. Od téhož roku také vlastnil tkalcovskou dílnu na výrobu gobelínů a koberců v Ústí nad Orlicí. Vyráběl je společně s manželkou Marií. Všechny ruční stavy, včetně sukadla, snovadla, kolovratů a cívečnic si zhotovil sám. Podle vlastních plánů si vyrobil i speciální stav pro tkaní figurálních gobelínů, stav pro vázání koberců, stav pro výrobu záclon a dekoračních tkanin a široký stav se speciálním bidlenem a člunky pro tkaní potahových tkanin a koberců. Materiály si upravoval a barvil rovněž sám, a to v malé barvírně, kterou si u tkalcovny zařídil. Se svými výrobky, dle vlastních návrhů, se zúčastňoval téměř všech tehdejších výstav doma i v zahraničí – Brno, Hradec Králové, Chrudim, Železný

⁵⁰¹ Viz příloha – obrázek 33.

⁵⁰² Viz příloha – obrázek 32.

⁵⁰³ IN: Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Historická sbírka, H 10466.

⁵⁰⁴ Uloženo v Městském muzeu ve Dvoře Králové nad Labem, podsбірka Písemností a tisků, PT 14687 -/5.

Brod, Bratislava, Košice, Lipsko, Ženeva, Bukurešť atd. Účastnil se i mnoha národopisných výstav na Podkarpatské Rusi, Plzeňsku a jinde. V dalších letech mu byla nabízena místa profesora na školách uměleckého směru ve Švýcarsku, Holandsku a na Vysoké škole v Bratislavě.

V roce 1930 přijal místo profesora kreslení na odborné škole tkalcovské ve Stárkově. Ve školních dílnách s ručními i mechanickými stavy našel široké pole působnosti pro svou návrhářskou a praktickou činnost. Po dvou letech, v roce 1932, byl přeložen na Odbornou školu textilní ve Dvoře Králové nad Labem, kde poznal také textilní tisk. Zkušenosti ze školních tiskařských a barvířských dílen a čilý styk s královédvorským textilním průmyslem, zejména v závodě firmy Josefa Sochora, pro který navrhoval různé typy textilií, byly velkým přínosem pro jeho další práci. V této době byl vyzván ministerstvem školství a osvěty, aby vypracoval nové vyučovací postupy v kreslířských předmětech pro II. a IV. ročník Vyšší textilní školy v Brně. Ve školním roce 1938 - 1939 ho stejné ministerstvo pověřilo inspekcí na odborných textilních školách.

V roce 1939 - 1940 vedl ve Dvoře Králové nad Labem kurz pro kresliče místních textilních továren, pro který sestavil pracovní program. Kurz byl zakončen výstavou asi dvou set textilních návrhů absolventů kurzu.

Vedle své pedagogické práce zůstal František Mervart především malířem. Ve Dvoře Králové nad Labem poprvé vystavoval koncem května 1935 na výstavě ve Staré radnici, kde kromě obrazů byly k vidění také grafiky, návrhy na paličkovanou krajku, dekorační závěsy, gobelíny, ubrusy a plastiky sochařů Josefa a Václava Wagnerových (mimo jiné i bronzová busta Františka Mervarta od Václava Wagnera). Druhá výstava jeho prací ve Dvoře Králové nad Labem se konala při Krajské textilní výstavě v roce 1936, pro kterou nakreslil i oficiální plakát se Zvičinou v pozadí, za kterou získal druhou cenu ve veřejné soutěži. Dále vystavoval v roce 1949 s akademickým malířem Karlem Svolinským obrazy na motivy českých přísloví na královédvorské Staré radnici.

V roce 1941 pracoval na cyklu maleb dětských her Jaro, léto, podzim, zima, které pak vyšly knižně. V roce 1946 byla vydána, nakladatelstvím Dědourek v Třebechovicích pod Orebem, dětská publikace s jeho ilustracemi nazvaná Hrajeme si po celý rok.

Dalším místem jeho působení byla Vyšší kreslířská škola v Brně, pro kterou vydal barevnou vzorkovnici a vypracoval postup vzorového kreslení. Zde pracoval až do roku 1956. Přes všechny zásluhy a úspěchy ve svém oboru byl za tzv. protistátní činnost vzat v prosinci 1956 do vazby. Z vězení vyšel 18. srpna 1959. Po návratu z vězení pracoval v podniku Vánoční ozdoby v Bílé Třešné, Kuksu a Dvoře Králové nad Labem. Úspěšně navrhoval

a realizoval své tvůrčí výtvarné myšlenky na skle. Do důchodu odešel 3. července 1970. I pak maloval obrazy, tvořil grafická díla, dřevoryty a litografii.

František Mervart působil také jako restaurátor. Podílel se na opravách velkého množství plastik a interiérů kostelů Východočeského kraje, např. dřevěný kostelík ve Slavoňově u Nového Města nad Metují, jehož opravy se ujal František Mervart v roce 1969 a dokončil ji v roce 1973. V Roudnikách navrhl mříž a zrestauroval fresky a sochy gotického kostela. Na pozvání biskupa Karla Otčenáška pobýval také v Trmicích. Spolu s Aloisem Wachsmannem se zúčastnil soutěže na výzdobu gotických oken do kaple sv. Jana Křtitele ve Svatovítském chrámu v Praze. Obraz Zdislavy z Lemberka zdobí oltář kostela v Jablonném v Podještědí. Betlém kostela sv. Jana Křtitele ve Dvoře Králové nad Labem vyzdobil krásným pozadím za figurkami.

František Mervart se právem řadil mezi nejvyhledávanější výtvarníky města. Vytvořil množství různých výtvarných návrhů na gobelíny, textilie od juty přes vlnu, bavlnu a hedvábí, záclonoviny a rozmanité grafické práce. Mezi zrealizované návrhy patří dopisnice k 80. výročí Tomáše G. Masaryka z roku 1930, výše zmiňovaná skleněná mozaika tkalce a barvíře pro zdejší průmyslovou školu textilní a vzory pro modrotisky na šaty. Z užitkové grafiky pak návrhy na ex libris, blahopřání k životním jubileím, novoročenky, pozdravné dopisy. Byl také autorem návrhů na stuhy pro místní středisko Junáka a Národní gardy 33.

Rozsáhlé dílo Františka Mervarta bylo silně ovlivněno rodinným zázemím jeho rodičů Antonína a Emilie Mervartových, později podporou manželky Marie. František Mervart zemřel 1. listopadu 1985 ve svém domě ve Dvoře Králové nad Labem. Byl pohřben na hřbitově ve Slavoňově.

2.4 Současné modrotiskařské dílny

2.4.1 Modrotisk Danzinger

Tradiční modrotisková dílna Danzinger se nachází v rodinném domě v Olešnici. Současný majitel Jiří Danzinger mladší v roce 2021 získal ocenění Nositel tradice lidových řemesel⁵⁰⁵ a je nominován na titul Mistr tradiční rukodělné výroby,⁵⁰⁶ který uděluje Jihomoravský kraj.⁵⁰⁷

⁵⁰⁵ Ocenění pro lidové řemeslníky, jehož cílem je zachovat tradiční řemesla, kterým hrozí zánik, zdokumentovat jejich pracovní postupy, a pokud to je možné, předávat tyto informace dalším zájemcům o toto řemeslo. Ocenění navazuje na projekt UNESCO nazvaný Žijící lidské poklady.

Jiří Danzinger mladší se narodil 3. prosince 1980 do rodiny, která se zabývá barvířstvím již od 16. století. V té době se přistěhoval do Nového Města na Moravě Johannes Weis, jehož syn později založil barvírnu v Olešnici, která se výrobou modrotisku zabývá do dnešních dnů. V roce 1849 se do rodiny Weisů přiženil předek Jiřího Danzingera, George Danzinger, který z vandrovní cesty do Vídně přinesl technologii modrotisku, jež se ani v současnosti nezměnila. Jiří Danzinger je již pátou generací, která udržuje tuto rodinnou tradici.⁵⁰⁸

Jiří Danzinger svoje dětství a rané mládí prožil ve zmiňované Olešnici na Moravě, kde měl možnost sledovat svého dědu a otce při výrobě modrotiskové látky. Po vystudování oboru Textilní chemik se zaměřením na potisk textilu na Střední odborné škole textilní ve Dvoře Králové nad Labem, se v roce 1998 připojil k otci Jiřímu Danzingerovi staršímu, oceněného v roce 2002 Nositelem tradice lidových řemesel, a společně se zabývali výrobou modrotisku. Postupně dílnu od svého otce celou přebíral, od roku 2006 je majitelem firmy s názvem Modrotisk Danzinger.⁵⁰⁹

Součástí olešnické dílny je prodejna vlastních výrobků a výstava s ukázkou technologie, množstvím historických a cenných rodinných dokumentů, včetně rodinné kroniky. Seznámit se s procesem výroby modrotisku je možné formou exkurzí s ukázkou výroby, pořádanými workshopy, ale také možností vyrobit si vlastní modrotisk – zájemci dostanou pap s plátnem, doma si vytvoří libovolný vzor a v modrotiskové dílně jim jej pak obarví.

Velký zájem o tamní výrobky je také z řad folklórních souborů, jež modrotisk využívají v krojích. V modrotiskové dílně částečně vznikaly šaty pro Českou MISS World 2016,⁵¹⁰ konkrétně spodní část těchto šatů, bavlněná sukně s modrotiskem, nesoucí obrázky, které znázorňovaly přání dětí z Motolské nemocnice. Svě zázemí zde našla i Petra Gupta Valentová nebo česká módní návrhářka Alice Klouzková. Královédvorská keramička Ivana Čapková obléká své keramické loutky do modrotiskové látky olešnického modrotiskaře. Jiří Danzinger také spolupracuje s českou přední návrhářkou Zuzanou Osako, která navrhovala

⁵⁰⁶ „Udělením tohoto titulu vyjadřujeme veřejné uznání a podporu těmto osobnostem, které dokonale ovládají znalosti a dovednosti tradiční rukodělné výroby. Ocenění je udělováno pouze v těch oborech tradiční výroby, které jsou zásadním způsobem ohroženy nebo jim hrozí zánik. Držitelé tohoto titulu zpravidla také předávají toto své umění mladší generaci a díky tomu se tato vzácná řemesla na jižní Moravě daří zachovat i do budoucna.“
radní Tomáš Soukal, in: <https://www.kr-jihomoravsky.cz/Default.aspx?ID=412918&TypeID=2>, vyhledáno dne 23. 10. 2021.

⁵⁰⁷ Na základě e-mailové korespondence s Mgr. Vladimírem Svatoněm z Muzea regionu Boskovicka, z 19. 4. 2021.

⁵⁰⁸ Osobní rozhovor s Jiřím Danzingrem, ze dne 7. 11. 2019.

⁵⁰⁹ Tamtéž.

⁵¹⁰ IN: <https://www.modrotisk-danzinger.cz/novinky/detail/saty-pro-miss-world-2016.htm>, vyhledáno dne 2. 12. 2019.

vzor modrotisku pro české sportovce na oblečení při příležitosti Letních olympijských her v Tokiu, které se konaly v roce 2021.⁵¹¹ S jeho modrotiskovou látkou se lze potkat na celé řadě řemeslných trhů, např. na folklórních festivalech, speciálních akcích muzeí, např. v Národním přírodním muzeu na Veselém kopce, i tematických výstavách nejen v České republice, např. v Praze, Hodoníně, v Bruntále, Jílovém u Prahy a Mladé Boleslavi, ale také v zahraničí, převážně v Rakousku, Rusku a na Slovensku. V roce 2001 si modrotisk z této dílny mohli prohlédnout návštěvníci výstavy pořádané Etnografickým ústavem v Lublani ve Slovinsku. Pokud se blíže zaměříme na výstavy v posledních letech, můžeme jmenovat např. výstavu modrotisku v Bystřici nad Pernštejnem (Centrum Eden, 28. 8. – 31. 12. 2019). Modrotisk od Jiřího Danzingerera se stal také součástí Expozice textilního tisku ve Dvoře Králové nad Labem. Dále byl olešnický modrotisk prezentován v souvislosti s výrobou forem na modrotisk formířů Milana Bartoše a Jaroslava Pluchy na výstavě Řemesla v Podkrkonoší (21. 6. – 29. 9. 2019) v Městském muzeu ve Dvoře Králové nad Labem. Nejaktuálnější⁵¹² místní výstava, jejíž součástí je také modrotisk z dílny Danzingerera, se nachází v Galerii Otty Gutfreunda Základní umělecké s názvem Zuzana Osako. Výstava trvala od 14. 3. – 15. 4. 2022. V současné době se ve spolupráci s Jiřím Danzingerem (a také formířem Milanem Bartošem) připravuje další výstava, nazvaná Modrotisk i jinak, která se uskuteční na Staré radnice ve Dvoře Králové nad Labem od 22. 4. – 5. 6. 2022. Výstava propojí krásu modrotisku s originální tvorbou místních výtvarníků. Svá díla představí manželé Jitka a Rudolf Doulíkovi s dcerou Petrou Doulíkovou, Eva Bittová, Nad'a Veselá, manželé Zdeněk a Darja Horáčkovi, Iva Čapková a Táňa Machová vystaví své mozaikové lampy.

2.4.2 Strážnický modrotisk – Arimo, spol. s r. o.

V roce 1906 založil Cyril Joch modrotiskovou dílnu ve Strážnici. Jednalo se o menší dílnu umístěnou v prostorách obytného domu.⁵¹³ Provozoval ji se svojí ženou Annou. Po návratu z první světové války vedl Cyril Joch dílnu ještě šest let. Během té doby vyučil řemeslu své tři syny a synovce Josefa Gertsbergera. V roce 1924 umřel na tuberkulózu plic a dílnu vedla vdova Anna a mistrem se stal Josef Gertsberger. O deset let později se začal věnovat modrotisku Cyrilův prostřední syn František se svojí ženou Miladou. Ten také v roce 1941 dílnu zdědil a postupně rozšířil vybudováním tiskárny, sušárny a krytým prostorem pro mandl a barvírnu. Jochovi tiskli regionální vzory pro zákaznice ze Strážnicka, Hornácka

⁵¹¹ Autorkou vzoru je Zuzana Osako. Motiv i grafický prvek vytvořil akademický malíř Milan Jaroš.

⁵¹² K datu 2. 4. 2022.

⁵¹³ IN: <https://www.straznicky-modrotisk.cz/o-nas/z-historie-dilny/>, vyhledáno dne 21. 10. 2021.

a Záhoří.⁵¹⁴ Po krátkodobém přerušení výroby v 50. letech 20. století, převzalo provoz Ústředí uměleckých řemesel.⁵¹⁵ S prací nejprve začali manželé Milada a František Jochovi⁵¹⁶ a v následujících letech přibyli další zaměstnanci, mezi nimi i syn manželů František Joch mladší, vystudovaný na Škole uměleckých řemesel v Praze,⁵¹⁷ který po smrti otce nastoupil v první polovině 70. let do vedení dílny. Výroba modrotisku se v roce 1982 přestěhovala do nově postavené budovy, kde vznikla také šicí dílna a prodejna výrobků ÚLUV Krásná jizba. Po pádu komunistického režimu zaniklo nejen Ústředí lidové umělecké výroby, ale také byla pozastavena činnost strážnické dílny. Proběhla však restituce, která vrátila dílnu zpět do rukou Jochů. V této době sepsal Sáva Joch, bratr modrotiskaře Františka Jocha ml., privatizační projekt, který byl ve stejném roce schválen, a tak vznikla firma Arimo, spol. s r. o., složená se ze dvou částí, jako modrotiskařská dílna s navazující šicí dílnou zřízenou v prvním patře budovy. Šili se zde převážně haleny, později i povlečení a také další kusové zboží z modrotisku. V přízemí znovu pokračovala ve výrobě modrotisková dílna vedená Františkem Jochem ml.,⁵¹⁸ jež byl v roce 2004 oceněn titulem Nositel tradice lidových řemesel.⁵¹⁹ V roce 2015 se technologii modrotisku začala učit praneteř Františka Jocha ml. Gabriela Bartošková. Společně s dlouholetým pracovníkem Janem Mičkou se věnují zhotovování modrotiskové metráže. Zdejší dílna zůstává i nadále věrná ruční práci a stroje se tu uplatňují pouze okrajově. Dílna je specifická svoji vícebarevnou výrobou modrotisku (žluto-modrý tisk).⁵²⁰

2.5 Přímý tisk

Pozitivní přímý tisk na tkaninu probíhal pomocí formy, kterou tiskař omočil v barvě na podušce a následně otiskl na natažené plátno. Mohlo se tisknout jednou barvou nebo více barvami. Pokud se jednalo o vícebarevný tisk, bylo za potřeby také více kusů forem – na každé formě se pak nacházela určitá část motivu pro určitou barvu. První formou načertací si tiskař na textilií černou barvou otiskne jemnou konturu celého budoucího vzoru. Podle této

⁵¹⁴ IN: <https://www.straznicky-modrotisk.cz/o-nas/z-historie-dilny/>, vyhledáno dne 22. 10. 2021.

⁵¹⁵ IN: <https://www.nulk.cz/wp-content/uploads/2017/02/Joch-Franti%C5%A1ek.jpg>, vyhledáno dne 24. 10. 2021.

⁵¹⁶ Klára BINDEROVÁ, *Modré z kypy*, s. 46.

⁵¹⁷ IN: <https://www.nulk.cz/wp-content/uploads/2017/02/Joch-Franti%C5%A1ek.jpg>, vyhledáno dne 24. 10. 2021.

⁵¹⁸ IN: <https://www.straznicky-modrotisk.cz/o-nas/z-historie-dilny/>, vyhledáno dne 22. 10. 2021.

⁵¹⁹ IN: <https://www.nulk.cz/wp-content/uploads/2017/02/Joch-Franti%C5%A1ek.jpg>, vyhledáno dne 11. 10. 2021.

⁵²⁰ IN: <https://www.nulk.cz/wp-content/uploads/2017/02/Joch-Franti%C5%A1ek.jpg>, vyhledáno dne 24. 10. 2021.

obtisknuté kontury bude pomocí nanesené barvy na formě doplňovat vzor. „*Jsou-li v nástinu místa, jež jinou barvu mít mají než černou, nesmí se na formě načertací vypracovati, nýbrž na vyplňovací, tam, kam náležejí.*“⁵²¹ Další formy, tzv. vyplňovací, byly vyrobeny tak, aby se jimi natiskly barvy a jejich stíny. Vyplňovací forma musela přesně navazovat na již natištěnou konturu a také na další navazující formy. Každá barva, která se měla otisknout, měla svoji vyplňovací formu. Při tisku vyplňovacími formami se postupovala tak, že se nejdříve tiskly tmavé odstíny a poté až ty světlé a nejsvětější. Následují formy půdní, sloužící k tisknutí půdy (dekru, tzn. další barevné výplně). V případě tisku puntíku nebo teček na textilií se používají na tisk tzv. formy tečkovací. Ke správnému otištění pomáhaly raporty umístěné v rozích formy. *Byla to přesná práce. Znaménka na krajích formy musela přesně do sebe zapadávat, aby se na látce utvořil plynulý vzor. Aby pak forma všude stejnoměrně k látce přiléhala, zabušilo se sevřenou pěstí po krajích formového dřeva. Od časného rána do pozdní noci se po celém stavení rozléhaly dunivé zvuky otcovy mozolnaté pěsti. Byla to těžká práce. Vždyť také některé formy vážily až několik kilogramů. Otec tak potiskl denně několik metrů lnu. To podle toho, jak barevná látka měla být. Byl to nepatrný zlomek toho, co potiskne filmový tiskař dnes.*“⁵²² Po natištění se látka volně suší a pak se parí.⁵²³ Ručně tištěné barvy mají sytý odstín. Dále tiskaři používali stejné náčiní jako barvíři a modrotiskaři, od kýpy k obarvení látky až po mandl na vyhlazení tkaniny.

Ručním tiskem však není možné natisknout velké množství textilie, proto se později vyvinul strojní tisk na perotině a dále pak na válcových tiskařských strojích. Ještě v 60. letech 20. století se však ručním tiskem potiskovaly vlněné tkaniny nebo menší množství bavlněné textilie.

⁵²¹ Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26, *Technologie všeobecná a obzvláštní (III.)*, s. 4.

⁵²² Ze vzpomínek Anastázie Šulcové, bývalé zaměstnankyně v Tibě Mostek, na svého otce, jehož jméno nevedla. Její otec se však zabýval modrotiskem a barvením v Ledči nad Sázavou. Vzpomínky otiskli v článku *Pionýři textilního tisku*, IN: Zpravodaj Tiby, ročník II., č. 15, ze dne 26. VIII. 1959, nestránkováno (titulní strana).

⁵²³ Radomír ROUP, Bedřich WEIGL, *Potiskování textilií*, s. 15.

2.5.1 Tiskaři ve Dvoře Králové nad Labem

Královédvorští tiskaři převážně potiskovali tmavě vybarvené tkaniny fermežovou barvou.⁵²⁴ Víme, že modře obarvené plátno se ve Dvoře Králové nad Labem potiskovalo bílou fermežovou barvou a budilo tak modrotiskový dojem. Potisk však nebyl dostatečně kvalitní a po čase bílý vzor opadával.⁵²⁵

Ve zkoumané matrice z let 1847 – 1859 se nacházela jména několika tiskařů. Jelikož profese nebyla více specifikována, zamýšlela jsem nad otázkou, zda se jedná o ruční tiskaře, strojní tiskaře v továrně či tiskaře knih. Došla jsem v závěru, že pojmem tiskař mysleli opravdu ručního tiskaře, protože J. Mayer zřídil první ruční tiskárnu ve Dvoře Králové nad Labem přibližně kolem roku 1874 a ten samý rok vznikla první strojní tiskárna, což je datace, které nespadá do období mnou bádané matriky. Od roku 1881 působila ve Dvoře Králové nad Labem čp. 41 první knihtiskárna - pobočka trutnovské knihtiskárny Franze Morawka, kterou v roce 1891 odkoupil Karel Trohoř. I v tomto případě, s ohledem na dataci založení knihtiskárny, tiskař neznamenal tiskaře knih. Pokud se tomuto řemeslu někdo věnoval, byl v pozdějších dobách označován jako knihtiskař, možno i knihář⁵²⁶ ve smyslu řemeslníka, který k výrobě kopií textu využíval knihtisku.⁵²⁷

Tiskem na textil se ve Dvoře Králové nad Labem v 19. století zabývali František Ficht(b)ner, Josef Neugebauer, Ignác Petera, František Hoffman, Jan Puš, Matěj Peger a Šturmovi. František Ficht(b)ner bydlel a pracoval v dřevěném stavení v Růžové ulici⁵²⁸ čp. 33⁵²⁹ na Hradištském předměstí. Tiskař si vzal za ženu Marii, rozenou Munzarovou z Filířovic, a dceru Annu. Ta porodila 11. 4. 1831 nemanželskou dceru Annu.

V roce 1853 se v matrice uvádí tiskař Josef Neugebauer ze Dvora Králové nad Labem, bohužel však bez čísla popisného. Číslo popisné nevíme ani u tiskaře Ignáce Petery, jenž se oženil s Josefou, rozenou Schmiedovou (Šmídovou). Měli dceru Marii a vnuka Jana (* 6. 12. 1856) a Františka Josefa (4. 10. 1858). Tiskař a jeho žena jsou v době narození jejich prvního vnuka zapsaní jako již zemřelí.

⁵²⁴ Horst GRYGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku 1979*, nestránkováno.

⁵²⁵ Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 9.

⁵²⁶ V druhé polovině 19. století.

⁵²⁷ Miroslav JANOTKA a Karel LINHART. *Zapomenutá řemesla: vyprávění o lidech a věcech*. Praha: Svoboda, 1984, s. 169.

⁵²⁸ Mapa Aloise Posnera z roku 1874, uložená v Městském muzeu ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, PT 10189.

⁵²⁹ Dnes již nestojí, jedná se o areál stavebního materiálu společnosti Consys, s. r. o. v dnešní ulici Komenského mezi čp. 31 a 401.

O tiskaři Františku Hoffmanovi víme, že v druhé polovině 19. století svoji živnost provozoval ve zděném domku v Hradištské ulici čp. 55⁵³⁰ a jeho ženou se stala Antonie. Nedaleko Františka Hoffmana provozoval tiskařské řemeslo Matěj Peger. S manželkou Annou, rozenou Rumlarová, a dětmi Adolfem a Antonii žili ve zděném domu čp. 48.⁵³¹ Syn Adolf se později stal mistrem kožešnickým a dne 9. 2. 1857 se mu narodil syn Román, jenž ale poté zemřel. Antonie postupně porodila dvě dcery – Marii Mathildu (*15. 8. 1852) a Johanu (*12. 7. 1854, †). V roce 1857 Matěj Peger uváděn jako zemřelý.

Tiskař Jan Puš a jeho manželka Anna pocházeli z Hoření ulice čp. 43.⁵³² Společně se starali o dceru Kateřinu – ta porodila 14. dubna 1849 syna Františka Josefa (otec neznámý). Při narození vnuka je Jan Puš uváděn jako zemřelý.

Také rodina Šturmů se živila tiskem. Josef Šturma svoji živnost provozoval v roubence čp. 44, postavené v bezejmenné ulici vedoucí od Taschenbergu k Hoření ulici.⁵³³ U Šturmů potiskovali mimo jiné i pytle na chmel pro místní a trutnovský pivovar pomocí vzorů na koberce.⁵³⁴ Po smrti Josefa Šturmy, 7. 3. 1892,⁵³⁵ barvila tkaniny jeho manželka a „měla-li objednané tisky, přišel ji vypomoci barvíř Roman Berger z Tašenberku.“⁵³⁶ Vdova Marie Šturmová přestala řemeslo provozovat kolem roku 1910. V Dolním předměstí Dvora Králové nad Labem ve velkém dřevěném domu čp. 32⁵³⁷ se tiskem zabýval také bratr Josefa Šturmy, Bedřich. K domu se přicházelo po několika kamenných deskách, kladených přes silniční příkop.⁵³⁸ „Pan [Bedřich] Šturm stojí právě venku. Menší, tlustší pán, s mohutným knírem, ruce má od barev celé modré.“⁵³⁹ Na svahu u mlýnské struhy pak byla látková sušárna na obarvené látky. Tento dům později zbourali a vystavěli nový kamenný.⁵⁴⁰ Zmiňované modré ruce pana Šturmy způsobilo indigo, které se mu na rukách mohlo usadit např. při čištění kypy. Město později odkoupilo od barvíře Šturmy stavení u struhy

⁵³⁰ Pravděpodobně se jednalo o dvojdomek, měl dvě čísla popisná (čp. 55 a 56). Nynější Švehlova ulice čp. 49.

⁵³¹ S velkou pravděpodobností se jednalo o dvojdomek, měl dvě čísla popisná (čp. 48 a 49). Nynější Švehlova ulice čp. 45.

⁵³² Jednalo se o zděné stavení v dnešní ulici Husově čp. 125. Původní stavení bylo poměrně rozšířeno.

⁵³³ V místě, kde Karlov vyústuje do Husovy ulice. IN: Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 8. Tedy v dnešní ulici Karlov čp. 179. Již tu stojí jiný rodinný domek.

⁵³⁴ Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 8.

⁵³⁵ Zemřel na tuberkulózu. IN: Státní oblastní archiv Zámorsk, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov, *Matrika zemřelých 1889 – 1908*, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-7089-1889-1908_00051.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-07089.zip>, vyhledáno 1. 12. 2021.

⁵³⁶ Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 8.

⁵³⁷ Nynější Riegrova čp. 328.

⁵³⁸ Stavení stálo na druhé straně mlýnské struhy. Paměti pana Říhy, IN: *Zprávy vlastivědného kroužku ve Dvoře Králové n. L.: 1968*. Dvůr Králové nad Labem: Vlastivědný kroužek při školské a kulturní komisi, 1968, s. 18.

⁵³⁹ Tamtéž, s. 52.

⁵⁴⁰ Tamtéž, s. 18.

za 1000 zlatých. Z pozůstalosti rodiny se dochovala vzorkovnice olejových tisků datovaných přibližně kolem roku 1880.⁵⁴¹

Vznikající továrny otevřely nové technologické možnosti potisku tkanin, ať se ještě jednalo o ruční tisk, nebo už o strojní tisk. Dle Antonína Konstantina Vitáka se ve Dvoře Králové nad Labem nacházela rukodělná tiskárna na kartouny a střížné zboží, ale zanikla z důvodu zavedení továren se stroji na tisk.⁵⁴² O tiskárně se autor více nerozepisuje. Pravděpodobně se jednalo o výše zmiňovanou Textilní tiskárnu Jindřicha Mayera a syna, která však nezanikla, ale zavedla v roce 1876 strojní tisk.⁵⁴³ Za první strojní tiskárnu se sedmi válcovými tiskacími stroji můžeme považovat tovární komplex u Labe bývalého faktora a barvíře Otty a Emila Schleinových. Areál⁵⁴⁴ vystavěli v roce 1874.⁵⁴⁵

Další tiskárny vznikaly až po roce 1865. Mezi ně patřila tiskárna firmy Antonín Bauer,⁵⁴⁶ která byla založena v roce 1879,⁵⁴⁷ dále barevna a výroba bavlněného zboží M. a C. Feldscharek,⁵⁴⁸ působící od roku 1881.⁵⁴⁹ Ruční tiskárnu vlastnil také Karel Breuer⁵⁵⁰ u kostelíku Povýšení svatého kříže ve Dvoře Králové nad Labem.⁵⁵¹ Vystavěl ji v roce 1907. Ručně se zde potiskovaly šátky na hlavu a tzv. rouge-deky, které mají černý tisk na červeném podkladu. Po roce 1930 s ručním tiskem Karel Breuer skončil a začal využívat novou metodu – tzv. filmový tisk.⁵⁵²

V roce 1921 postavil ruční tiskárnu, barevnu a úpravnu František Kühnel.⁵⁵³ O rok později zaměstnával 100 tiskařů. V letech 1934 – 1935 převzala celou továrnu firma Josef Sochor a zřídila zde první šablonovou tiskárnu ve Dvoře Králové nad Labem.⁵⁵⁴ Ručně se

⁵⁴¹ Depozitum Městského muzea ve Dvoře Králové nad Labem, dlouhodobá zápůjčka z Umělecko-průmyslového muzea, inv. číslo 189.

⁵⁴² Antonín Konstantin VITÁK, *Dějiny královského věnného města Dvora Králové nad Labem*, s. 202.

⁵⁴³ Vladislava VALCHÁŘOVÁ, *Industriální topografie: průmyslová architektura a technické stavby*. V Praze: ČVUT v Praze, Výzkumné centrum průmyslového dědictví Fakulty architektury, s. 145.

⁵⁴⁴ Současná ulice 17. listopadu čp. 341.

⁵⁴⁵ Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 13. A také: Herman JELINEK, *Textilní průmysl ve Dvoře Králové nad Labem: výsledky ankety*, s. 39.

⁵⁴⁶ Nyní zde stojí Střední průmyslová škola a Střední odborná škola.

⁵⁴⁷ Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 13.

⁵⁴⁸ Marius Stadler zmiňuje, že to bylo v ulici k Žirčiči, tedy dnešní Heydukova ulice, která se dále směrem k Žirčiči jmenuje Jaroměřská a Na Borkách.

⁵⁴⁹ Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 13.

⁵⁵⁰ Továrna prosperovala v letech 1907 – 1949.

⁵⁵¹ Na rohu dnešních ulic Riegrovy a Dobrovského. Později součástí továrny Tiba.

⁵⁵² Jedná se o způsob tisku, při němž se barva nanáší na textilii pomocí šablony, přes kterou se barva protlačuje. Tento způsob lze tisknout na stolech jako při ručním tisku, tj. plochý tisk. Nebo pomocí šablonových válců, tj. filmový rotační tisk.

Josef HORÁK, *Textilní průmysl ve Dvoře Králové n. L.: Závěrečná písemná práce ze zeměpisu*, s. 15.

⁵⁵³ V oblasti, kde nyní stojí obchodní dům TESCO v Alešově ulici.

⁵⁵⁴ Josef HORÁK, *Textilní průmysl ve Dvoře Králové n. L.: Závěrečná písemná práce ze zeměpisu*, s. 14 - 15.

také od roku 1922 tisklo v tiskárně látek, bělidle a úpravně F. a O. Nováka⁵⁵⁵ a to zejména šátky a ubrusy. O pět let později i zde pořídili válcové tiskařské stroje.⁵⁵⁶

Ruční tisk se udržel až do poloviny 20. století. Dlouho doplňoval strojní válcový tisk. Kresba vzoru se jednou barvou předtiskla na válcovém stroji a ručními formami se pak dodali další barvy.⁵⁵⁷ Jako příklad této praxe můžeme uvést textilní firmu Josefa Sochora na Zálabí ve Dvoře Králové nad Labem, která si zakládala na stálobarevných⁵⁵⁸ potištěných tkaninách. Ruční tisk se zde využíval až do roku 1939, i přesto že továrna měla vybudovanou tiskárnu⁵⁵⁹ se třemi tiskacími stroji (jednobarevným, trojbarevným a šestibarevným).⁵⁶⁰ Josef Sochor (1866 – 1931), rodák ze Žlunic na Novobydžovsku, se stal jedním z nejvýznamnějších textilních královédvorských továrníků. Svoji kariéru začal budovat v únoru 1904, kdy požádal o povolení stavby mechanické tkalcovny ve Dvoře Králové nad Labem. Tkalcovnu vybudoval ještě téhož roku na louce Gregorce v části města zvané Zálabí, při soutoku Netřeby s Labem. Území dnešní ulice Alešovy a Mánesovy, čp. 1174. V roce 1910 uvedl do provozu strojní tiskárnu. Rychlý rozvoj firmy nepřerušila ani první světová válka. Firma se neustále rozšiřovala o nové budovy, např. o mlýn, pilu, rytebnu, laboratoř a kruhovou cihelnu. Dokonce i v období velké světové hospodářské krize firma Sochor prosperovala. K 1. lednu 1930 byla firma transformována na veřejnou společnost a jejími společníky se stali tři starší z celkem pěti synů – Zdeněk, Josef Stanislav a Robert. Po otcově smrti, 7. června 1931, se řízení podniku ujali Zdeněk (1898 – 1988) a Josef Stanislav (1900 – 1942), později se k nim připojili jejich bratři Pavel (1913 – 1942), a Robert (1904 – 1945). Podnik se pod novým, progresivním vedením věnoval intenzivně výzkumu a vývoji, realizaci výroby, hledání cest k jejímu zhospodárnění a ke zvyšování produkce a produktivity. V polovině třicátých let 20. století bylo asi 30% produkce určeno k exportu. Zejména do Rakouska, Švýcarska, Řecka, Belgie, Francie, Portugalska, Holandska, Anglie, Norska, Švédska, Dánska, Litvy, Jugoslávie, Rumunska, Bulharska, Turecka, Egypta, Súdánu, do francouzských kolonií v Africe, do Číny, Spojených států amerických, Salvadoru. Firma Sochor už od poloviny dvacátých let 20. století spolupracovala při tvorbě vzorů látek s předními výtvarníky - Františkem Kyselou,

⁵⁵⁵ Továrna fungovala od roku 1922 – 1949.

⁵⁵⁶ Josef HORÁK, *Textilní průmysl ve Dvoře Králové n. L.: Závěrečná písemná práce ze zeměpisu*, s. 15.

⁵⁵⁷ Jana KONÍČKOVÁ, *K vývoji techniky plátenické výroby v Podkrkonoší od 2. poloviny 18. století do 70. let 19. století*, s. 54

⁵⁵⁸ Reklamní pohlednice firmy Sochor na stálobarevné látky z 20. - 30. let 20. století, uloženo v podsbírcce Písemnosti a tisků v Městském muzeu ve Dvoře Králové nad Labem, pod číslem PT 12490.

⁵⁵⁹ Tiskárna byla dokončena v roce 1910 a 15. října téhož roku přijali prvního tiskařského učně. V tento den pod koloristickým vedením Josefa Sochora zahájili strojní tisk. IN: Kristýna KUHNŮVÁ, *Továrnická rodina Sochorů ze Dvora Králové nad Labem a její spolupráce s českými umělci v době mezi světovými válkami*, s. 12

⁵⁶⁰ Kristýna KUHNŮVÁ, *Továrnická rodina Sochorů ze Dvora Králové nad Labem a její spolupráce s českými umělci v době mezi světovými válkami*, s. 12.

Jiřím Trnkou, Karlem Svolinským, Josefem Čapkem, Aloisem Fišárkem ad. V roce 1938 zřídila dokonce tzv. exkluzivní oddělení, které produkovalo v omezeném množství vybrané druhy potištěného zboží a na místo výtvarného poradce pro textilní tisk pro ně získala významnou osobnost umělecké meziválečné avantgardy Aloise Wachsmanna. Navíc mezi blízké přátele Josefa Sochory patřili i významní čeští architekti, jako byl např. Josef Gočár a Pavel Janák. Díky tomuto přátelství jmenovaní architekti realizovali své stavby i ve Dvoře Králové nad Labem.⁵⁶¹ V této firmě mimo jiné pracoval hojně zmiňovaný Marius Stadler a František Mervart. Tiskařské prostředí továrny Josefa Sochora se stalo velkou inspirací pro královédvorského sochaře Ottu Gutfreunda, který ztvárnil ve své kresbě tiskaře z textilky (1921)⁵⁶² a také vytvořil sochu nazvanou Tiskař.⁵⁶³

Další pokračování provozu továrny však vedlo k jejímu postupnému zániku. Po 15. březnu 1939 byla existence Sochorovy firmy vážně ohrožena, neboť její majitelé nemohli doložit z matčiny strany nežidovský původ. Ačkoliv přijali v lednu 1941 nového vrchního ředitele, textilního odborníka Němce Fritze Altmanna, byla firma ještě téhož roku majitelům zabavena. Josef Stanislav a Pavel Sochorovi byli deportováni do koncentračních táborů, kde oba zahynuli. Jaroslav byl poslán na práci do Německa, odtud utekl a do konce války se musel skrývat. Po válce dokončil studia a pracoval v plicním sanatoriu. Na tuberkulózu nakonec sám zemřel. Zdeněk přežil válku v Belfastu, kam odjel s rodinou

⁵⁶¹ IN: Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, deník Zdeňka Sochora z r. 1922, PT 12479 A, B.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, deník Zdeňka Sochora z r. 1923, PT 12480 A - B3.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, deník Zdeňka Sochora z r. 1924, PT 12481 A - Ž.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, deník Zdeňka Sochora z r. 1925, PT 12482 A - V.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, deník Zdeňka Sochora z r. 1926, PT 12483 A - K.

Josef HORÁK, *Textilní průmysl ve Dvoře Králové n. L.: Závěrečná písemná práce ze zeměpisu*, Dvůr Králové nad Labem: nákladem vlastním, 1963, 60 s.

Herman JELINEK, *Textilní průmysl ve Dvoře Králové nad Labem: výsledky ankety*, Dvůr Králové nad Labem: s. n, 1934, 53 s.

Kristýna KUHNŮVÁ, *Továrnická rodina Sochorů ze Dvora Králové nad Labem a její spolupráce s českými umělci v době mezi světovými válkami*, 2011, 81 s.

Vladislava VALCHÁŘOVÁ, *Industriální topografie: průmyslová architektura a technické stavby*, Výzkumné centrum průmyslového dědictví Fakulty architektury, s. 143 – 144.

Vlastimil HAVLÍK, *Josef Sochor: k osobnosti zakladatele firmy Josef Sochor, Textilní závody, Dvůr Králové nad Labem a ku příležitosti 100 let závodu 13 Zálabí akciové společnosti TIBA, Dvůr Králové nad Labem (původně Josef Sochor): 1904-2004*. Dvůr Králové nad Labem: Tiba, 20 s.

⁵⁶² *Obrazem: sochy, kresby a fotografie Otto Gutfreunda se do září přestěhovaly do galerie*, in: <https://magazin.aktualne.cz/kultura/obrazem-sochy-kresby-a-fotografie-otto-gutfreunda-se-do-zari/r~f66ca89c631f11e7986b0025900fea04/r~3057b03e631f11e784870025900fea04/>, vyhledáno 26. 5. 2022.

⁵⁶³ Kristýna KUHNŮVÁ, *Továrnická rodina Sochorů ze Dvora Králové nad Labem a její spolupráce s českými umělci v době mezi světovými válkami*, s. 69.

Viz příloha – obrázek 34.

těsně před druhou světovou válkou. Po válce uplatňovala nárok na továrnu vdova po Josefu Stanislavu Sochorovi. Její druhý manžel byl rozhodnutím Zemského národního výboru v Praze jmenován národním správcem firmy. Po znárodnění v roce 1948 připadla Sochorova továrna k n. p. TIBA.⁵⁶⁴

Mezi strojní textilní podniky s tiskárnami a barevnami patřila také továrna bratří Popper a Sommernitz,⁵⁶⁵ která vyráběla šátky z bavlny a ovčí vlny,⁵⁶⁶ jež upravovala ve své barevně a tiskárně.⁵⁶⁷ Následovala nově vystavěná strojní válcová tiskárna u Labe na Slovanech, která vznikla v roce 1879 pro potřeby firmy M. B. Neumann a synové.⁵⁶⁸ V jejich tiskárně se používalo k potisku osm válcových strojů.⁵⁶⁹ Tiskárna bavlněných látek Antonína Bauera zřídila v roce 1880 strojní válcovou tiskárnu. V roce 1901 vlastnila již tři tiskařské stroje a zaměstnávala přibližně 180 dělníků. Pouhé dva roky se tisklo v tiskárně Winternitz a Friedmann,⁵⁷⁰ která vlastnila šest potiskovacích strojů. Od roku 1900 se potištěváním látek zabýval také Gustav Deutsch⁵⁷¹ (Přádelna bavlny, tkalcovna a tiskárna) na předměstí Vorlech. Jeho firma potiskovala hrubé bavlněné tkaniny, umělé hedvábí na šesti potiskovacích strojích.⁵⁷² Dále strojní tiskárnou disponovala výše zmiňovaná továrna Františka Kühnela (Tiskárna, barevna, úpravna a česárna), M. B. Neumanna synové Union⁵⁷³ (Společnost pro průmysl textilní a tiskárny látek⁵⁷⁴), F. & O. Nováka⁵⁷⁵ (Tiskárna látek, bělidlo a úpravna) a Tiskárna a barevna hedvábných látek Ferdinanda Jarolímka ve Verdeku.⁵⁷⁶

Se zvyšujícím se zájmem o královédvorské látky a s rozkvětem továren se zrodil nápad ve městě založit školu. Tkalcovská škola, později Státní odborná škola textilní, dnešní

⁵⁶⁴ IN: Vladislava VALCHÁŘOVÁ, *Industriální topografie: průmyslová architektura a technické stavby*, Výzkumné centrum průmyslového dědictví Fakulty architektury, s. 143 – 144.

Vlastimil HAVLÍK, *Josef Sochor: k osobnosti zakladatele firmy Josef Sochor, Textilní závody, Dvůr Králové nad Labem a ku příležitosti 100 let závodu 13 Zálabí akciové společnosti TIBA, Dvůr Králové nad Labem (původně Josef Sochor): 1904-2004*. Dvůr Králové nad Labem: Tiba, 20 s.

Kristýna KUHNHOVÁ, *Továrnická rodina Sochorů ze Dvora Králové nad Labem a její spolupráce s českými umělci v době mezi světovými válkami*, 81 s.

⁵⁶⁵ Dnešní Riegrova čp. 329, na pozemku mezi dnešními ulicemi Riegrovou, Erbenovou a Na Struze.

⁵⁶⁶ Herman JELÍNEK, *Textilní průmysl ve Dvoře Králové nad Labem: výsledky ankety*, s. 34.

⁵⁶⁷ Ladislav BURGERT, *Sborník prací vydaný u příležitosti stého výročí založení prvního Spolku chemiků-koloristů = Festschrift herausgegeben anlässlich des hundertjährigen Jubiläums der Gründung des ersten Vereins der Chemiker-Coloristen*, s. 46.

⁵⁶⁸ Továrna fungovala s různými proměnami v letech 1865 – 1951.

⁵⁶⁹ Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 13.

⁵⁷⁰ A to v letech 1888 – 1889 z důvodu sebevraždy majitele.

⁵⁷¹ Současná ulice Spojených národů čp. 231.

⁵⁷² Herman JELÍNEK, *Textilní průmysl ve Dvoře Králové nad Labem: výsledky ankety*, s. 30.

⁵⁷³ Současné budovy čp. 140, 157, 3038, 3039, 3051, 3103 na Slovanech.

⁵⁷⁴ Dochovaly se barvířské recepty této textilní tiskárny z let 1911 – 1914. K vidění v Expozici textilního tisku ve Dvoře Králové nad Labem.

⁵⁷⁵ Nynější Heydukova 1035.

⁵⁷⁶ Dnes součást Dvora Králové nad Labem.

Střední průmyslová škola a Střední odborná škola, studentům své dveře otevřela již 5. listopadu 1888.⁵⁷⁷ Vyučovalo se v pronajatých prostorech v soukromém domě čp. 479.⁵⁷⁸

První z budov, postavená pro účely školy, stojí na pozemku vyhořelé továrny⁵⁷⁹ Antonína Bauera, jehož jsem v práci zmiňovala výše, a jež se zabýval tiskem bavlněných látek. V průběhu let se na této škole dala vystudovat pestrá paleta oborů, např. Úprava textilií (s předměty lněné tkalcovství, hedvábnictví, soukenictví), ale také Seřizovač tkalcovských strojů (absolvent formíř Jaroslav Plucha ze Dvora Králové nad Labem), Textilní chemik (absolvent modrotiskař Jiří Danzinger ml. z Olešnice) nebo Rytce tiskařských a razících válců (absolvent formíř Milan Bartoš ze Dvora Králové nad Labem).

V prvních letech 20. století byl Dvůr Králové nad Labem městem s největším počtem textilních tiskáren z celého Rakouska-Uherska, s produkcí kolem padesáti miliónů metrů potištěných látek. Díky tomu město získalo přívlastek Český Manchester. V té době bylo ve městě zaměstnáno asi dvacet koloristů, tehdejších vedoucích pracovníků celé výrobní technologie tiskáren i kolekce vzorů a variací. Říkávalo se, že dobrý kolorista musel být alespoň jedenkrát v životě zaměstnán ve Dvoře Králové nad Labem a pak byl dobrý kdekoliv ve světě. Koloristé proto založili odborný spolek chemiků – koloristů, který se sházel v restauraci zvané Německý dům.⁵⁸⁰

⁵⁷⁷ IN: <https://sis-jubilejni.cz/textilni-skola/>, vyhledáno 18. 12. 2021.

⁵⁷⁸ Ke vzdělání textilní výuky sloužila 38 let. Nyní slouží vyučovacím účelům znovu jako Praktická škola.

⁵⁷⁹ Vyhořela v roce 1912.

⁵⁸⁰ Marius STADLER, Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941, s. 17. Dnes se tam nachází ředitelství firmy Juta, ulice Dukelská čp. 417.

3 FORMÍŘSTVÍ

Formířství patří neodlučitelně k ručnímu tisku. V dnešní době je formířství, jak už jsme si představili v předchozí kapitole, důležitým prvkem v celém výrobním procesu modrotisku. Řemeslník, vyrábějící formy, musel mít nejen zručnost, ale také smysl pro přesnost a cit pro vznikající vzory.

I přes významnost formířského řemesla, patří mezi málo známá řemesla, kterým v současnosti hrozí i zánik. O formířství se zachovalo sice minimálně písemných pramenů, za to však velké množství hmotných pramenů v podobně tisíce forem uložených nejen v muzeích po celé České republice, ale také ve dvou modrotiskařských dílnách na Moravě. Mezi nejstarší a nejkrásnější formy patří ty z druhé poloviny 18. století s mistrovskými kompozicemi rostlinných motivů a tradiční ornamentiky, které uchovává ve svých sbírkách litomyšlské muzeum, národopisného oddělení Národního muzea⁵⁸¹ a další muzea.⁵⁸² Také v Městském muzeu ve Dvoře Králové nad Labem se nachází několik matric s rostlinnými a geometrickými motivy, ale jsou podstatně mladší, pocházejí přibližně z počátku 20. století.⁵⁸³ Formy však nebyly signovány, a proto těžko zjistíme jejich tvůrce. Informace o formířích tak musíme dohledávat v jiných zdrojích, např. v matrikách, osobních vzpomínkách apod.

Za primitivní formy můžeme považovat různé klacíky, kamínky a jiné přírodniny, které lidé používali s úmyslem ozdobit si s jejich pomocí tkaninu. První formy, tzv. štočky, jsou známy již ze starověkého Řecka, kde se při vykopávkách ke konci 19. století našlo kulaté dřevěné tiskátko, na kterém z obou stran nalezneme vyřezávané ornamenty hvězdicového tvaru.⁵⁸⁴ Štočky, se vyřezávali z jednoho kusu tvrdého dřeva, na našem území a v oblasti Německa se používalo hruškové dřevo, ve Francii⁵⁸⁵ bukové dřevo.⁵⁸⁶ Formy měli

⁵⁸¹ Jitka STAŇKOVÁ a Ludvík BARAN, *Lidové umění z Čech, Moravy a Slezska*, s. 42.

⁵⁸² Např. Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm má kompletně zpracované svoje sbírky modrotiskových forem. Online katalog nalezneme pod odkazem: https://vademecum.vmp.cz/vademecum_katalog/permalink?xid=CF303AF61B3A11E6B4190018F30902A3&modeView=LIST.

⁵⁸³ Městské muzeum uchovává pouze tři kusy matric přibližně z 20. let 20. století. Jedná se o dvě celodřevěné formy, černě mořené s plastickým motivem květů s čísly SF 4149 a H 5012. A dále o formu v kombinaci dřevokov s drobným geometrickým tvarem a číslem H 12247. Ostatní formy, které se v původním muzeu nacházely, přešly pod správu Textilního muzea v České Skalici a dnes jsou uloženy v Městském průmyslovém muzeu v Praze.

⁵⁸⁴ Horst GRZYGER, *Kapitoly z dějin textilního tisku*, nestránkováno.

⁵⁸⁵ Ve Francii se zachovala forma s náboženským motivem z roku 1370. Je považována za nejstarší tiskařskou formu v Evropě. IN: Pozvánka na výstavu textilní tiskařské formy, 15. července 1967, soukromý archiv Milana Bartoše.

⁵⁸⁶ Miloslav PÁVEK, *Textilní výroba v historickém přehledu*, s. 381.

většinou čtvercový tvar o rozměrech 20 x 30 cm,⁵⁸⁷ 25 x 35 cm,⁵⁸⁸ nebo také 30 x 30 cm.⁵⁸⁹ Tento rozměr se přizpůsoboval tak, aby pokryl plátno o šířce 60 x 70 cm. Na tisk lemů nebo okrajů se používaly formy o velikosti asi 10 x 25 cm. Dále se používaly formy pravoúhlé nebo poloobloukové, většinou na cípy šátků, zástěr. Formy tvaru kosočtverce, či oválné formy o rozměrech 10 x 15 cm měly účel zdobného doplnění rohu.⁵⁹⁰ Nejstarších dochované formy připomínají jednoduché tkané vzory, které se vzor formy snažil napodobit. Později vznikaly velkoplošné vzory s velkým množstvím variant. K docílení jemnější kresby vzoru, se začaly zapouštět do forem proužky z mosazných plíšků, které umožňovaly tisk jemných kontur, nebo byly do forem zatloukány mosazné kolíčky, které umožňovaly tisk jemných teček. Počátky používání mosazi spadají přibližně do 14. století.⁵⁹¹ Další inovace výroby tiskacích forem přišla z Francie v polovině 19. století.⁵⁹² Na dřevěný podklad se skládaly a spojovaly kovové odlitky, které vznikly vlitím roztavené slitiny kovu do dřevěné formy⁵⁹³ s vyřezanými (či vypálenými) vzory. Tímto způsobem se tvořily velmi jemné vzory pro tisk na jemné hedvábné a vlněné tkaniny. Tak vzešla móda vlněných kašmírových šátků i šatovek.⁵⁹⁴

Používaly se však i formy kamenné. Největší, která se dochovala do dnešní doby, je tzv. „*bois proiat, jejíž úlomek 23 x 60 cm byl nalezen zazděný ve schodišti v Seenesy ve Francii. Pochází z roku 1370 – 1380.*“⁵⁹⁵ Znamé jsou také odlévané formy, které se začaly vyrábět kolem roku „*1837 odléváním do sádrových matric. K odlévání se používalo olovo, vizmut, cín a kadmium. Odlitky tzv. clichy, se mohly vyrobit v libovolném počtu.*“⁵⁹⁶

Jednoduché formy, vyřezávané z kusu dřeva, si zvládli tiskaři pravděpodobně vyrobit sami nebo jim je vyráběli vandrovní řezbáři, kteří často ovládali vzory také pro perníkáře, voskaře a pravděpodobně i výzdobu knížek – špalíčků.⁵⁹⁷ S touhou po pestřejších vzorech a také s rozšířením modrotiskových manufaktur a dílen na území českých zemí v průběhu 18. století se zvýšila poptávka po formách. Proto se objevila nová profese, výrobci forem, kteří se postupně oddělili od řezbářů a vytvořili svoje vlastní specifické řemeslo nazvané jako

⁵⁸⁷ Miloš MELZER, *Modrotisk: katalog výstavy*, Roztoky u Prahy 1978, s. 7.

⁵⁸⁸ Miloslav PÁVEK, *Textilní výroba v historickém přehledu*, s. 381.

⁵⁸⁹ Miloš MELZER, *Modrotisk: katalog výstavy*, Roztoky u Prahy 1978, s. 7.

⁵⁹⁰ Oľga DANGLOVÁ, *Modrotlač na Slovensku*, s. 130.

⁵⁹¹ Miloslav PÁVEK, *Textilní výroba v historickém přehledu*, s. 381.

⁵⁹² Marius STADLER, *Technický scénář výstavy 200 let textilního tisku v Československu*, s. 31.

Na území Čech a Moravy tyto formy začaly vznikat přibližně kolem roku 1840.

⁵⁹³ V tomto případě z lipového dřeva.

⁵⁹⁴ Marius STADLER, *Technický scénář výstavy 200 let textilního tisku v Československu*, s. 31.

⁵⁹⁵ Miloslav PÁVEK, *Textilní výroba v historickém přehledu*, s. 381.

⁵⁹⁶ Tamtéž.

⁵⁹⁷ Jitka STAŇKOVÁ a Ludvík BARAN, *Lidové umění z Čech, Moravy a Slezska*, s. 42.

dřevorytci.⁵⁹⁸ Kolem 18. století byli výrobci forem nazýváni také jako dlabáči, hotovitelé tiskařských vzorků⁵⁹⁹ a tvarů,⁶⁰⁰ řezači forem, rytci tiskařských forem.⁶⁰¹ V tomto případě se jednalo o výrobce celodřevěné formy. Pozdější názvy jako formštechři,⁶⁰² foremřezci nebo formíři, nám specifikují již výrobce forem s využitím mosazných prvků. Toto rozlišení nám dokládá záznam z královédvorské matriky narozených z 5. 7. 1852, kdy manželka Jana Pauluse šla za kmotru narozené Marii Evě Haasové, a svého manžela nejdříve uvedla jako formstechra. Toto slovo je však následně škrtnuté a přešpané na dlabáč.⁶⁰³

Řemeslo bylo přidružováno do jednoho cechu s barvíři a tiskaři. Proto na jejich cechovním znaku⁶⁰⁴ najdeme nejen rýsovací prkno, kružítko, ale také formu a pokleповá kladívka⁶⁰⁵, která se používala k poklepání na formu pro lepší otisk papu na textílii.

Dřevořezbářské nebo mosazné formy vyrobené profesionálními vzorkaři se lišili od forem, které si barvíři řezali podomácku. Lidoví řezbáři a barvíři uměli často lépe vystihnout a ztvárnit vzory pro potřeby lidí. Tato skupina dlabáčů je však pro lidovou výrobu modrotisku nejcennější, protože se nejvíce přibližuje uměleckému cítění lidu. Zanechává nám ve svých formách cenný národní ornamentální odkaz. Formířské povolání bylo závislé na odbytu modrotiskové výroby, kterému v 2. polovině 19. století začaly konkurovat textilní továrny využívající přímý tisk. Po založení prvních strojních tiskáren, se proto formíři usazovali v oblasti těchto továren, a vyráběli formy do perotin.⁶⁰⁶ V 30. letech 20. století získali formíři možnost vyhotovovat formy pro textilní a oděvní návrháře. V 50. letech 20. století začali formíři spolupracovat s Ústředím lidové umělecké výroby a to zajistilo pokračování výroby modrotiskových forem až do současnosti. Výjimečnost tohoto řemesla nám dokládá pozvánka na výstavu Textilní tiskařské formy, která se konala v Textilním muzeu Dvůr Králové nad Labem a na Státním zámku a klášteře Kuks od 15. 7. 1967.⁶⁰⁷

⁵⁹⁸ Jelikož první formy vznikaly vyřezáváním do dřeva.

⁵⁹⁹ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sbírkka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00047.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00012.zip>, vyhledáno 12. 1. 2022.

⁶⁰⁰ Tamtéž, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00110.jpg, vyhledáno 12. 1. 2022.

⁶⁰¹ Lubomír DUSIL, *Stručný přehled královédvorské textilní výroby*, s. 12.

⁶⁰² Od 18. století byly formy obohaceny mosaznými hřebíčky a plíšky – to vyráběli lidově řečeno formštechři.

⁶⁰³ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sbírkka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00043.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00012.zip>, vyhledáno 13. 1. 2022.

⁶⁰⁴ Viz příloha – obrázek 36.

⁶⁰⁵ Jedná se o kladívko, kterým se pokleповá na formu pro lepší otisk papu na textílii (při výrobě modrotisku) nebo pro lepší otisk barvy na tkaninu (při přímém tisku).

⁶⁰⁶ Ukázka forem do perotiny se nachází v Expozici textilního tisku ve Dvoře Králové nad Labem.

⁶⁰⁷ Soukromý archiv Milana Bartoše, pozvánka na výstavu textilní tiskařské formy, 15. 7 1967.

V dnešní době jsme si zvykli spojovat formíře pouze s výrobou modrotiskařských forem. V minulosti tomu však tak nebylo. Formíři se věnovali nejen tvorbě modrotiskařských forem, ale také výrobě forem pro vícebarevný přímý tisk. K takovému tisku musel formíř vyrobit minimálně čtyři druhy forem a to načertovací (Vorform), vyplňovací (Passerform), půdní (Grundform) a tečkovací (Stippelform).⁶⁰⁸ Jak se s formami na přímý tisk postupovalo při tisku, jsme si vysvětlili v předchozí kapitole.

Formy se nejvíce vyráběly v Semilech, Dvoře Králové nad Labem,⁶⁰⁹ Novém Jičíně, Moravské Třebové⁶¹⁰ a Mladé Boleslavi. *V Mladé Boleslavi bylo také tisíce forem v Klingrovce, ale jak Němci v pětáctýřicátém⁶¹¹ utíkali z Laurinky,⁶¹² tak bombardovali Boleslav. Také na hlavní třídě a na Podolci to házeli. Poněvadž na Podolci jest petrolejka a akumulátorka, a tak začali již u zastávky, a hodili to na šestištokovou ruční tiskárnu, a ta se celá sesula a dole právě byly uskladněny tiskací formy. To se ví, že to bylo vše pohmožděno a co nebylo, tak jak jsem slyšel, odvezli do Nového Města pod Smrkem. Ten závod patřil kdysi ke Klingrovce. Dnes jest tam školský závod pro Textilánu.*⁶¹³ Také v již zmiňovaných Semilech působilo v druhé polovině 19. století oddělení pro výrobu forem v rámci tiskárny šátků a šál firmy Schmitt.⁶¹⁴ „Když se likvidoval Semilský závod, tak s tím tam lidé topili, lipové špalky, kde byli vypálené vzory, formy všeho druhu kupovali za babku a topili s tím. Semilský formenštechr Stříbrný, ten kupoval samé fordruky, to jsou lité formy, krásné turčáky. Litina se skládá, nejméně 60% čistého cínu, 30% olova a ostatní vizmut a antikom. Ty fodruky kupoval kus za jednu korunu,⁶¹⁵ měl toho doma naskládáno plnou zahradu. Lerky oddělával, odhřebičkoval, dřevo spálil a litinu rozlil.“⁶¹⁶

⁶⁰⁸ Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26, *Technologie všeobecná a obzvláštní*, s. 3.

⁶⁰⁹ Jana KONÍČKOVÁ, *K vývoji techniky plátenické výroby v Podkrkonoší od 2. poloviny 18. století do 70. let 19. století*, s. 11.

⁶¹⁰ Klára BINDEROVÁ, *Modré z kypy*, s. 47.

⁶¹¹ Myšlen rok 1945. Jednalo se o konec druhé světové války.

⁶¹² Laurin, výroba aut v mladoboleslavské automobilce Laurin a Klement, která byla založená jako společnost pro výrobu jízdních kol již v roce 1895 knihkupcem Václavem Klementem a strojním zámečnickem Václavem Laurinem. IN: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V006040>, vyhledáno 2. 3. 2022.

⁶¹³ Textilana Liberec byl průmyslový podnik založený ve druhé polovině 19. století průmyslníkem Johannem Liebiegem. Postupně se vypracoval na největší textilní podnik v severních částech Čech. IN: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V000110>, vyhledáno 1. 12. 2021.

Soukromý archiv Milana Bartoše, Josef VLK, *Moje vzpomínky*, s. 3.

⁶¹⁴ Firmu Schmitt založil Franz Schmitt (1818 - 1883), který vystudoval chemii na pražské polytechnice a cenné zkušenosti získal při cestách v zahraničí a také u firmy Liebig a Blaschka. Kolem roku 1843 si založil svoji první vlastní továrnu na potiskování vlněných šátků a šál v Českém Dubu, k níž se později vystavěl ještě tkalcovnu a tři textilní podniky v severočeských Semilech. IN: E-mailová konzultace s PhDr. Tomášem Chvátalem, historikem a správcem sbírek Muzea a Pojizerské galerie Semily p. o., ze dne 1. 11. 2021. Viz příloha – obrázek 35.

⁶¹⁵ Kčs, za Protektorátu Čechy a Morava.

⁶¹⁶ Soukromý archiv Milana Bartoše, Josef VLK, *Moje vzpomínky*, s. 3.

Jména výrobců forem známe však i z jiných měst. Tvorbou dřevěných štočků a forem se zabýval např. Antonín Šolc⁶¹⁷ ve Vrchlabí, Josef Šolc v Chrudimi⁶¹⁸ a jeden z posledních formířů Vincenc Marek bydlící nedaleko Semil, který se vyučil původně modrotiskařem, později pracoval u Beniače v Banské Bystrici a nakonec se specializoval na řezání forem. Formířskému řemeslu se také věnovali řemeslníci v okolí Jaroměře, jak víme ze vzpomínek dcery barvíře a modrotiskaře Václava Patky, který objednával formy od Jaroměře.⁶¹⁹ Za jednu formu zaplatil až 50 zlatých a vlastnil jich kolem 200 ks.⁶²⁰ Jedná se o krásné formy s geometrickými a rostlinnými vzory,⁶²¹ stylem odlišné od forem, které vyráběl formíř a vzorkorytec Josef Vlk, o němž se zmíníme ještě později. Základní dřevěnou desku forem, používaných Václavem Patkou, lepili ze dvou kusů.⁶²² Oklep několika Patkových forem nalezneme v příloze.⁶²³

3. 1 Technologie výroby⁶²⁴

Na vyřezávání tiskařských forem se používalo dřevo hruškové, ořechové, švestkové a javorové.⁶²⁵ Nejvhodnějším dřevem pro modrotiskové formy je však dřevo hruškové, které má všechny potřebné vlastnosti – hustotu vláken, pevnost a houževnatost. Do desky z hruškového dřeva se vzor řeže po délce let a ne příčně, jedná se tedy o dřevoryt. Velikost

⁶¹⁷ Připomeňme si rodinu Šolců z Nové Paky, kterou jsem zmiňovala v předchozí kapitole a která se věnovala barvířství a tiskařství. Dva synové Václava Šolce se vyučili jako vzorkorytci. Jeden ze synů, Antonín, se věnoval tiskařství a barvířství, ale jeho syn Antonín je ve sčítacím listu obyvatelstva uveden jako Formenstreicher Lehring. Je tedy pravděpodobné, že formíř Antonín Šolc z Vrchlabí pocházel původně z Nové Paky a do Vrchlabí se přestěhoval. IN: Státní okresní archiv Jičín, sbírka Soudobá dokumentace Nové Paky, karton číslo 36, dopis – rešerše správce tehdejšího správce novopackého muzea Otakara Johna pro Mariuse Stadlera, správce Textilního muzea ve Dvoře Králové nad Labem, 18. 10. 1950.

⁶¹⁸ Josef JÍRA, *Novopacko*, s. 720.

⁶¹⁹ Vzpomínky dcery Václava Patky ml., Marie Vejvodové a jejího manžela Ladislava Vejvody. Oba ovládali modrotiskařské řemeslo. IN: Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, Jan ČERNÝ: *Průzkum barvířů a tiskařů na textil*, s. 3.

⁶²⁰ Tamtéž.

⁶²¹ Vzory si můžeme prohlédnout v příloze.

⁶²² Většinou se forma vyrábí ze tří vrstev příčně slepených dřevěných prken.

⁶²³ Viz příloha – obrázky 50 – 53.

⁶²⁴ Technologii modrotiskových forem a formířství je sestavená na základě rozhovorů s Milanem Bartošem a Jaroslavem Pluchou pro nominaci na Nositele tradice lidového řemesla. Rozhovory probíhaly průběžně od července – prosince roku 2019. Ocenění oba pánové získali v roce 2020. Technologii vzniku formy fotograficky zaznamenaly také v tehdejší Ústředí lidové umělecké tvorby. Tyto fotografie nyní uchovávají ve Valašském muzeu v přírodě, sídlící v Rožnově pod Radhoštěm pod čísly U 27035 - U 27050. Fotografie jsou k nahlédnutí pod odkazem <https://vadamecum.vmp.cz/vadamecum/NavigBean.action?entity=%28%5En%29%28%28%28localArchiv%2C%5En%2C%29%28unidata%29%29%28168354%29%29>. Zhlédnuto 27. 4. 2022.

Postupu výroby jsou také věnovány fotografie v příloze. Obrázky 37 – 42 ukazují práci formíře Josefa Vlka, obrázky 43 – 49 práci Jaroslava Pluchy.

⁶²⁵ Kvalitní formy se vyráběly také ze dřeva zimostrázu. IN: Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26, *Technologie všeobecná a obzvláštní (III.)*, s. 2.

desky většinou bývá 20 x 23 cm. Pravidlem je, že velikost formy musí být taková, aby se trojnásobným nasazením formy na šířku látky (60 - 70 cm) potiskla celá šířka plátna.

Prvotním krokem je použití tří příčně nalepených desek na sebe. Z toho dvě jsou z měkkého dřeva a lepí se křížem, aby se deska zvlhnutím nekroutila. Desky se slepí voděodolným lepidlem a zatáhnou se do lisu, aby dobře zaschly. V některých případech se spojují dřevěnými kolíky, které se zatlačí do děr navrtaných skrz všechny tři vrstvy. Technika lepení formy zabraňuje jejímu kroucení, které by mohlo vzniknout díky častému čištění od papu, které se provádí mytím ve vodě za pomoci kartáče.

Do spodní vrstvy formy se poté vyřezávají dva hluboké, polokruhové zářezy, ze kterých vznikne držadlo pro ruku. Držadlům se říká grify a jejich rozměr je rozlišný pro ženské a mužské ruce. Polohu ruky a zářezu je třeba dobře uvážit a určit podle kladení formy po délce plátna. Vrchní plocha formy musí být dokonale hladká, a tedy musí mít dokonale rovnou tiskací plochu. Tloušťka desky na formu musí být 20 – 30 mm, protože vzor se řeže do hloubky 4 – 8 mm. Hloubka řezu je podmíněna hustotou papu (rezervážní směs), který by se v mělké řezbě formy mezi obrysy vzoru usazoval a zalíval by celý vzor. Větší vyhloubení je právě specialitou řemesla a zvláštností forem pro modrotiskový pap.

Na hladkou plochu desky se vzor přenáší pomocí lakovaného papíru, který je transparentní. Lakovaný papír si formíř připraví tak, že obyčejný bílý hrubší papír natře dost hrubou vrstvou lněné fermeže, až prosákne celou vrstvou papíru. Po zavadnutí se na horní vrstvu nanese kopalový lak s terpentýnem. Takto připravený papír se nechá schnout sedm – deset dní. Při schnutí se papír věší lakovanou vrstvou dolů, aby se na něj zbytečně neusazoval prach. Do proškrábané vrstvy laku papíru se zatře tiskařská barva, přichytí se na desku a dřevěným kladívkem se vyklepne na formu. Kontury figur se pak vybarví dobře viditelnou barvou. Obrysy kresby na desce se nejprve vyřežou hrubší konturou, tzv. typováním, aby se dalším zasekáním dlátka hrany figur neodštípily. Vzor se vysekává tvarovanými dlátky do hloubky 6 - 8 mm. Dlátka se průběžně při sekání namáčejí do včelího vosku, aby lépe vnikaly do dřeva. Tím se také zabraňuje případnému vyštípnutí figury. Při vysekávání kontur na figuře, které jsou kónické kvůli větší stabilitě celého vzoru, se dbá na celkovou pevnost figur a celé tiskařské formy. Celý předkreslený vzor je vysekaný v konturách a dál se pokračuje okolním odebíráním materiálu dlátý. Řezba budoucího vzoru se namáčí do fermeže, aby dřevo změklo a dalo se lehčeji zahnutým plochým dlátkem, tzv. feltyrajzkou, vyčistit kolem figur. Mezi vzorem se větší plochy ještě prohloubí, aby nedocházelo k nechtěnému namočení do papu, který by se otiskl mimo vzor. Okraje formy se šikmo seříznou a proberou dlátky, tím se forma odlehčí. Těsně na rohy formy se vsazují raportní

piky, které jsou vyrobeny z mosazných drátů. Raportní piky jsou pro tiskaře velmi důležité. Na tyto okrajové hroty, zvané taky punkty,⁶²⁶ nasazuje tiskař při každém dalším otlačení formy s požadovaným vzorem. Říká se tomu raport a ten zabezpečí, aby položení vzoru na látce bylo stejnoměrné a natištěný vzor plynul po látce nepřetržitě. Proto velmi záleží na tom, aby tyto čtyři hroty správně seděly, neohýbaly se, nevypadávaly z formy a byly při tisku z boku dobře viditelné. Tento způsob výroby formy se považuje za dřevorytectví.

Dalším způsobem výroby formy je vzorkařství, tzv. formštechroství. Jedná se o vtlučání mosazných drátků a plíšků do dřeva. Tento způsob výroby se uplatňuje pro jemné vzory forem, kde by dřevo nevydrželo tlak při tisku. Mosazné formy byly také pevnější a vydržely neomezené množství tisku. Hodily se i do perotiny, protože vydržely vysoký tlak. Mosazný drát si formíř upravuje sám na tažné stolici, na které se protahují a tvarují mosazné pásky nebo dráty různými ocelovými kalenými kalibry. Drát se protáhl na příslušný kulatý, plochý nebo trojúhelníkový profil, a potom se nařezal na stejné kusy. Dráty se mohly také stříhat. K tomu formíři sloužily nůžky a náčiní, které používaly také špendlíkáři a jehlaři.⁶²⁷ Dále se na jedné straně zbrousil do ostří tak, aby se jednotlivé kousky dobře zarážely do dřeva. Potom se kousek po kousku nasazoval do děrovaného průbojníku stejného profilu a lehce, slabým úderem, se přesně vbíjel do základní desky, přesně podle požadovaného vzoru. Někdy je potřeba drát či plíšek zaštípnout, aby šel lépe zatlouci do dřeva. Řasení lístků nebo jiné drobné tvary se vyplňují dřevem. Zhotovená forma, osazená raportními piky, se pomocí brusného kamene přebrousí do jedné roviny a finálně ořeže z boků z důvodu odlehčení její váhy. Celá forma se poté natře barvou odpuzující vodu, aby byla chráněna před vlhkostí. Vyrábí se také formy kombinované, kde se skloubí práce dřevorytecká a vzorkařská.

Technologie výroby forem pro vícebarevný ruční tisk byla obdobná od výroby modrotiskařské formy. Na modrotiskový vzor však stačila jedna forma, v případě vícebarevného tisku jich bylo potřeba několik, jak jsme si již popsali výše. Jak už víme, jednalo se o formy načertovací, vyplňovací, půdní a tečkovací. Načertovací forma se vyráběla tak, že *„řezec vytiskne na papír formu načertovací, namazav tuhou polokouli dřevěnou, držadlem opatřenou, rozloživ papír na formu načertovací a jezdiv po papíru nadřečenou polokouli, až všechny tahy formy načertací jsou umazány tuhou. Nyní vytáhne papír*

⁶²⁶ Vzpomínky dcery Václav Patky ml., Marie Vejvodové a jejího manžela Ladislava Vejvody. Oba ovládali modrotiskařské řemeslo. IN: Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, Jan ČERNÝ: *Průzkum barvířů a tiskařů na textil*, s. 3.

⁶²⁷ Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26, *Technologie všeobecná a obzvláštní (III.)*, s. 4.

*prokreslovací (načerněný) na desku dřevěnou potom odliku nadřečeným způsobem udělanou, zastehne se v rozích deskových a tupou jehlou naznamená potom místa, kteráž na první formě vyplňovací mají být a ta potom řeže a ostatní vydlabe. Jak tou první formou vyplňovací nakládal, musí všemi ostatními, k jedné barvě přínaležejícími.*⁶²⁸ Půdní formy vznikají obdobným způsobem, na dřevěnou desku se přenesou nákresy nástinů a všechna potřebná místa se pak vydlabávají. Dřevo tak zůstane neporušené a „nástinů zevrub obkličuje. Dělají tyto dlahy, musí nožík svůj jinak vésti, nežli při předešlých. Musí totiž nožík svůj šikmo držeti, aby dříví podřezával, aby v hloubce více dříví vybral než na povrchu, aby tedy dlahy byly dole širší než nahoře. Příčina toho obzvláštního řezání jest ta, aby plst' již dlahy se vyplňují, dobře zastrčiti a upevniti se mohla. Plstí tou vyplňující tiskne se barva půdní, protože plst' barvu lépe přijímá nežli dřevo. Řezec vezme plst' tenkou zánovní, čím starší tím lepší, formu silně nakřídí, položí plst' na ni a tlačí silně, aby křídla se otiskla. Nožem pak uřízne výtisky také šikmo, aby na dolním povrchu plst' byla širší nežli na hořením. Potom zapustí kousky plst'ové do dlabů, namaže je dřívě kličem a všude je dobře přiklepá a obtěží nebo do presu dá.“⁶²⁹

K přímému tisku se využívali také tečkovací formy, které byly potřeba, pokud vzor obsahoval puntíky, tečky a malé kolečka. V tomto případě se jedná o kovovou formu s dřevěným podkladem, protože finální tečky vznikaly zasazováním kovových drátků do dřevěné plochy formy. Nejprve však formíř vybere část v dřevěném základu a poté celé dno uhladí. Připraví si drátky, většinou mosazné, jednou tolik delší než je potřeba. Ta samá délka, co vyčuhuje nad dřevěnou plochou, musí být zaražena do dřevěného podkladu. Poté je může sázet (zatloukat) do dřevěné desky.⁶³⁰ V případě vtlačování sloupečků teček se mohl využít speciální nástroj, tzv. sázidlo (Pinensesser),⁶³¹ jež pohlíželo stejnou výšku vsazovaných komponentů. „K tomu cíli zastrčí se sloupeček do díry sázidla, postaví drát na místo své, tluče na něj kladivem a zarází drát, pokud tomu rázidlo popustí. Nežli ale tu práci předevezme, musí ale foremni desku ve vodě močiti, aby nabubřela, potom nechá ji povyschnout. Namočiti musí se proto, aby dříví tuze nevyschlo, čímž by sloupečky tuze krátké se staly.“⁶³²

Formíř ke své práci potřeboval velké množství nářadí, od kladívka, protahovacího stroje, vypalovacího přístroje s želízky, profilovačku drátků až po řezadla, dlátka s různými profily, ruční vrtačku, kružítko, vtlačadla, kleště a pletovačky. Před rokem 1914 vyráběl

⁶²⁸ Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26, *Technologie všeobecná a obzvláštní (III.)*, s. 4. Postup otiskování na látku jsme si již vysvětlili v předchozí kapitole.

⁶²⁹ Tamtéž.

⁶³⁰ Tamtéž.

⁶³¹ Tamtéž, s. 5.

⁶³² Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26, *Technologie všeobecná a obzvláštní (III.)*, s. 5.

formířům dlátka kovář Penker z Českého Orebu a Štěpán Hynek ze Dvora Králové nad Labem. Často si však své pomůcky vyráběli sami. Vlastní dlátka jim pak usnadňovaly opracovávání dřevěného reliéfu na formě a vlastní špičky nebo kleštičky pomohly precizně dotvořit mosazný reliéf.

3. 2 Královédvorští formíři

V královédvorské matrice se poprvé toto řemeslo objevuje v kontextu narození nemanželského syna Karla Františka Kuhna, 10. 2. 1853, jehož otec František Kuhn⁶³³ byl hotovitel tiskařských vzorků – formštecher v Králově Dvoře čp. 39.⁶³⁴ Pravděpodobně tu však pracovali první formíři mnohem dříve.

Od poloviny 19. století se nám dochovaly informace o hotoviteli forem Janu Paulusovi, Janu Haasovi, Antonínu Haasovi, Antonínu Lašovi, Josefu Polákovi a Josefu Vlkovi. Jméno Jana Pauluse z čp. 46 a 56⁶³⁵ jsme již zmiňovali v kapitole Barvíři ve Dvoře Králové nad Labem a okolí. Jednalo se o řemeslníka, jehož profesí se stalo nejen barvení textilií, ale také potisk a výroba forem. Jako dlabač byl v matrikách poprvé označen v roce 1852.⁶³⁶

Od druhé poloviny 19. století zhotovoval formy Jan Haas, syn Jana Haase, mlynáře a jeho ženy Moniky, rozené Sibrové⁶³⁷ Jeho živnost se nacházela ve zděném domě čp. 26 za kostelem sv. Jana Křtitele,⁶³⁸ od roku 1857 ve zděném domě v Kostelní ulici čp. 94⁶³⁹ Oženil se s Marií,⁶⁴⁰ která mu porodila dcery Josefu Evu (* 3. 11. 1853)⁶⁴¹ a Marii Annu

⁶³³ Syn Bohumila Kuhna, obyvatele Dvora Králové nad Labem a jeho manželky Matyldy. František si vzal za ženu Annu, roz. Kroupovou, tedy dceru již zmiňovaného modrotiskaře Václava Kroupy ze Dvora Králové nad Labem.

⁶³⁴ Zděná stavba v dnešní ulici Husova čp. 135.

⁶³⁵ V roce 1851 uváděno u barvíře čp. 46, roku 1849 a od roku 1852 čp. 56. V obou případech se jedná o zděné domy v ulici Hradištské. Čp. 56 stojí na začátku ulice, čp. 46 na konci ulice na druhé straně. Co se týká čp. 56, jednalo se o dvojdomek s čp. 55 – zde bydlel a pracoval František Hoffman. Dnes čp. 49 ve Švehlově ulici. Zděný domek čp. 46 (po posledním přečíslování čp. 46) měl dvě dřevěné přístavby a dnes již nestojí. Umístit ho však může na roh Švehlovy a Komenského ulice. Přibližně vedle čp. 866, dnešní veterinářské ambulance MVDr. Dalibora Sovy.

⁶³⁶ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sbirka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZE0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00047.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00012.zip>, vyhledáno 5. 12. 2021.

⁶³⁷ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sbirka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZE0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00054.jpg, vyhledáno 5. 12. 2021.

⁶³⁸ Dnešní náměstí Republiky čp. 100.

⁶³⁹ Po přečíslování v roce 1806. Nyní ulice Palackého čp. 88.

⁶⁴⁰ Dcera mistra obuvnického Josefa Gribla a jeho ženy Marie.

(* 19. 3. 1857)⁶⁴² a syny Antonína Václava (* 14. 1. 1856),⁶⁴³ který řemeslo později převzal, a Josefa (* 5. 2. 1859), jenž však brzo umřel († 29. 12. 1860).⁶⁴⁴ Zmiňovaný syn Jana Haase, Antonín, na počátku 20. století vyráběl formy v přízemí u okna ve svém domě v Kostelní ulici čp. 94.⁶⁴⁵ „Zarážel do dřevěných desek, později i válců, mosazné hřebíčky a sestavoval z toho květy a různé tvary pro ruční tisk. Chodil jsem často k oknu Haase dívat se, jak pracuje.“⁶⁴⁶ O existenci formířů Antonínu Lašovi a Josefu Polákovi se dovídáme z publikace Josefa Jíry, jež uvádí, že tito dva formíři vyráběli formy pro tisknutí na látku a „kreslili si je podle předloh nebo si sami vymýšleli nové. Byly z hruškového dříví, které nejvíce vzdoruje vlhku. Do prkénka zaráželi mosazné drátky a plíšky stejné délky.“⁶⁴⁷ Bývalý královédvorský kronikář Bedřich Söllner v kronice dále uvedl, že Josef Polák byl nazýván „Polák formstecher“⁶⁴⁸ a jeho „některé [formy] jsou uchovány v museu našem.“⁶⁴⁹

Ve 20. století se ve Dvoře Králové nad Labem věnoval formířskému řemeslu také Josef Vlk⁶⁵⁰ (* 4. 9. 1897 - † 4. 8. 1971), který se narodil otci Josefu Vlkovi a matce Emílie, rozené Šrůtové, v Mladé Boleslavi v bytě v dělnické kolonii Ignáce Klingra čp. 158.⁶⁵¹ Byty patřili továrníkovi Ignáci Klingrovi⁶⁵² a mohli v nich bydlet jeho zaměstnanci. Josefův otec

⁶⁴¹ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00054.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00012.zip>, vyhledáno 10. 3. 2021.

⁶⁴² Státní oblastní archiv Zámorsk, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00091.jpg, in: <http://88.146.158.154:8083/035-00012.zip>, vyhledáno 10. 3. 2021.

⁶⁴³ Tamtéž, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00078.jpg, vyhledáno 10. 3. 2021.

⁶⁴⁴ Tamtéž, CZEC0004D_Matriky-Church-books-Trutnov-35-12-1847-1859_00110.jpg, vyhledáno 10. 3. 2021.

⁶⁴⁵ Po přečíslování v roce 1806. Dům pravděpodobně zdědil po svých rodičích. Nyní ulice Palackého čp. 88.

⁶⁴⁶ Alois ZLATNÍK a Radomír ROUP, *Vzpomínky na Královédvorské rody*, s. 56.

⁶⁴⁷ Josef JÍRA, *Novopacko*, s. 720.

⁶⁴⁸ Bedřich SÖLLNER, *Pamětní kniha města Dvora Králové nad Labem*, s. 73.

⁶⁴⁹ Tamtéž. Formy se nacházely v Textilním muzeu ve Dvoře Králové nad Labem. Nyní patří mezi sbírky Uměleckoprůmyslového musea v Praze.

⁶⁵⁰ Viz příloha – obrázek 54.

⁶⁵¹ Dle pohlednice, kterou posílal Josef Vlk svým rodičům. Líc pohlednice nám zobrazuje formířovu dílnu s jeho zaměstnanci. Rub pohlednice poodhaluje psaný pozdrav: „Drazí rodiče. Přijměte mnoho pozdravení od nás, zasílám Vám moji vyfotografovanou dílnu a zároveň tatínkovi 50 Kč. Ještě jednou zdraví rodina Vlkova.“ Pohlednici má v soukromé sbírce Milan Bartoš.

⁶⁵² Tkalcovna a kartounka Ignatze Klingra na břehu Jizery v Mladé Boleslavi. Kartounka vznikla v roce 1819 zásluhou kresliče Jeremiáše Singere a koloristy Karla Köchlina, kteří své zkušenosti nasbírali v kosmonoské manufaktuře hraběte Bolzy. Roku 1881 kartounku koupila rodinná firma Klingerů, pocházející z Nového Města pod Smrkem. Do roku 1888 se věnovali rozsáhlé přestavbě areálu na moderní přádelnu s parkovou úpravou. Areál moderní textilní továrny se rozšířil i na protější břeh řeky Jizery, kde se do dnešní doby stále místu říká Česana, původně zde stála přádelna česané příze. Celý areál továrny byl výjimečný nejen architekturou budov a novými stroji, ale také rozsáhlým parkem se záhony květin a lavičkami pro odpočinek zaměstnanců. Ke konci 19. století do továrny zavedly elektřinu. Na přelomu 19. a 20. století továrna zaměstnávala na 2 000 lidí, pro které vystavěla např. sídliště Kolonie za dnešní dětskou nemocnicí. Během bombardování města při druhé světové válce bomby poničily část textilního areálu a usmrtily desítky dělníků. Po znárodnění ve zbylém areálu zřídila Mototechna centrální sklad náhradních dílů na vozidla. Po roce 2006 budovy zbourali a vystavěli zde

pracoval v továrně jako tiskař. Jeho syn ho později následoval a v továrně se vyučil jako vzorkorytec⁶⁵³ a také tam chvíli pracoval. Později pracoval pro mladoboleslavské divadlo Frida – Fridl,⁶⁵⁴ jak vypráví ve svých vzpomínkách. „*Těch pár sezón u toho divadla Frida - Fridl nebylo také špatné, jako pro kluka toho bylo dost, ale jako pro velkého a ženatého moc málo. Začal jsem s tím donášením košů do divadla za volnej lístek na galerii. Co s tím? To jsem přenechal jinejm u toho Koudelky rekvizitáře se také nedalo tak nic chytit, sem tam ten nějakej malej nákup pro rekvizity na jeviště, anebo opatřit něco pro jeviště, a pak mu o přestávce pomáhat při úpravě rekvizit na jevišti a to vše jen za to, že jsem mohl být při představení za kulisami, anebo nahoře u Součka v šatně. Kdy tak byl kus jako podzimní mandry a nebo jiný krojový kus, a musel jsem rozdávat šatnu pro herce. Na žádném kuse oděvu ani u čapky, ani u šavle nebylo znaménko, a přece každý solista musel dostat svoje, jináč mě to hodil pod nohy. Copak u sboru to bylo jednoduché, tam jsem to donesl a oni si to už přebrali, a tak jsem musel koukat vydělávat jináč. Třeba ve fabrice jsme měly dost mosazného plechu, a tak jsem kyselinou leptal různé mosazné tabulky se jmény, které si herci dávali na koše a kufry i na kazety na líčidla. Pak jsme dělali s Emilem Bláhou piklhaubny⁶⁵⁵ pro staty. Také kšeft, no se dalo, a jelikož jsem musel také shánět staty a oblikať je, tak jsem jednou otevřel bednu, a byly tam lístky tedy vstupenky na balkon do přízemí všech barev, a tak jsem si od každé sorty vzal různé barvy, a jelikož jsem mohl zadem k pokladně, tak jsem vždy jeden koupil a venku se o mě lidé prali, abych jim prodal, a dostali se hned, jak se otevře na pohodlné místo k zábradlí. No to už byl přece kšeft a jakési odškodnění za to všechno lítání, co jsem pro ně dělal zadarmo, a tatík koukal, když jsem si přinesl nové šaty*

Technologické centrum automobilky Škoda. IN: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V007601> a <https://www.mb-net.cz/zaplavy-a-povodne/ms-62776/p1=62776>, zhlédnuto 29. 4. 2022.

V roce 2020 vyšla kniha, Václava Timy nazvaná *Od Klingera po Textilanu*, která popisuje nejen historii rodiny Klingerů a postupný vznik textilní továrny, ale také proměnu továrny od předválečných let, válku, až po nástup komunismu a postupný zánik firmy.

⁶⁵³ Vzorkorytectví nazýval Josef Vlk štechrovina. IN: Soukromý archiv Milana Bartoše, Josef VLK, *Moje vzpomínky*, s. 5.

⁶⁵⁴ „*Společnost vznikla 1894, kdy A. J. Frýda (vl. jm. Friedl) po třináctileté herecké dráze získal od ředitelky A. Libické její koncesi pro Libeň a sestavil vlastní činoherní soubor. FS působila zejm. v průmyslových oblastech severozápadně od Prahy (Rakovník, Louny, Libochovice, Terezín, Roudnice n. L., Mělník, Duchcov, Kladno) a v dělnické Libni (Divadlo v hostinci U Deutschů). Později rozšířila svou působnost na celé Čechy (mj. Litomyšl, Hlinsko, Pardubice, České Budějovice, Benešov). Frýda patřil k ředitelům, kteří již úlohu divadelních společností neviděli v národovecké obětavosti, ale v kvalitní scénické reprodukci dramatického díla. V desetiletí 1895–1905 dosáhla FS uměleckého vrcholu, vytvořila si spolehlivou diváckou základnu a patřila k předním cestujícím činoherním souborům.*“

IN: http://encyklopedie.idu.cz/index.php/Fr%C3%BDdova_spole%C4%8Dnost., zhlédnuto 1. 5. 2022.

⁶⁵⁵ Takto se říkalo pruským vojenským helmám, které využívala nejen armáda, ale i policie a hasiči v 19. a na počátku 20. století.

od nejlepšího krejčího za 22 zlatých.“⁶⁵⁶ Z důvodu malého výdělků se však rozhodl vyrazit za prací do dnešního Polska a k němu přidaného území Haliče. Vzpomíná, „jel jsem tenkrát do toho Ruského Polska⁶⁵⁷ a k tomu panu Kubínovi, ale stejskalo se mne po mamince. No byl jsem ještě hodně mladý, a tak nic platno, jel jsem domů a dobře jsem udělal. Pepík Hlavičků, šachr,⁶⁵⁸ co se učil přede mnou, ten byl toho času ve Varšavě a byl celou válku internován. Já jsem přijel domů a za nějakýj tejděn vypukla válka.“⁶⁵⁹ Jistou dobu pracoval v mladoboleslavské automobilce Laurin a Klement, ale poté byl povolán na vojnu. „No musel jsem z Laurinky na vojnu s Pepíkem Novotným. Co to bylo jen každý den i večer za přemýšlení, jak se ulít. Nedivil bych se, kdybych z toho bejval zešedivěl. Jak jsem přijel, tak jsem slyšel, že než ještě rozpustili 36. regiment, který byl naposledy v Debrecíně, tak prej šli hoši z execiráku, a jak jela proti nim elektrika, tak tam prý lidi zdvihaly ruce jak, že se šestatřicátníci vzdávají. No a hoši nelenili, elektriku zastavili a převrátili. To se ví, že z toho byl čurbes a to snad také uspíšilo, že šestatřicátníci rozpustili a my již narukovali k maďarskému regimentu. Měli tam učitele, ten skládal všelijaké hanlivé verše na tu rakouskou vojnu a my to psali na fedpostky a posílali to domů i příbuznejm. Když jsem tak jednou přijel domů, tak mě tatík prosil, abych více takových věcí nepsal a neposílal, aby se ještě prý oni do něčeho nedostali. No poslech jsem, ale my z toho měli jundu, to víte, copak nám záleželo na čem. Svobodní jsme byli, každou chvíli jsme mohli jít do pole, ale nemyslete si, že to bylo v Maďarsku⁶⁶⁰ ve frontě zlé. Kdepak, ti to rozšťouchali a musel je český pluk zplozovat, a tak když oni na nás zdvihali ruce, tak zase my na ně obrátili kšilt u čepice dozadu a byli jsme vyrovnáni. Oni nás házeli od regimentu k regimentu, nebylo to špatné, mezi tím se dalo všelicos dělat a nebyli jsme přec jen tak u nich na vočích a kolikrát ani nebyli zapsáni, mne kupříkladu přišel balíček, byl jsem v kanceláři a viděl jsem jej. Ukazuju jim na to, že jest to moje, ale nebylo to nic platné. Já jsem u nich zapsán Velhe a to není Vlk a balíček jsem nedostal a putoval zpět. To se ví, shnilý.“⁶⁶¹

Po skončení první světové války se znovu vrátil do Mladé Boleslavi a ve svých vzpomínkách uvádí, že pracoval v místní mýdlárně. Neuvádí však, v jaké. V Mladé Boleslavi vyráběla mýdla od roku 1869 továrna K. Hudece a spol.,⁶⁶² později patřící J. Kohnovi, dále

⁶⁵⁶ Soukromý archiv Milana Bartoše, Josef VLK, *Moje vzpomínky*, s. 7 – 8.

⁶⁵⁷ Ruské Polsko – tzn. území Haliče, které od roku 1939 bylo zabráno Sovětským svazem.

⁶⁵⁸ Myšleno stecher – vzorkorytec a mědirytec.

⁶⁵⁹ Soukromý archiv Milana Bartoše, Josef VLK, *Moje vzpomínky*, s. 8.

⁶⁶⁰ Území Maďarska v této době a během první světové války bylo součástí Rakousko - Uherska.

⁶⁶¹ Soukromý archiv Milana Bartoše, Josef VLK, *Moje vzpomínky*, s. 9.

⁶⁶² Vyráběli mýdla a voňavky.

od roku 1880 mydlárna V. J. Goldberg (později J. Haas) a továrna Fr. Sezemského na Ptácké třídě. Továrna Fr. Sezemského kromě zmíněného zboží vyráběla ještě svíčky, oleje a tuky.

Poté se přestěhoval do Dvora Králové nad Labem. „Přišel jsem sem jako siroteček, žádného jsem neznal, ale dobře jsem se ubytoval u Rückrů⁶⁶³ na schůdkách, tam to bylo pro mě dobré, obzvláště na stravu a parta byla také obzvlášť, když jsem měl prachy a platil. Tedy dělal jsem u Žida,⁶⁶⁴ ale řeknu Vám, nemohl jsem si tak naříkat, no dělal jsem žádný mě nekontroloval, co jsem udělal, ale nezahlélel jsem a peněz jsem měl, že se mně ani o nich nezdálo, až ten kluk Kopalů mizerná pořád do mě hučel, že jsem si dal říct a šel k němu, ale štěstí, že jsem v pořádku odešel. Mohl jsem vystoupit na hodinu, poněvadž jsem na hodinový plat nastoupil, ale dělal jsem ještě asi 14 dnů, až jsem ten dekový vzor dodělal.“⁶⁶⁵ Jak dále Josef Vlk vypravuje, u Kopala se mu pracovat nechtělo. Odjel tedy do Paříže, později také sbíral zkušenosti v Portugalsku a také Maďarsku, kde pomáhali stavět filmové tiskárny. V té době měl již založenou svoji vlastní dílnu ve Dvoře Králové nad Labem.⁶⁶⁶ Vyráběl veškeré tiskací matrice pro ruční i strojní tisk, dále válce pro tisk na linoleum a modrotisk. Jeho další řemeslnou specializací byla výroba až osmibarevného linolea, pro které si stroje sám sestavoval, tvorba plakátových písmen, ornamentů, štočků, popisných čísel a reklamních tabulí.⁶⁶⁷ Modrotiskové formy dodával nejen na území Československa, ale také do zahraničí, např. do Norska, Švédska, Dánska, Ruska a také Portugalska. Spolupracoval také s firmou Zimmer, jak dokládá fotografie ze soukromé sbírky Milana Bartoše, na které u stroje na plošný filmový tisk pózuje Josef Vlk se sekretářkou firmy a pány Hanelem, Vejnardem a kovářem Hynkem.⁶⁶⁸

V Expozici textilního tisku ve Dvoře Králové nalezneme vícebarevný vzorkovník⁶⁶⁹ Josefa Vlka, ve kterém z větší části nacházíme otisk forem, které Josef Vlk vyhotovil pro ruční tiskárnu Karla Breuera⁶⁷⁰ kolem roku 1920. Jedná se převážně o červené, modré a černé drobnější rostlinné a geometrické vzory na bílém podkladu. Ty jsou doplněny o větší

⁶⁶³ Jan Rückert, strojírna a slévárna, založená v roce 1891 ve Dvoře Králové nad Labem. Vyráběla stroje speciálně pro bělidla, barevny a tiskárny.

⁶⁶⁴ Ve Dvoře Králové nad Labem všechny textilní továrny, kromě Josefa Sochora, patřily židovským podnikatelům, jmenovat můžeme továrnu Mayera Mandla a synové, Gustava Deutsche nebo Weise. Je tedy pravděpodobné, že mohl pracovat u některých z nich.

⁶⁶⁵ Soukromý archiv Milana Bartoše, Josef VLK, *Moje vzpomínky*, s. 10.

⁶⁶⁶ Viz příloha – obrázek 55.

⁶⁶⁷ Jak dokládá pohlednice s hlavičkou Josefa Vlka. Soukromý archiv Milana Bartoše.

⁶⁶⁸ Fotografie nalezneme v příloze diplomové práce pod obrázkem 56.

⁶⁶⁹ Vzorník, který Josef Vlk daroval 4. února 1950 do tehdejšího Textilního muzea ve Dvoře Králové nad Labem, jsme již zmiňovali v kapitole o Královédvorských barvících. Nyní vzorník patří do sbírek Uměleckoprůmyslového musea v Praze, inventární číslo 680. Viz příloha – obrázek 57 a 58.

⁶⁷⁰ Jeho ruční tiskárnu jsme zmiňovali ke konci kapitoly věnované potisku látek.

červené⁶⁷¹ ornamentní dekory, které se v ruční tiskárně Karla Breuera tiskly na šátky. Ve vzorníku dále nalezneme několik motivů na žlutém podkladu.

Po Mnichovské dohodě oblast zvaná Žirecká Podstráň ve Dvoře Králové nad Labem připadla nacistickému Německu. Zde však v domě čp. 55 – 56 Josef Vlk nejen bydlel se svojí ženou Růženou, roz. Rybářovou, a dětmi, ale také pracoval. Musel tedy ze svého domova odejít. Vše připadlo Němcům, kteří dílnu zabrali a umístili do ní francouzské zajatce. Josef Vlk si mohl odnést jen skromné bytové zařízení. Jak však píše ve svých vzpomínkách, už v té době stavěl svůj nový dům v Rybově ulici, a tak měl kam jít. „*Němci nás zabrali, ale já jsem honem stavěl, za Smetanovou ulicí kousek do pole,*⁶⁷² *to už je Městská Podstráň, a dělalo se dál. Někdo odešel, ale teď si konec koncům moji věrni mně zůstali, a tak jaképak starosti. Trochu jsem ještě jezdil, až do toho zasáhl zase pan Jakubec, a tak jsem nechal později štechroviny, a dal se do strojírenství. Olda Žižků, takto technický kreslič, u mne kreslil pět roků na papír jen moje myšlenky a my to dávali s Pepíkem Cejnarem a s celou partou do skutečného stavu a o prachy nebyla nouze a já dobře platil, jak materiál, tak i mzdy.*“⁶⁷³

Po druhé světové válce se mu podařilo svoji živnost obnovit, ale s nástupem komunistického režimu se situace znovu změnila. „*No bylo po práci, Jakubce převzala Dehtochema*⁶⁷⁴ *a mě také, jenže on za to nedostal nic a já přece něco! Poplatil jsem dluhy a zase jsem si mohl zazpívat, já nemám nic, mám všeho dost. Jen když mám spokojenost. No dělal jsem v mé dílně vedoucího pro Dehtochemu, když to ode mne odvezli, tak jsem ještě doma dělal tak rok pro Kovohuty Hron Žilina,*⁶⁷⁵ *tiskací válce na linoleum jako domácí dělník. Když to zhaslo zase tam, tak jsem přešel do Pikovky,*⁶⁷⁶ *zde ve Dvoře Králové nad*

⁶⁷¹ U Karla Breuera se ručně potiskovaly šátky na hlavu a tzv. rouge-deky, které mají černý tisk na červeném podkladu. Proto je ve vzorníku Josefa Vlka převaha červené barvy.

⁶⁷² Jedná se o ulici Rybovu. Rodinný domek patří potomkům Josefa Vlka do dnešní doby.

⁶⁷³ Soukromý archiv Milana Bartoše, Josef VLK, *Moje vzpomínky*, s. 10 – 11.

⁶⁷⁴ Počátky společnosti, jež navazují na výrobní závod DEHTOCHEMA, se datují k roku 1868, kdy byla K. C. Menzelem vystavěna továrna na papír a kamenitou lepenku a také na závod BITUMAT, založený v roce 1875. Výroba nepřetržitě pokračovala i v poválečném období, kdy byl v roce 1946 výrobní závod začleněn pod Severočeské papírny. V roce 1991 byla společnost Dehtochema privatizována a v roce 1996 došlo k fúzi se společností BITUMAT. Vznikl tak nově obchodní subjekt s názvem DEHTOCHEMA BITUMAT, s. r. o. IN: <https://www.dehtochema.cz/o-nas/>, vyhledáno 2. 3. 2022.

⁶⁷⁵ Jednalo se hliníkárnou, kterou prý doporučil postavit tehdejšímu Československu J. V. Stalin. Dne 1. ledna 1951 vydalo Ministerstvo těžkého průmyslu v Praze zřizovací listinu pro vznik podniku Kovohuty Hron, n. p. se sídlem v Bratislavě. Později byl podnik přejmenovaný na Závody Slovenského národního povstání. IN: https://www.fa.stuba.sk/buxus/docs/casopisy/ALFA_1-2016_3Bartosikova.pdf, vyhledáno 2. 3. 2022.

⁶⁷⁶ Ve Dvoře králové se továrna Pikovka nenacházela, pouze v Náchodě. Po znárodnění byla Pikovka sloučena s ostatními textilními továrnami v podnik Tepna n. p. Je možné, že tento národní podnik měl svoji pobočku ve Dvoře Králové nad Labem. Nenašla jsem k tomu však žádný pramen nebo informaci, co by toto dokazoval. Osobně mi to však přijde nepravděpodobné, protože královédvorské textilky a nejbližší v okolí byly znárodněny a sdruženy do podniku Tiba, n. p., který se také zabýval textilním průmyslem. Mohl však pracovat v jednom z dalších menších firem, které se v bývalých Pikovkách nacházely, např. v Draně. To jsou však pouze mé domněnky. IN: E-mailová konverzace s Mgr. Barbarou Libřickou z Muzeum Náchodska, 28. 3. 2022.

Labem. Hned jsem přešel na dlouhou hoblovku, a jelikož mně čas zbejval, tak jsem vzal ještě práci na svěřáku, vrtačce i na presu, a tak jsem tam chodil tak pět roků. V zimě mě tam musela moje babička⁶⁷⁷ vozit na saních, byly velké závěje, a když jsem se dolámal do továrny, tak jsem byl hotov, a přece mě Lhota, vedoucí dával jiným dělníkům za vzor. Ale nic naplat nožičky nechtěly běhat, a tak jsem musel k lékaři a tak mně jednou doktor Špitálský povídá: Nechtěl byste jít na invalidku? Povídám, co se dá dělat, na tom betonu tam, to chytím jedna dvě, a tak jsem šel na invalidku. Roky jsem moc neměl, a tak mně dali 500 Kč za měsíc. Moje paní šla dělat do Vajzovky,⁶⁷⁸ kde dělá můj poslední učeň po Joskovi Cejnarovým mistra, a tak šla k němu zametat a přibrála si ještě úklid ve škole 5. května,⁶⁷⁹ a tak jsme žili. No

Z ústního rozhovoru s panem Františkem Tikalem, z 1. 4. 2022, jsem se dozvěděla, že se jedná o Strojtex, o kterém bude ještě níže zmínka.

Továrny, zvané Pikovka, dle svých zakladatelů, židovských podnikatelů z rodiny Picků, stály v Náchodě. Jednalo se o poměrně rozsáhlý komplex, který se zasahoval do ulic Českých bratří, Mlýnská a Boženy Němcové dnešního Náchoda. Nejdříve v roce 1880 Ludvík Pick postavil v Mlýnské ulici barevnu a bělidlo. V roce 1888 nechal přistavět mechanickou tkalcovnu s kotelnou a parním strojem. Vyrábělo se zde lněné zboží. V roce 1883 byla v obchodním rejstříku zapsána také sousední továrna na výrobu lněného a bavlněného zboží Otto a Leopolda Pickových. Pracovalo zde až 150 dělníků. Okolo roku 1889 postavil Jakub Pick východně od židovského hřbitova tkalcovnu, první náchodské parní bělidlo a barevnu. Zpracovávala se zde bavlněná, lněná i jutová příze. Z 370 dělníků v roce 1916 jich ve fabrice zůstalo na konci války jen 111. Kolem roku 1938 už byly podniky spojeny pod název Pick a Lewith. Za druhé světové války Němci obě továrny jako židovský majetek zabrali a v únoru 1941 textilní výrobu zlikvidovali. Zavedli zde strojní výrobu pro válečné účely. Po válce a znárodnění celý komplex spravovalo město a přední část byla později začleněna do n. p. Tepna s označením 05. V zadní části vztahu sídlila firma Fezko Strakonice, kde se vyráběly fezy a turbany. V další části měl firmu František Drašnar, zvanou Drana, kde se vyrábělo prádlo, košile a dětská konfekce. Po roce 1952 objekt převzal n. p. Panar Červený Kostelec. Po roce 1955 byla výroba ukončena a do uvolněných prostorů se nastěhovaly Sklady papíru. V letech 1964 - 1965 po sloučení Velkoobchodu s potravinářským zbožím a Pramenu byla levá strana vjezdové budovy zvýšena o další patro pro podnikové ředitelství Potravin Hradec Králové, závod Náchod. Po roce 1990 se tyto organizace rozpadly, pravou stranu zakoupila firma Cash a Carry (Verner) a v další části se nachází několik drobných firem. Ještě nedávno tam bývalo květinářství, prodej kobereců a počítačů, v nejbližších dnech tam však bude přestěhována prodejna robotických vysavačů z Bělovse. Fotografie k továrně Pikovka jsou přiloženy na konci této práce. IN: E-mailová konverzace s Mgr. Barbarou Libřickou z Muzeum Náchodska, 28. 3. 2022 a <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V007736>, vyhledáno 24. 3. 2022.

⁶⁷⁷ Manželka Josefa Vlka, Růžena.

⁶⁷⁸ Vajzovka - Weissova továrna, se nacházela v Heydukově ulici. V létě roku 1890 Vilém Weiss založil ve Dvoře Králové nad Labem obchod s bavlněnými odpady. Založený obchod se úspěšně rozvíjel a v roce 1904 byl rozšířen na další společníky, syny Ottu a Eduarda. Název firmy zněl Weiss a synové obchod bavlněnými odpady Dvůr Králové nad Labem. V letech 1900 až 1906 se firma zabývala výrobou vaty a vatových přízí. Výroba byla provozována v pronajatých prostorách. V roce 1907 bylo zakoupeno pět pozemků, na kterých byly vystavěny manipulační místnosti, tři skladiště a vila pro majitele firmy. V tomto roce také došlo k založení jutařské výroby. V roce 1912 byla zavedena výroba hrubých jutových přízí v nově vybudované přádelně juty. Změnil se i název firmy na Weiss a synové, přádelna juty Dvůr Králové nad Labem. V roce 1925 se firma změnila na rodinnou akciovou společnost. Firma uzavírala různé dohody v rámci jutařského podnikání v Československu. Do roku 1939 vzkvétala nejen továrna, ale také rodinný život majitele Otty a Anny, jež společně vychovávali pět dětí. Továrnu i související objekty po okupaci obsadili Němci. Anna Weissová a tři dcery zahynuly v koncentračních táborech Mauthausen, Dachau a Terezín. Domů se vrátila pouze Marta s dcerou Elinkou, které přežily i pochod smrti. V roce 1948 se továrna stala součástí n. p. Juta jako Přádelna a tkalcovna juty. Dnes jsou objekty již přestavěné a patří Jutě, a. s., konkrétně se jedná o závod Juta 01. IN: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V00062>, vyhledáno 3. 3. 2022, dále informace na panelu v expozici Historie Dvora Králové nad Labem a textilního průmyslu na Královédvorskou, zhlédnuto 3. 3. 2021.

⁶⁷⁹ Je myšlena Základní škola 5. května.

*trochu jsem fušoval formy, přece jenom mě znali, a na Moravskoslezských hranicích ještě ten modrotisk jde i na Slovensku, a tak nebyla nouze.*⁶⁸⁰ Jak se dále dozvídáme ze vzpomínek formíře, komunistická doba mu přidělala mnoho starostí. Nejdříve dostal pokutu, ve výši 10 000 Kčs, za to, že nenahlásil stroje, které ho živily a později mu pak byly i zabaveny. Začal tedy alespoň vyřezávat modrotiskové formy pod záštitou organizace Ústředí lidové umělecké výroby. „Právě v těchto dnech mě také prověřil můj závod ULUF⁶⁸¹ za mistra svého oboru vzorkoryteckého při národním podniku ULUF v Uherském Hradišti. Tak to už jsem čtyřikrát za svého života mistrem. Jsem zvědav, zdali to něco dá, neb přec jenom 6. 10. jest na mistra málo, obzvláště když má veškeré nářadí své. Nemám moc síly, a tak mně pomáhá moje babička,⁶⁸² která jest již za ta léta v tom trochu vycvičená a pak můj vnuk Milan,⁶⁸³ má k tomu vlohy a chuť, a tak jej již ku práci přidržuji a napřesrok, jak vyjde školu, tak půjde ke mně do učení.“⁶⁸⁴

Živnost provozoval až do 60. let 20. století. Formy Josefa Vlka se s největší pravděpodobností dochovaly⁶⁸⁵ a nachází se spolu s dalšími v depozitáři ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm a také v posledních dvou modrotiskových dílnách v Olešnici a Strážnici.⁶⁸⁶ Část forem vlastní také vnuk Milan Bartoš, který zdědil nejen dům v Rybově ulici, ale také formířovy sepsané vzpomínky, z kterých jsem výše citovala. Formíř Josef Vlk ve svých vzpomínkách vypravuje o svém dětství, práci a životě ve Dvoře Králové nad Labem.⁶⁸⁷

⁶⁸⁰ Soukromý archiv Milana Bartoše, Josef VLK, *Moje vzpomínky*, s. 11.

⁶⁸¹ ÚLUV - Ústředí lidové a umělecké výroby. Jednalo se o veřejnoprávní korporaci, která sloučila výrobce lidové tvorby jako své zaměstnance. Povinně se v něm organizovali výrobci a domácí pracovníci, kterým mělo ÚLUV mj. poskytovat levný provozní úvěr.

Zde navázal spolupráci s výtvarnicí Arnoštkou Eberhardovou (* 1925 - † 2019), jak dokládá fotografie z přílohy (obrázek 62). Více informací o této zajímavé dámě, která se zasloužila o popularizaci tradiční lidové kultury a také jejího výtvarného projevu v oblasti nejen odívání, ale také stolování, dekoračních tkanin, módních doplňků a hračkářské tvorby, na <https://www.slovackemuzeum.cz/doc/589/>.

⁶⁸² Manželka Josefa Vlka – Růžena Vlková, rozená Rybářová.

⁶⁸³ Vnuk Josefa Vlka se jmenuje Milan Bartoš.

⁶⁸⁴ Soukromý archiv Milana Bartoše, Josef VLK, *Moje vzpomínky*, s. 15.

⁶⁸⁵ Nemůžeme je však stoprocentně určit, protože, jak už jsem se výše zmínila, formy se nesignovaly. Jediný, kdo je schopný poznat rukopis formíře, je jeho vnuk Milan Bartoš.

⁶⁸⁶ Jak uvádí informace: „ÚLUV proto měl vlastní návrháře, kteří se zabývali vytvářením nových vzorů. Podle vytvořených návrhů zhotovoval Josef Vlk ze Dvora Králové formy, které pak byly dány k dispozici strážnickým tiskařům.“ IN: Klára BINDEROVÁ, *Modré z kypy*, s. 47 – 48.

⁶⁸⁷ Jedny ze vzpomínek sepsal formíř ke svým 70. tým narozeninám. Vzpomínky nesou název Děda Vlků vypravuje a obsahují 106 strojopisných stran. Druhý strojopis, nazvaný *Moje vzpomínky*, je podstatně kratší, přibližně kolem 30 strojopisných stran.

3. 3 Současní formíři

V současnosti se formířstvím v České republice zabývají pouze dva řemeslníci - Milan Bartoš⁶⁸⁸ a Jaroslav Plucha.⁶⁸⁹ Formířství v dnešní době můžeme zařadit mezi téměř zapomenutá řemesla. Díky nadšení a zručnosti obou pánů však stále ještě přežívá. Jejich práce je naprosto zásadní pro kvalitní pokračování modrotisku tak, jak jej známe.

Za velký profesionální úspěch posledních let oba shodně považují výrobu formy⁶⁹⁰ na potisk oděvu pro české olympioniky na Olympijské hry v Tokiu.⁶⁹¹ Formíři formu vyrobili z hruškového dřeva a mosazných drátků.⁶⁹² Nástupní kolekci připravila návrhářka Zuzana Osako,⁶⁹³ která se snažila propojit japonskou kulturu s českou tradicí, a to nejen použitím vějíře, ale také zvoleným vzorem na modrotiskové látce, která vznikla v dílně Jiřího Danzingerera. Inspirací pro grafický prvek, jehož autorem je akademický malíř Milan Jaroš, se stal vítězný postoj gymnastky Věry Čáslavské, která na Letních olympijských hrách v Tokiu v roce 1964 získala tři zlaté medaile - ve víceboji jednotlivců, v přeskoce a na kladině.

3.3.1 Milan Bartoš⁶⁹⁴

Formíř Milan Bartoš se narodil 17. října 1951 ve Dvoře Králové nad Labem. Vyučil se rytcem v národním podniku Tiba, textilní tiskárně. Navázal tak na rodinnou tradici, kterou úspěšně rozvíjelo pět předchozích generací, jež se věnovaly tiskařství a výrobě forem.⁶⁹⁵ Právě děda Josef Vlk byl pro pana Bartoše velkým vzorem a inspirací. Jako malý kluk za ním

⁶⁸⁸ Viz příloha – obrázek 63.

⁶⁸⁹ Viz příloha – obrázek 64.

⁶⁹⁰ Viz příloha – obrázek 67 – 69.

⁶⁹¹ Konaly se od 23. července – 8. srpna 2021.

⁶⁹² Vzor formy a další detaily o olympijské matici jsou k vidění v Expozici textilního tisku ve Dvoře Králové nad Labem.

⁶⁹³ Více k této problematice v článku Petr ŠIMŮNEK, DOBROTISK. In: Forbes, zima 2020, s. 135 – 140.

Fotografii Milana Bartoše se Zuzanou Osako nalezneme v příloze jako obrázek číslo 70.

⁶⁹⁴ Technologii je sestavená na základě rozhovorů s Milanem Bartošem a Jaroslavem Pluchou pro nominaci na Nositelé tradice lidového řemesla. Rozhovory probíhaly průběžně od července – prosince roku 2019. Ocenění oba pánové získali v roce 2020. Technologii vzniku formy fotograficky zaznamenaly také v tehdejší Ústředí lidové umělecké tvorby. Tyto fotografie nyní uchovávají ve Valašské muzeu v přírodě, sídlící v Rožnově pod Radhoštěm pod čísly U 27035 - U 27050. Fotografie jsou k nahlédnutí pod odkazem https://vademecum.vmp.cz/vademecum/NavigBean.action?entity=%28%5En%29%28%28%28localArchiv%2C%5En%2Chot_%29%28unidata%29%29%28168354%29%29. Zhlédnuto 27. 4. 2022.

⁶⁹⁵ Ze strany od babičky Emílie Vlkové se jednalo o tiskaře Bedřicha Šrůtu (její otec), Josefa Šrůtu (její děda), Josefa Šrůtu (její praděda) a foremzce Václava Košťála (tchán jejího pradědy). Ze strany od Josefa Vlka se tiskařskému řemeslu věnoval Josef Vlk (jeho otec) a Václav Hradec (jeho děda). IN: Soukromý archiv Milana Bartoše, křestní, oddací a úmrtní listy rodiny.

chodil do dílny a učil se základům formířského řemesla. Později dílnu⁶⁹⁶ po dědovi převzal. Modrotiskové formy Milan Bartoš vyráběl pro slovenskou Detsvu Bratislava, spolupracoval zde s návrhářskou Márií Hlaváčkovou. Po dědovi Vlkovi převzal spolupráci s Ústředím lidové umělecké tvorby, pro kterou tehdy pracovaly modrotiskové dílny Jochových a Danzingerových. Pro ně začal vyrábět modrotiskařské formy. Dnes se již nepoužívají, jsou uloženy ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Modrotisková výroba patří k ojedinělým řemeslům, práce pro pana Bartoše je málo, nové formy se moc nevyrábí, spíše se opravují starší. Aby zajistil rodinu, věnoval se pan Bartoš jiným profesím,⁶⁹⁷ ale láska k řemeslu zůstala, stejně tak i občasné zakázky českých, slovenských nebo maďarských tiskařů. V 70. letech 20. století navázal Milan Bartoš celoživotní spolupráci s přítelem Jaroslavem Pluchou. Od této doby tvoří neodmyslitelný profesní tandem. Milan Bartoš je autorem modrotiskové expozice v Rentzově muzeu barokního tisku v Kuksu. Svoji práci dále reprezentuje na nejrůznějších výstavách a akcích jako např. v Centru EDEN v Bystřici nad Pernštýnem, kde měli návštěvníci možnost vidět modrotisk rodinné dílny Danzingerových z Olešnice a také opravené a nové formy od Milana Bartoše pro tuto dílnu. Výstava modrotisku se konala od 28. 8. 2019 do konce letních prázdnin téhož roku. Dále na výstavě Řemesla v Podkrkonoší konané od 21. 6. – 29. 9. 2019 v Městském muzeu ve Dvoře Králové nad Labem. V rámci interaktivní části výše zmiňované výstavy byly Milanem Bartošem zapůjčeny formy na dětskou dílničku. Ta nadchla nejenom širokou veřejnost, dětské tábory, ale také i dospělí, kteří si také rádi natiskli svoje vlastní tričko či kousek látky. Už jen ten krásný pocit, vzít do ruky to mistrovské dílo, jakým formy Milana Bartoše⁶⁹⁸ jsou, nanést barvu a otisknout na látku ornament. Nutno podotknout, že díky velkému ohlasu byla výstava o pár dní prodloužena, protože místní školy měly zájem, aby jejich žáci v rámci výtvarné činnosti si tuto činnost mohli vyzkoušet. Spolupráce formíře probíhala i v rámci instalace nově otevřené Expozice textilního tisku Městského muzea ve Dvoře Králové.

V roce 1975 získal ocenění Pracovník lidové umělecké výroby, v roce 1984 Mistr lidové umělecké výroby v oboru výroba modrotiskových forem. V roce 2015 mu Rada Královéhradeckého kraje udělila titul Zlatý kolovrat. Za celoživotní dílo - udržování a rozvoj tradičního lidového řemesla - vzorkorytectví převzal Milan Bartoš v roce 2016 Cenu města Dvůr Králové. V současnosti je vyhledávaným řemeslníkem pro workshopy okolních muzeí a dlouhodobě spolupracuje s Městským muzeem ve Dvoře Králové nad Labem.

⁶⁹⁶ Viz příloha – obrázek 72.

⁶⁹⁷ Svěho času Milan Bartoš vlastnil restauraci, také se staral o místní lázně v Okresním domě ve Švehlově ulici a do loňského roku se věnoval také výstavbě krbových kamen a pecí.

⁶⁹⁸ Viz příloha – obrázek 71.

3.3.2 Jaroslav Plucha⁶⁹⁹

Jaroslav Plucha se narodil 15. 4. 1950 v Jilemnici v Podkrkonoší. Dětství a rané mládí prožil ve Vrchlabí, kde měl možnost sledovat řezbářské umění krkonošských horalů, kteří si tak krátili dlouhé zimy. Jejich řemeslná zručnost mu učarovala a začal se učit vyřezávat pod odborným dohledem v řezbářském kroužku pana Kužely. Práce se dřevem se postupně stala jeho celoživotní láskou.

V roce 1965 se začal učit v národním podniku TIBA seřizovačem textilních strojů. Po vyučení byl zaměstnán v n. p. Tibě ve Dvoře Králové nad Labem. V roce 1980 utrpěl Jaroslav Plucha vážný úraz, který mu nedovolil vykonávat původní profesi. O to intenzivněji se věnoval řezbářství. Založil dětskou řezbářskou školičku, kterou provozoval ve svém bytě a učil mladou generaci lásce ke dřevu. V průběhu let jeho školičkou prošlo kolem osmdesát dětí a vychoval tak řadu dobrých, lepších i nejlepších řezbářů, z nichž někteří pokračovali v řemesle na středních i vysokých uměleckých školách.

V roce 1975 se seznámil s Milanem Bartošem, výše zmiňovaném formířem ze Dvora Králové nad Labem. Toto seznámení bylo pro něho osudné, protože Milan Bartoš ho zasvětil do výroby a zpracování forem na modrotisk. Jak sám Jaroslav Plucha říká, „*kdyby nebylo Milana, tak bych to nedělal.*“⁷⁰⁰ Tímto seznámením začala už přes čtyřicet let trvající společná spolupráce v oboru řezbářství a vzorkorytectví. Ač Jaroslav Plucha má vlastní pracoviště vytvořené ve svém bytě, rád pracuje v dílně pana Bartoše, kde také vyrábí a opravuje modrotiskové formy. Ve své práci se Jaroslav Plucha natolik zdokonalil, že vyráběl formy také pro Ústředí lidově umělecké výroby a v říjnu 1984 byl jmenován pracovníkem Ústředí lidově umělecké výroby v oboru modrotiskových forem.

Po roce 1990 začal Jaroslav Plucha opravovat a vyrábět kopie velmi poničených forem na modrotisk pro firmy Danzinger v Olešnici na Moravě a Joch ve Strážnici. Je radost sledovat jak z letité a velmi poničené formy se v důsledku mravenčí práce Jaroslava Pluchy stává forma nová, která je základem pro modrotiskovou práci.

Za svoji záslužnou práci byl v roce 2008 oceněn titulem Osobnost roku ve Dvoře Králové nad Labem. Dále pak v roce 2015 oceněním Zlatý kolovrat za propagaci, udržování a rozvoj tradičního lidového řemesla v oboru vzorkorytectví (výroba a restaurování

⁶⁹⁹ Životopis Jaroslava Pluchy je sestaven na základě rozhovorů s Milanem Bartošem a Jaroslavem Pluchou pro nominaci na Nositele tradice lidového řemesla. Rozhovory probíhaly průběžně od července – prosince roku 2019.

⁷⁰⁰ Rozhovor ze dne 18. října 2019.

modrotiskových forem). Stal se, stejně jako Milan Bartoš, spolupracovníkem Rentzova muzea barokního tisku, otevřeného roku 2014 v barokním areálu Kuks, kde návštěvníci mohou shlédnout informace a ukázky modrotisku, ale především formy, které Jaroslav Plucha vyrobil a opravil. Zde také často probíhá tiskařský workshop s historickými formami modrotisku.

Pro svoje jedinečné zkušenosti s výrobou forem je vyhledávaným spolupracovníkem nejen muzejních pracovníků, ale i dalších organizací pořádajících řemeslné výstavy a trhy, kde společně s Milanem Bartošem reprezentují formířské řemeslo. Své dovednosti velice rád představí všem zájemcům, kteří ho soukromě navštíví, ale také široké veřejnosti při řemeslných i jiných akcích s nadějí, že toto krásné řemeslo nezanikne.

Život formířského řemesla se snaží zachovat a posílit nejen spoluprací s Petrou Guptou Valentovou, pro kterou vyřezává formy s tradičními českými a indickými vzory, ale také výše zmiňovanou spoluprací se Zuzanou Osako.

V listopadu 2021 pod jeho rukama vznikl unikátní barvířský betlém z lipového dřeva. Jaroslav Plucha se inspiroval betlémem Mikoláše Alše, ale přidané postavy z prostředí tiskařského řemesla mu však dodávají na výjimečnosti. Mezi obvyklými betlémskými postavami tak ještě najdeme formíře, tiskaře a barvíře. V jedné z postav řezbář ztvárnil svého dlouholetého kamaráda a spolupracovníka formíře Milana Bartoše. Předlohou pro tiskaře se stal modrotiskař Jiří Danzinger mladší. Pozadí Jaroslav Plucha vyřezal podle návrhu Rudolfa Doulíka. Ze zadní strany ho opatřil datací a svými iniciály v levé ruce symbolizující autorovu levoroukost.

4 ZÁVĚR

Barvířství je velmi starou technikou zdobení plátna. Na českém území se první dochované zmínky o činnosti objevují v první polovině 15. století. Konkrétně kolem roku 1562 založili v Praze barvíři cech s platností pro celé České království. Následovalo založení dalších cechů barvířských. Čeští a moravští barvíři se dále specializovali. Dělili se na černobarvíře, kteří obarvovali látky na tmavé odstíny, a krásnobarvíře, jenž se postarali o odstíny červené, zelené a žluté. Pokud barvíř chtěl vzorovanou látku, mohl využít batiku, vyvazování pomoci kamínků nebo první primitivnější formy, které byly jednoduché, většinou vyřezané z kusu dřeva. Tyto jednoduché formy pravděpodobně barvíři zvládli vyrobit sami. S touhou po pestřejších vzorech a také s rozšířením modrotiskových manufaktur a dílen na území českých zemí v průběhu 18. století se objevila nová profese – formířství. Formy se staly velmi významnou součástí barvířské technologie, konkrétně modrotiskové výroby a také vícebarevného tisku, které vyrábí, dle pojmosloví, z 18. století hotovitel tiskařských vzorků, nebo také formíř či formštecher. Formíři většinou byli sdružováni společně s barvíři v jednom cechu. Na počátku 19. století se pravděpodobně začaly tyto dvě profese oddělovat.

V královédvorské kronice se poprvé toto řemeslo objevuje v kontextu narození Karla Františka Kuhna, 10. 2. 1853, jehož otec František Kuhn byl hotovitel tiskařských vzorků. Pravděpodobně tu však byli první formíři mnohem dříve. Formířské povolání bylo závislé na odbytu modrotiskové výroby, které v 2. polovině 19. století začaly konkurovat textilní továrny využívající přímý tisk na tiskařských strojích. U některých továren, jako např. v Sochorově ve Dvoře Králové nad Labem, byl ruční tisk zachován, a věnoval se tzv. speciálním kolekcím. Se zavedením perotin do textilního provozu, začali formíři vyrábět formy pro tyto stroje. Formířství dalo možnost vzniknout vzorkorytectví, které bylo potřebné pro rytí vzorů na tiskací válce a nabídlo tak další směr textilního rozvoje.

V současné době se modrotiskem zabývají už pouze dvě dílny – v Olešnici a ve Strážnici. V obou zmiňovaných dílnách se setkáme s velmi starými formami na tisk, jsou rodinným pokladem. Některé z těchto forem potřebují opravit a zrenovovat. V tento okamžik přicházejí poslední dva formíři v České republice, pan Milan Bartoš a Jaroslav Plucha ze Dvora Králové nad Labem. Ti dokážou formy zrestaurovat, vyrobit kopii nebo novou s tradičním i moderním vzorem. Milan Bartoš zdědil dílnu po svém dědovi Josefu Vlkovi a zastupuje už šestou generaci ve formířské tradici své rodiny. To on přivedl zručného řezbáře Jaroslava Pluchu k výrobě dřevěných a kovodřevěných forem. Za velký profesionální úspěch

posledních let oba shodně považují výrobu formy na potisk oděvu pro české olympioniky dle návrhářky Zuzany Osako. Královédvorské formíře pojí nejen dlouhodobá spolupráce a přátelství, ale také titul Nositel lidové tradice, získaný v roce 2020.⁷⁰¹ Nejen díky ocenění se pomalu začíná šířit povědomí o profesi formíře. Přispívá k tomu také Expozice textilního tisku, která vznikla ve spolupráci města Dvora Králové, Městského muzea ve Dvoře Králové nad Labem, Umělecko-průmyslového muzea, Národního technického muzea, Královéhradeckého kraje a Střední průmyslové a odborné školy v prostorách nevyužitých dílen, po tkalcovských strojích, na Střední průmyslové a odborné škole nábřeží Jiřího Wolker. Expozice pomocí exponátů a odborného výkladu přibližuje návštěvníkům způsoby potisku textilu. Zajímavým počinem, jak zviditelnit nejen formířské řemeslo, ale i další řemesla, se stal projekt Dny otevřených ateliérů v Královéhradeckém kraji, při němž můžete navštívit umělce v ateliérech nebo galeriích a muzeích a poznat tak blíže jejich tvorbu.⁷⁰²

Vzhledem k tomu, že formířství se plně věnují již pouze dva pánové, je důležité toto řemeslo řádně zdokumentovat a alespoň tímto způsobem ho zachovat pro další generace. Od sedmdesátých let 20. století se dokumentováním řemesel zabývali v Ústředí lidové umělecké výroby a nyní výzkum probíhá v rámci etnografických oddělení v muzeích. Úplné dokumentace dosáhneme častými návštěvami u formířů, sledováním výroby forem a povídáním si o této profesi. Z vlastní zkušenosti mohu říct, že každá další návštěva obohatí již získané informace.

Moje diplomová práce nese název Tradice modrotiskařského formířství v 21. století s přihlédnutím k vývoji a situaci ve Dvoře Králové nad Labem, ale během bádání a zkoumání problematiky jsem zjistila, že formy se hojně využívaly nejen pro výrobu modrotisku, ale také i pro přímý tisk na textilie, o čemž se v dnešní době moc nemluví. Je to dáno tím, že modrotisk, jeho původní způsob výroby, se stal v současné době velmi oblíbeným módním prvkem, ale přímý tisk formami byl překonán a není potřeba ho znovu obnovovat. I přesto bychom neměli zapomínat na to, že před vznikem továren s tiskařskými stroji, byli lidé schopni ozdobit si svoji tkaniny pestrým vzorem díky formám na vícebarevný tisk. Tyto formy mají stejnou hodnotu jako formy na modrotisk. V tomto směru by bylo velmi zajímavé zjistit, zda se na území České republiky nachází kompletní sada forem na vícebarevný tisk. Při mém výzkumu jsem na ni nenarazila.

⁷⁰¹ Viz příloha – obrázek 65 a 66.

⁷⁰² V roce 2022 se tato akce konala 11. a 12. 6. Expozice textilního tisku se společně s Milanem Bartošem a Jaroslavem Pluchou do akce zapojila 12. 6. od 13 – 17 hodin.

V úvodu diplomové práce jsem si vytyčila dva cíle výzkumu. Za prvé: lokalizovat dle získaných dat místa bydliště a tedy také místa výkonu řemesla barvířů, tiskařů a formířů v současné zástavbě Dvora Králové nad Labem. Za druhé: zabývat se dochovanými tiskařskými formami z bývalé sbírky Textilního muzea ve Dvoře Králové nad Labem.

První cíl jsem zrealizovala díky mapě Aloise Posnera z roku 1874. Ač není úplná a nezobrazuje místní část Verdek a Vorlech, stala se pro mě důležitým zdrojem. Bez této opory by nevznikla přehledná mapa,⁷⁰³ uvedená v příloze diplomové práce, znázorňující umístění barvířů, tiskařů, modrotiskařů a formířů v současném Dvoře Králové nad Labem. Mapa nám ukazuje, že barvířské řemeslo ve městě převládalo a že se ve městě nacházelo více tiskařů než modrotiskařů. Při pohledu na mapu si také uvědomíme, kolik řemeslníků se současně věnovalo barvířství a tiskařství a který z tiskařů si vyřezával vlastní matrice.

Druhý cíl se mi však nepodařilo realizovat. Tiskařské formy z bývalé sbírky Textilního muzea ve Dvoře Králové nad Labem již nepatří do sbírek Městského muzea ve Dvoře Králové nad Labem. Nejdříve matrice připadly Textilnímu muzeu v České Skalici. Po zrušení muzea, v roce 2017, se staly sbírkami Umělecko-průmyslového musea v Praze a formy v současné době nejsou přístupné.

I přesto si myslím, že získané poznatky nejen rozšíří znalosti o formířském řemeslu, ale také obohatí historii Dvora Králové nad Labem.

⁷⁰³ Viz příloha – mapa 1.

5 ZDROJE

5.1 Prameny

Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, Beater SLIPHER, Nasbírejte si barvy divokých rostlin, s. 1 – 13.

Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, Jaroslav OREL, Přírodní barviva v Československu, s. 1 -11.

Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, V. BOUČEK, Modrotisk, nestránkováno.

Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, karton 11, složka 3, Ludmila PASEKOVÁ, Hrubý průzkum rukodělné výroby v okolí Dvora Králové, nestránkováno.

Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, Jan ČERNÝ: Průzkum barvířů a tiskařů na textil, s. 1 – 6.

Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, Barvíři a ruční modrotisk, nestránkováno.

Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26, Technologie všeobecná a obzvláštní (III.), s. 1 – 8.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Fotografická sbírka, F 672.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Fotografická sbírka, F 1080.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Fotografická sbírka, F 1082.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Fotografická sbírka, F 1238.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Městský úřad Dvůr Králové nad Labem,
Geislerova sbírka, F 1944/99.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Městský úřad Dvůr Králové nad Labem,
Geislerova sbírka, F 1935/99.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Městský úřad Dvůr Králové nad Labem,
Geislerova sbírka, F 1945/99.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Městský úřad Dvůr Králové nad Labem,
Geislerova sbírka, F 254/D/98.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Městský úřad Dvůr Králové nad Labem,
Geislerova sbírka, F 492/99.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, Zlatníková
kronika, č. OEG 337.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, deník Zdeňka
Sochora z roku 1922, PT 12479 A, B.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, deník Zdeňka
Sochora z roku 1923, PT 12480 A - B3.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, deník Zdeňka
Sochora z roku 1924, PT 12481 A - Ž.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, deník Zdeňka
Sochora z roku 1925, PT 12482 A - V.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, deník Zdeňka
Sochora z roku 1926, PT 12483 A - K.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, neznámý autor strojopisu Tereziánského katastru ke královédvorské oblasti s osobními poznámkami, bez čísla – nezpracovaný materiál.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, mapa Aloise Posnera z roku 1874, PT 10189.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, návrhy ubrusů pro ruční tisk pro továrnu Josefa Sochora, PT 13912/5A a PT 13912/5B.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, parte Jan Janke starší, PO 132/2020/126.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, pomocný materiál podsbírky Písemností a tisků, parte Jan Paulus, Po 132/2020/124.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, pomocný materiál podsbírky Písemností a tisků, Po 37/2019.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, pomocný materiál podsbírky Písemností a tisků, Po 36/2019.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, pomocný materiál podsbírky Písemností a tisků, parte Augusta Jankeho a oznámení z Kuratoria městského muzea, PO 132/2020/127 - /1.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, Reklamní pohlednice firmy Sochor na stálobarevné látky z 20. - 30. let 20. století, PT 12490.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, Pamětní kniha Josefa Holuba - Dějiny města Dvora Králové zřízená v roce 1866 - 1903, PT 8987.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Historická sbírka, modrotiskařské formy, H 10330, H 10331, H 10333.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Historická sbírka, znak barvířů, František Mervart, litografie H 10466.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, historická sbírka, návrhy studentů Otty Civibulky, Er. Eisenbergorvé, Sýkorové a Vlčka, H 10375 - H 10379.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, historická sbírka, modrotisková hedvábná sukně se vzorem, H 10296.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, pomocný materiál podsbírky Písemností a tisků, fotografie modrotiskových šatů s puntíky a fotografie šátků s rostlinnými motivy, Po 34/2019 – Po 37/2019.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Historická sbírka, Linoryt, znázorňující znak barvířů, pro závodní časopis Školní závodu zušlechťovatelského ve Dvoře Králové nad Labem, H 10466.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, Mervartovi – rodinné kroniky, PT 14687 -/5.

Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsbírka Písemností a tisků, Jan PÁN, Dvůr Králové nad Labem, bez čísla – nezpracovaný materiál.

Městské muzeum a galerie J. W. Mezerové, Úpice, podsbírka Písemností a tisků, Vilém SCHREIBER, Paměti města Úpice III.

Muzeum Jindřichohradecka, N 2864.

Soukromý rodinný archiv Milana Bartoše, Vzpomínky Josefa Vlka.

Soukromý rodinný archiv Milana Bartoše, Pohlednice Josefa Vlka.

Soukromý rodinný archiv Milana Bartoše, Křestní, oddací a úmrtní listy rodiny.

Soukromý archiv Jiřího Danzingera.

Soukromý archiv Jaroslava Pluchy.

Správa Krkonošského národního parku, Krkonošské muzeum v Jilemnici, Modrotiskový vzorník Antonína Kinčila, 1770 -1880, inv. číslo 746/19.

Státní okresní archiv Jičín, sbírka Soudobá dokumentace Nové Paky, karton číslo 36, dopis – rešerše správce tehdejšího správce novopackého muzea Otakara Johna pro Mariuse Stadlera, správce Textilního musea ve Dvoře Králové nad Labem, 18. 10. 1950.

Státní okresní archiv Jičín, fond Okresní úřad Nová Paka, Sčítací aparát, inv. č. 1178, karton č. 473.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv města Dvůr Králové nad Labem, Pokladní kniha, 1892, inv. č. 424, karton 110.

Státní okresní archiv Semily, Votoček, kart. A6, sign. VII-9, složka Technometra, ruční tisk u firmy Schmitt v roce 1898.

Uměleckoprůmyslové museum v Praze, vzorník Josefa Vlka, dlouhodobá zápůjčka Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem – Expozice textilního tisku, inventární číslo: 680.

Národní muzeum v přírodě, Valašské muzeum v přírodě, fotografie ÚLUV, U 1839, U 1915, U 1961, U 1962, U 27035 - U 27050.

5.2 Literatura

ANDĚL, Tomáš, *Hostinné*, Město Hostinné, 2018, 487 s. ISBN 978-80-270-4573-0.

BINDEROVÁ-JURKOVÁ, Klára. *Modré z kypy: modrotisk a strážnická dílna Jochových*. Boskovice: Albert, 2013, 146 s. ISBN: 978-80-7326-229-7.

BINDEROVÁ-JURKOVÁ, Klára a TETUROVÁ, Jarmila, *Modrotisk – rezistentní/rezervážní ruční tisk a barvení indigem v Evropě*, Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2019, 141 s. ISBN: 978-80-88107-31-6.

BURGERT, Ladislav, *Sborník prací vydaný u příležitosti stého výročí založení prvního Spolku chemiků-koloristů = Festschrift herausgegeben anlässlich des hundertjährigen Jubiläums der Gründung des ersten Vereins der Chemiker-Coloristen*, Pardubice: Spolek textilních chemiků a koloristů, 2008, 112 s. ISBN není.

DANGLOVÁ, Oľga, *Modrotlač na Slovensku*, 1.vydání, Bratislava: Ústredie umeleckej výroby, štátna príspevková organizácia zriadená Ministerstvom kultury SR, v spolupráci s Ústavometnológiou SAV, 2014, 375 s. ISBN není.

DUSIL, Lubomír, *Stručný přehled dějin královédvorské textilní výroby*. Dvůr Králové nad Labem: Tiba, 1988, 36 s. ISBN není.

GRYGER, Horst, *Kapitoly z dějin textilního tisku*, 1979, nestránkováno. ISBN není.

GUPTA, VALENTOVÁ Petra, *Protisky časem a místem/Řemeslo, pomalá móda a indický ruční dřevotisk v kontextu kolaborativního přístupu k práci s řemeslníky v rozvíjejícím se světě, disertační práce*, Vysoká škola uměleckoprůmyslová, Praha 2019, s. 122. ISBN není.

HÁJEK, Miroslav, *O tkaninách*, Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1960, 223 s. ISBN není.

HARMACHOVÁ, Jana a SUTROVÁ, Lenka, *Veselé modrotiskování*, Praha: Grada, 2016, 63 s. ISBN 978-80-247-5733-9.

HAVLÍK, Vlastimil, *Barvířství – řemeslo pro pestřejší svět: cechy a řemesla*, in: *Krkonoše. Jizerské hory*, ročník 36, č. 2 (2003), s. 46 - 47. ISSN 0323-0694.

HAVLÍK, Vlastimil, *Dvůr Králové nad Labem – středisko potiskování látek*, in: *Dvůr Králové nad Labem: Vlastivědné čtení o našem městě i jeho okolí*, 10. října 1995, číslo 4, s. 4 – 5. ISSN není.

HAVLÍK, Vlastimil, *Josef Sochor: k osobnosti zakladatele firmy Josef Sochor, Textilní závody, Dvůr Králové nad Labem a ku příležitosti 100 let závodu 13 Zálabí akciové společnosti TIBA, Dvůr Králové nad Labem (původně Josef Sochor): 1904-2004*, Dvůr Králové nad Labem: Tiba, 2004, 20 s. ISBN není.

HAVLÍK, Vlastimil, *Modrotisk – řemeslo indigové kypy*, in: *Krkonoše: měsíčník o přírodě a lidech*, 2002, ročník 2002, č. 1, s. 38 - 39. ISSN 1214-9381.

HAVLÍK, Vlastimil, *Přímý ruční tisk formami v českoskalickém Textilním muzeu, tradice průmyslové výroby*, in: *Rodným krajem Červený Kostelec*, č. 14, 1997, s. 34 – 35. ISSN: 1210-6135.

HORÁK, Josef, *Textilní průmysl ve Dvoře Králové n. L.: Závěrečná písemná práce ze zeměpisu*, Dvůr Králové nad Labem: nákladem vlastním, 1963, 60 s. ISBN není.

HRBEK, Jiří, *Šlechtic a jeho dominium: hospodářské využití krajiny v 17. a 18. století*, in: CHODĚJOVSKÁ, Eva a kol., *Krajina v rukou barokního člověka/Lidé a krajina 16. – 18. století na východě Čech*, s. 76 - 91. ISBN 978-80-88226-23-9.

HUBÍKOVÁ, Hana, *Co dělá strážnický modrotisk bez ÚLUV: Drobné kvítky z hruškového dřeva*, in: *Moravský demokratický deník RT*. Brno: ROVNOST a.s., 1995, ročník 5, č. 52, s. 5 - 6. ISSN 0862-7967.

HYNKOVÁ, Hana a ŠŮLA, Jaroslav, *Modrotisk z oblasti Orlických hor*, Dobré, Sen 2000, 27 s. + XXI tabulek. ISSN 1211-8184.

JANOTKA, Miroslav a LINHART, Karel, *Zapomenutá řemesla: vyprávění o lidech a věcech*, Praha: Svoboda, 1984, 192 s. ISBN není.

JANKŮ, Petra, *Modrotisk v moravských muzeích a oblasti Orlických hor: Možnosti jeho využití v prezentační činnosti*, bakalářská práce, Masarykova univerzita Brno, filozofická fakulta, 2019, 146 s. ISBN není.

JELINEK, Herman, *Textilní průmysl ve Dvoře Králové nad Labem: výsledky ankety*, Dvůr Králové nad Labem, 1934, 53 s. ISBN není.

JÍRA Josef, *Novopacko: Vlastivědná monografie okresu*, 1. vydání, Nová Paka: Budeč, 1929, II. díl, 572 s. (od s. 328 – 900). ISBN není.

JÍRA, Josef, *Novopacko: Vlastivědná monografie okresu*, 1. vydání, Nová Paka: Budeč, 1929, III. díl, 816 s. ISBN není.

KOCOUREK, Jaroslav a PODHORSKÝ, Marek, *Stará řemesla*, Olomouc 2017, Agentura Rubico, s. r. o, 2017, 126 s. ISBN 978-80-7346-213-0.

KOCUMOVÁ, Anežka, *Vzorování pletenin*, Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2014, bakalářské práce, 73 s. ISBN není.

KÖCHER, Zdeněk, *Richardkův původ*, in: Zprávy vlastivědného kroužku a muzejní rady 1969, Dvůr Králové nad Labem: Vlastivědný kroužek při školské a kulturní komisi, 83 – 85 s., ISSN není.

KONÍČKOVÁ, Jana, *K vývoji techniky plátenické výroby v Podkrkonoší od 2. poloviny 18. století do 70. let 19. století*, diplomová práce, 1. vydání, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1984. 84 s. + 13 obrazových příloh. ISBN není.

KRAUS, L., *O vývoji textilního průmyslu bavlněného*, IN: Pod Zvičinou, ročník VIII., 1932 – 1933, s. 1 - 8. ISSN není.

KUHNOVÁ, Kristýna, *Továrnická rodina Sochorů ze Dvora Králové nad Labem a její spolupráce s českými umělci v době mezi světovými válkami*, Dvůr Králové nad Labem: nákladem vlastním, 2011, 81 s. ISBN není.

LANGHAMMEROVÁ, Jiřina, *Česká tradice v proměnách: kroje - zvyky – umění*, Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017, 383 s. ISBN 978-80-7422-500-0.

MELZER, Miloš, *Modrotisk: katalog výstavy*, Roztoky u Prahy 1978, Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum Roztoky u Prahy, 1978, 24 s. ISBN není.

NACHTMANNOVÁ, Alena, *Móda v časech kříže a kalicha: oděvní kultura v českých zemích 14. a 15. století*, 1. vydání, Praha: Národní památkový ústav, 2019, 302 stran. ISBN 978-80-88339-06-9.

NEBESKÝ, Eduard, *Tekstilní a krajinská výstava ve Dvoře Králové n. L. 5. července - 16. srpna 1936: ČSD Hradec Králové*, Hradec Králové: ČSD, 1936, 20 s. ISBN není.

PÁVEK, Miloslav, *Textilní výroba v historickém přehledu*, Praha: Národní technické muzeum, 1972, 446 s. ISBN není.

Pionýři textilního tisku, in: Zpravodaj Tíby, ročník II., č. 15, ze dne 26. VIII. 1959, nestránkováno. ISSN není.

Průvodce sbírkami textilního muzea ve Dvoře Králové nad Labem a stručný dějinný přehled textilní výroby, Dvůr Králové nad Labem: Tiba, 1967, 19 s. ISBN není.

REJCHRT, Ivo, *Královédvorská bartolomějská noc 1885 v dobových souvislostech: diplomová práce*, 1. vydání, Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, 2001, 204 s. ISBN není.

ROUP, Radomír a HOLUB, Josef, *Pamětní kniha. Dějiny města Dvora Králové zřízená v roce 1866*, 1. vydání, Dvůr Králové nad Labem: nákladem vlastním, 2017, 79 s. ISBN není.

ROUP, Radomír a WEIGL, Bedřich, *Potiskování textilií*, Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1965, 286 s. ISBN není.

SÖLLNER, Bedřich, *Pamětní kniha města Dvora Králové nad Labem*, Dvůr Králové nad Labem, 2007, 353 s. ISBN není.

STADLER, Marius, *Technický scénář výstavy 200 let textilního tisku v Československu*, 40 s. ISBN není.

STADLER, Marius, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, Praha: Textilní ústav, 1941, sv. 42, 39 s. ISBN není.

STAŇKOVÁ, Jitka a BARAN, Ludvík. *Lidové umění z Čech, Moravy a Slezska*, Praha: Panorama, 1987, 198 s. ISBN není.

STAŇKOVÁ, Jitka a BARAN, Ludvík, *Česko a slovenské kroje*, Praha: Ottovo nakladatelství, 2004, 151 s. ISBN 80-7181-916-6.

SVOBODOVÁ, Vlasta, *Lidová a manufakturní textilní výroba s přihlédnutím k vývoji na Moravě*, Trutnov: Lnářský průmysl, 1983, 188 s. ISBN není.

ŠIMÁK, Josef Vítězslav a TIKAL, František, *Počátky Dvora Králové nad Labem*, 1. vydání, Dvůr Králové nad Labem: nákladem vlastním, 2017, 21 s. ISBN není.

ŠIMŮNEK, Petr, *DOBROTISK*, in: Forbes next: *budoucnost - inovace - startupy - technologie - věda*, Praha: MediaRey, zima 2020, s. 135 – 140. ISSN 2570-4869.

TILSCH, Emanuel, *Schematický model bělidla, barevny, strojní tiskárny a úpravny látek*, in: *Textilní obzor: orgán Spolku českých průmyslníků textilních*, Praha, rok 1937, ročník 35, s. 1 – 8. ISSN není.

VALCHÁŘOVÁ, Vladislava, *Industriální topografie: průmyslová architektura a technické stavby*, ČVUT v Praze, Výzkumné centrum průmyslového dědictví Fakulty architektury, c2012, 361 s. ISBN 978-80-01-05143-6.

VÁLKOVÁ, Michaela, *Stará radnice na náměstí*, in: *Vlastivědné čtení o Královédvorskú*, č. 11, červen 2022, s. 23 – 26. ISSN 2570-6330.

VESELÝ, Stanislav, *O čem vypráví archivní prameny*, in: *Zprávy královédvorského muzea a vlastivědného kroužku*, duben 1969, s. 89 - 105. ISSN není.

VITÁK, Antonín Konstantin, *Dějiny královského věnného města Dvora Králové nad Labem*, II. vydání, GARN, 242 s. ISBN není.

VYDRA, Jozef, *Ludová modrotlač na Slovensku*, Tvar, 1954, s. 208. ISBN není.

ZLATNÍK, Alois a ROUP, Radomír, *Vzpomínky a paměti na královédvorské rody: rukopis opsal, doplnil poznámkami, obrázky, vytiskl a svázal Radomír Roup*, Dvůr Králové nad Labem: Radomír Roup, 2017, 252 s. ISBN není.

Zprávy vlastivědného kroužku ve Dvoře Králové n. L: 1968, Dvůr Králové nad Labem: Vlastivědný kroužek při školské a kulturní komisi, 1968, 134 s. ISSN není.

5. 3 Online zdroje

Architektonická soutěž – Mayerova továrna. [online]. [cit. 19. 5. 2022]. Dostupné z: <https://www.mudk.cz/cs/rozvoj/architektonicke-souteze/revitalizace-arealu-byvale-mayerovy-tovarny/mesto-dvur-kralove-nad-labem-vypsalo-architektonickou-soutez-na-revitalizaci-mayerovy-tovarny/>.

Arnoštka Eberhardová. [online]. [cit. 23. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.slovackemuzeum.cz/doc/589/>.

BARTOŠÍKOVÁ Tereza, *Sto rokov výstavby hlinikárny*. [online]. [cit. 2. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.fa.stuba.sk/buxus/docs/casopisy/ALFA_1-2016_3Bartosikova.pdf.

Česká divadelní encyklopedie [online]. [cit. 1. 5. 2022]. Dostupné z: http://encyklopedie.idu.cz/index.php/Fr%C3%BDdova_spole%C4%8Dnost.

Další tři tituly Mistra tradiční rukodělné výroby [online]. [cit. 23. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.kr-jihomoravsky.cz/Default.aspx?ID=412918&TypeID=2>.

Dehtochema. [online]. [cit. 2. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.dehtochema.cz/o-nas/>.

František Joch – výroba modrotisku [cit. 24. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.nulk.cz/wp-content/uploads/2017/02/Joch-Franti%C5%A1ek.jpg>

Host Apetýtu: Klára Jurková, Český rozhlas Brno, 18. 11. 2020 [cit. 30. 10. 2021]. Dostupné z: IN: <https://brno.rozhlas.cz/host-apetytu-klara-jurkova-8365010>.

IKAT [online]. [cit. 29. 3. 2021]. Dostupné z: <https://fashionhistory.fitnyc.edu/ikat/>.

Ludvík Pick, bělírna a barvírna. [online]. [cit. 2. 3. 2022]. Dostupné z: industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V007736

Modrotisk Danzinger [online]. [cit. 25. 3. 2021]. Dostupné z: <https://www.modrotisk-danzinger.cz/>.

Modrotiskové formy [online]. [cit. 8. 4. 2022]. Dostupné z: https://vademecum.vmp.cz/vademecum_katalog/permalink?xid=CF303AF61B3A11E6B4190018F30902A3&modeView=LIST.

Modrotlač Trnka [online]. [cit. 8. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.modrotlac.sk/>.

Náhoda přeje připraveným. Dostupné z: <https://archiv.hn.cz/c1-19153860-nahoda-preje-pripravenym>.

Obrazem: sochy, kresby a fotografie Otto Gutfreunda se do září přestěhovaly do galerie. [online]. [cit. 27. 3. 2021]. Dostupné z: <https://magazin.aktualne.cz/kultura/obrazem-sochy-kresby-a-fotografie-otto-gutfreunda-se->

dozari/r~f66ca89c631f11e7986b0025900fea04/r~3057b03e631f11e784870025900fea04/,
vyhledáno 26. 5. 2022.

Pamětní kniha obce Dvůr Králové nad Labem 1927, s. 27. [online]. [cit. 1. 10. 2021].
Dostupné z: https://stare.vychodoceskearchivy.cz/ebadatelna/index.php?misto=trutnov&adresar=CZ_225105010_763_x1&strana=32&nadpis=Pam%25C4%259Btn%25C3%25AD+kniha+obce+Dv%25C5%25AFr+Kr%25C3%25A1lov%25C3%25A9+nad+Labem+1927.

SCHREIBER Vilém, *Paměti města Úpice – 1789 - 1868*, s. 25. [online]. [cit. 29. 1. 2022].
Dostupné z: https://www.upice.cz/assets/File.ashx?id_org=17465&id_dokumenty=4642.

Státní oblastní archiv Zámorsk, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov *Křestní matrika královského věnného města Dvora Králové a všech předměstí z let 1848 – 1859*, sign. 35-12. [online]. [cit. 1. 10. 2021 – 1.5. 2022] Dostupné z: <http://88.146.158.154:8083/035-00012.zip>.

Státní oblastní archiv Zámorsk, Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Dvůr Králové nad Labem, okres Trutnov, *Matrika zemřelých 1889 – 1908*. [online]. [cit. 20. 1. 2022]. Dostupné z: <http://88.146.158.154:8083/035-07089.zip>.

Strážnický modrotisk. [online]. [cit. 21. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.straznicky-modrotisk.cz/o-nas/z-historie-dilny/>.

Strojní přádelna Verneřice. [online]. [cit. 1. 11. 2021]. Dostupné z: <https://www.kudyznudy.cz/ceska-nej/prumysl/strojni-pradelna-ve-vernericich>.

Šaty pro Miss World 2016 [online]. [cit. 2. 12. 2019]. Dostupné z: <https://www.modrotisk-danzinger.cz/novinky/detail/saty-pro-miss-world-2016.htm>.

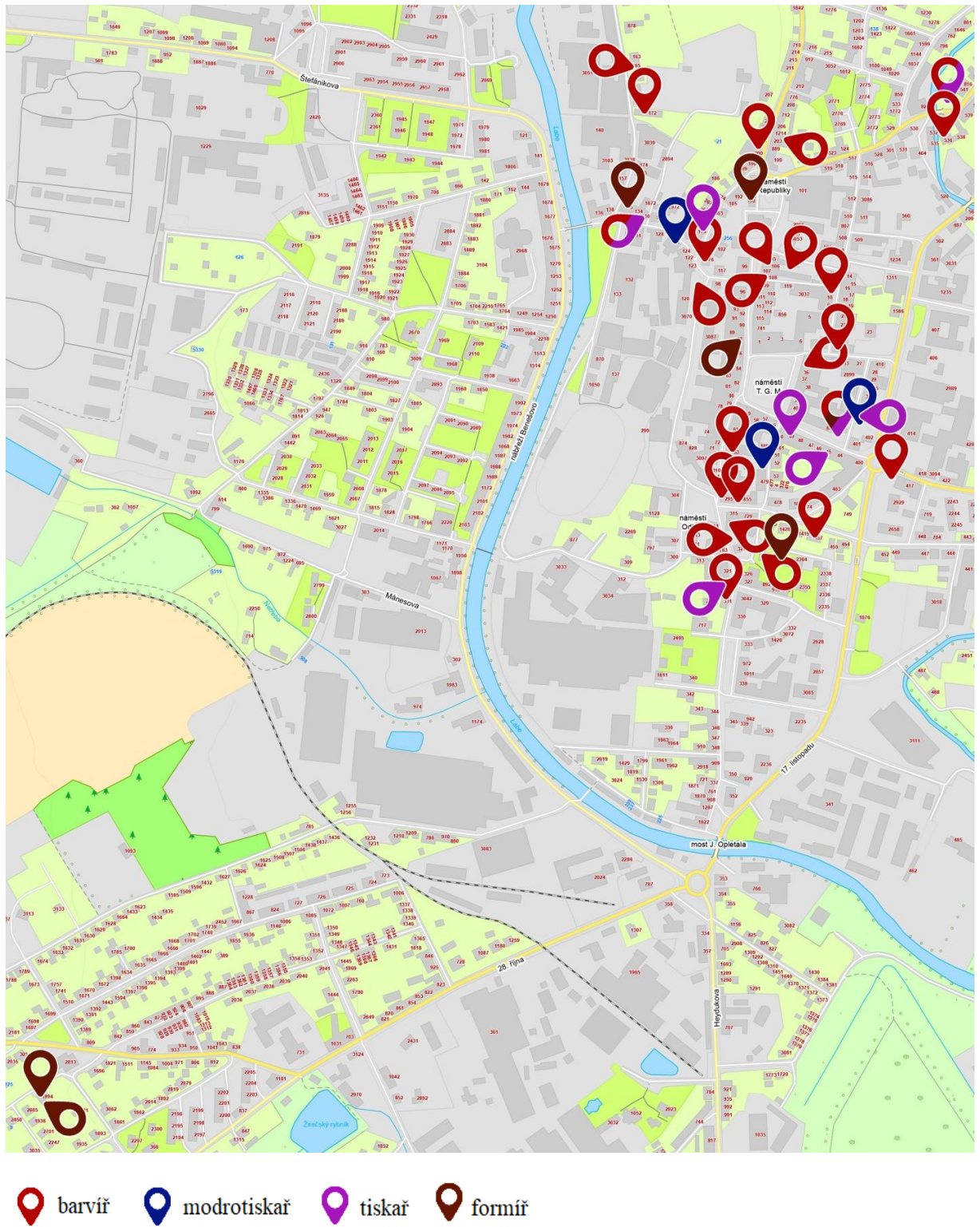
Vítězné návrhy na přestavbu Mayerovy továrny. [online]. [cit. 19. 5. 2022]. Dostupné z: <https://www.mudk.cz/cs/rozvoj/architektonicke-souteze/revitalizace-arealu-byvale-mayerovy-tovarny/>.

Weis & synové, přádelna a tkalcovna juty. [online]. [cit. 2. 3. 2022]. Dostupné z:
<http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V00062>.

ŽIŽKOVÁ Lenka, *Slavné počátky a neslavné konce Domu uměleckého průmyslu, Krásné jizby a ÚLUV*, [online]. [cit. 16. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.designcabinet.cz/slavne-pocatky-a-neslavne-konce-domu-umeleckeho-prumyslu-krasne-jizby-a-uluv>.

6 PŘÍLOHY

Mapa 1 – Mapa lokalizující barvíře, modrotiskaře, tiskaře a formíře, kteří pracovali/pracují ve Dvoře Králové nad Labem, přibližně od 16. století až po současnost.⁷⁰⁴

⁷⁰⁴ Lokace byly přizpůsobeny současnému číslování domů, které zavedli v roce 1883. Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, podsírka Písemností a tisků, mapa Aloise Posnera z roku 1874, PT 10189.

Tabulka 1 - Přehled přírodních barviv, rostlinného původu, používaných k obarvení textilií¹

PŘEHLED PŘÍRODNÍCH BARVIV POUŽÍVANÝCH K OBARVENÍ TEXTILIÍ									
Rostlinný původ									
červená	modrá	žlutá	černá	hnědá	zelená	fialová	šedá - šedozeleň		
alkama	boryt barvířský	rezeda (ryt barvířský)	duběnka	ořechová kůra	krušmpát	orsej jarní	šřovík kadeřavý		
mořena barvířská	indigo	šafrán setý	dubová kůra	vlašské ořechy	lo-kao	borůvka	kontryhel obecný		
kampeška	borůvky	moruše barvířská	katechú	řemdihlák trpký	krušina olšová	lišejník rodu Rocella	jedle		
světlice barvířská	vratislun	medvědice lékařská	genipa	podběl obecný	bříza bradavičnatá		vřesno		
orsej	avocado	kručinka barvířská	šicha černá	vřesno (hnědožlutá)	podběl obecný		přeslička lesní (šedožlutá barva)		
laka	rdesna barvířská (či truskavec barvířský)	kurkuma	olše lepkavá	jeřáb obecný	korblík lesní				
třezalka	modřil srpatý	bavlník	ořesák vlašský	přeslička lesní	vřesno (zelenožlutá)				
zmijovec		řešetlák barvířský	popel	maclura tinctoria	vřes obecný				
sapan americký		heřmáněk	křeveň obecná	akácie katechová					
santalové dřevo		rmen barvířský	akácie katechová						
marhamík granátový		světlice barvířská							
svízel severní		ruj vlasatá							
kopretina vratič		škumpa orobincová							
jeřáb obecný		kontryhel obecný							
lišejník		vřes obecný							
skalačka barvířská		dub sametový							
srpek barvířský		maclura tinctoria							

¹ Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, Beater SLIPHER, *Nasbírejte si barvy divokých rostlin*, s. 1 – 13.

Jaroslav KOCOUREK a Marek PODHORSKÝ, *Stará řemesla*, Olomouc 2017, s. 24.

Miloslav PÁVEK, *Textilní výroba v historickém přehledu*, s. 391 – 392.

Vlastimil HAVLÍK, *Barvířství – řemeslo pro pestřejší svět: cechy a řemesla*, IN: Krkonoše. Jizerské hory, ročník 36, č. 2 (2003), s. 47.

Tabulka 2 - Přehled barviv živočišného původu k obarvení textilií⁷⁰⁵

PŘEHLED BARVIV POUŽÍVANÝCH K OBARVENÍ TEXTILIÍ		
Živočišný původ		
Červená	purpurová	žlutá
červec nopálový (karmín)	nachovec	moč krav krmených listy stromů mangrovy
červec polský (karmín)	ostranka jaderská	
červec kermesový (karmín)		
středomořský červec (fermež)		

Obrázek 1 - Barvíř, 1426 – 1549⁷⁰⁶

⁷⁰⁵ Archiv Národního muzea, sbírka ÚLUV, Barvířství, Modrotisk, karton 26 a, Jaroslav OREL, *Přírodní barviva v Československu*, s. 1 – 11.

Miloslav PÁVEK, *Textilní výroba v historickém přehledu*, s. 391 – 392.

Vlastimil HAVLÍK, *Barvířství – řemeslo pro pestřejší svět: cechy a řemesla*, IN: *Krkonoše. Jizerské hory*, ročník 36, č. 2 (2003), s. 47.

⁷⁰⁶ NACHTMANNOVÁ, Alena. *Móda v časech kříže a kalicha: oděvní kultura v českých zemích 14. a 15. století*, s. 84.

Obrázek 2 – Cechovní truhlice barvířů a mandlířů ze DKnL. z 18. století.⁷⁰⁷

Obrázek 3 – Detail intarzovaného znaku cechu barvířského na truhle.⁷⁰⁸

⁷⁰⁷ Autorka fotografie Michaela Válková.

⁷⁰⁸ Autorka fotografie Michaela Válková.

Obrázek 4 – Pohled do vnitřku truhly, kde se nachází cechovní artikule barvířů a mandlířů znovu potvrzené královnou Marií Terezií v roce 1751.⁷⁰⁹

Obrázek 5 – Barvířský učedník Kryštof Berger, 1894.⁷¹⁰

⁷⁰⁹ Autorka fotografie Michaela Válková.

⁷¹⁰ BURGERT Ladislav, *Sborník prací vydaný u příležitosti stého výročí založení prvního Spolku chemiků-koloristů = Festschrift herausgegeben anlässlich des hundertjährigen Jubiläums der Gründung des ersten Vereins der Chemiker-Coloristen*, s. 54.

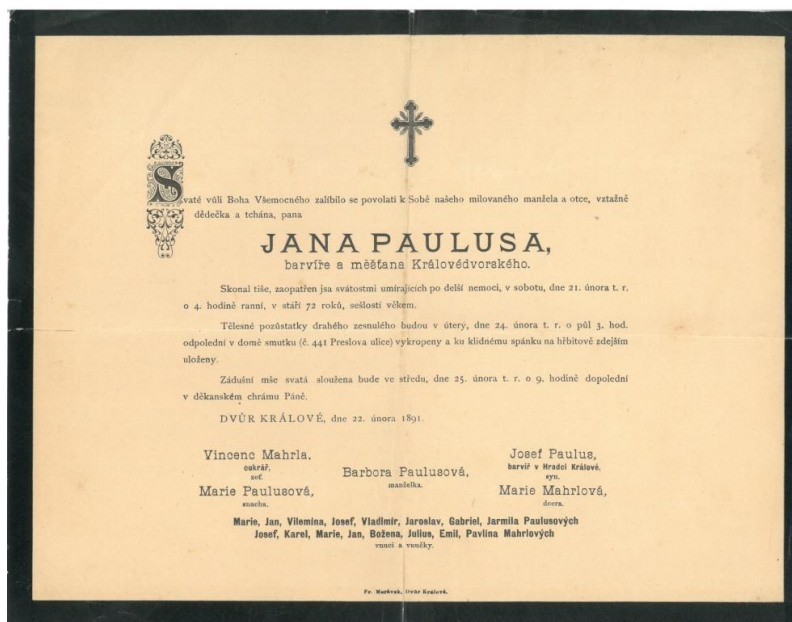

Obrázek 6 – Vysvědčení barvířského učedníka Kryštofa Bergra, 1858.⁷¹¹

⁷¹¹ BURGERT Ladislav, *Sborník prací vydaný u příležitosti stého výročí založení prvního Spolku chemiků-koloristů = Festschrift herausgegeben anlässlich des hundertjährigen Jubiläums der Gründung des ersten Vereins der Chemiker-Coloristen*, s. 54.

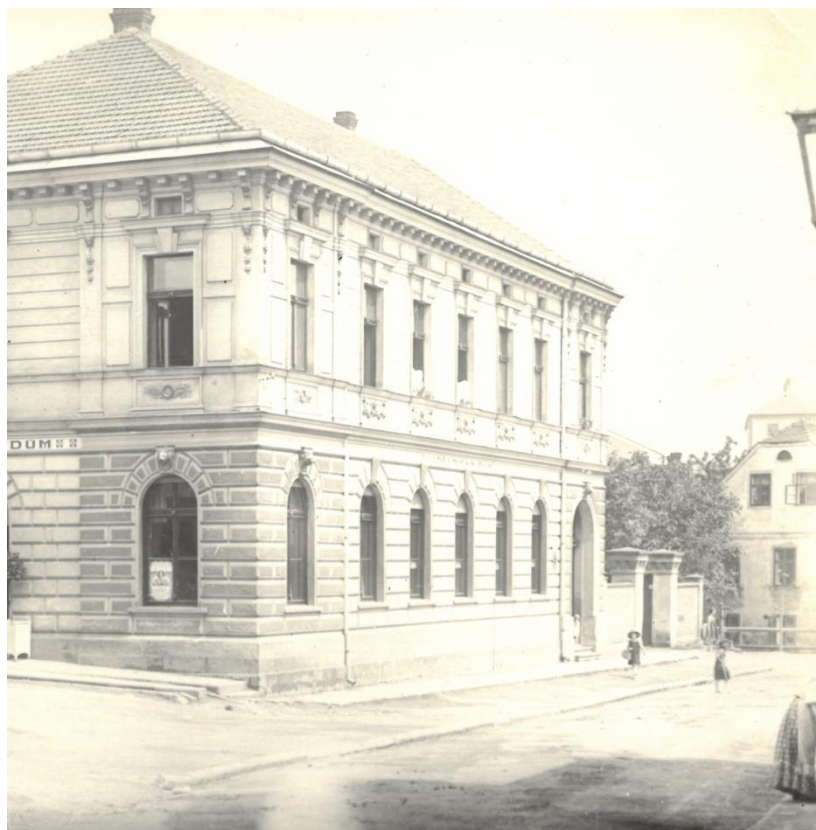
Obrázek 7 – Královédvorský barvíř Jan Paulus.⁷¹²

Obrázek 8 – Parte barvíře Jana Pauluse.⁷¹³

⁷¹² Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Fotografická sbírka, F 1238.

⁷¹³ Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, pomocný materiál podsbírky Písemností a tisků, Po 132/2020/124.

Obrázek 9 – V popředí Dělnický dům, dnešní Zdravotnické centrum, v pozadí barvíře a tiskaře Krištofa Hilbicha v dnešní Sladkovského ulici. Vpravo žena v modrotiskové sukni.⁷¹⁴

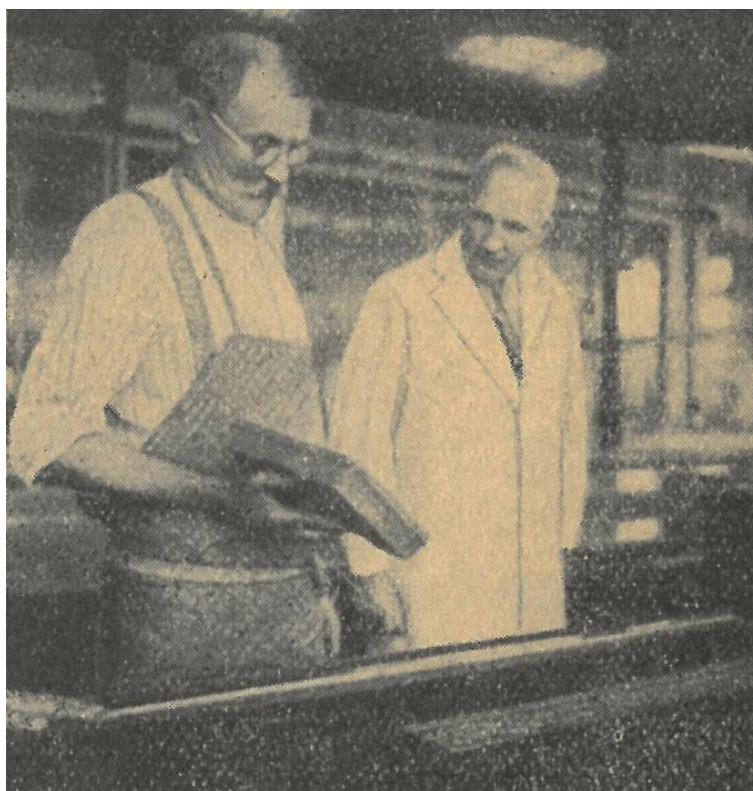
Obrázek 10 – Domek barvíře a tiskaře Krištofa Hilbicha v dnešní Sladkovského ulici. V pozadí tkalcovna Jana Jankeho.⁷¹⁵

⁷¹⁴ Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Městský úřad Dvůr Králové nad Labem, Geislerova sbírka, F 1935/99.

⁷¹⁵ Tamtéž, F 1944/99.

Obrázek 11 – Bourání domu barvíře a tiskaře Krištofa Hilbicha v dnešní Sladkovského ulici. Bez datace. Dnes se zde nachází parčík.⁷¹⁶

Obrázek 12 – Vpravo Marius Stadler, vlevo syn Krištofa Hilbicha, Krištof Hilbich mladší, vysvětluje postup ručního tisku.⁷¹⁷

⁷¹⁶ Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Městský úřad Dvůr Králové nad Labem, Geislerova sbírka, F 1945/99.

⁷¹⁷ Marius STADLER, *Textilní sbírky královédvorské: rozsah sbírek v roce 1941*, s. 6.

Obrázek 13 – Domek čp. 536 barvíře Petra Haase v dnešní Sladkovského ulici. Již zbořeno. Fotografie z roku 1968, kdy dům vlastnili Jan a Matylda Ježkovi a Václav Bečvář.⁷¹⁸

Obrázek 14 – Pravděpodobně nejstarší český modrotisk, závěs z pozůstalosti Veroniky Welczkinové z roku 1768.⁷¹⁹

⁷¹⁸ Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Městský úřad Dvůr Králové nad Labem, Geislerova sbírka, F 254/D/98.

⁷¹⁹ Muzeum Jindřichohradecka, N 2864.

Obrázek 15 – Postup výroby modro bílé látky. Jiří Danzinger nanáší papu na podložku šašie.⁷²⁰

Obrázek 16 – Postup výroby modro bílé látky. Forma se namáčí do papu.⁷²¹

⁷²⁰ Soukromý archiv Jiřího Danzingera.

⁷²¹ Tamtéž.

Obrázek 17 – Postup výroby modro bílé látky. Otištění papu pomocí formy na látku.⁷²²

Obrázek 18 – Postup výroby modro bílé látky. Část natištěné textilie papem.⁷²³

⁷²² Soukromý archiv Jiřího Danzinger.

⁷²³ Tamtéž.

Obrázek 19 – Textilie navěšená na železnou hvězdu s háčky se noří do kypy s indigovým roztokem.⁷²⁴

Obrázek 20 – Postup výroby modro bílé látky. Vytahování látky, která se oxidací zbarví do modra.⁷²⁵

⁷²⁴ Soukromý archiv Jiřího Danzinger.

⁷²⁵ Tamtéž.

Obrázek 21 – Postup výroby modro bílé látky. Vyprání (máchání) obarvené látky v slabém roztoku kyseliny sírové.⁷²⁶

Obrázek 22 – Postup výroby modro bílé látky. Po škrobení textilie následuje mandlování.⁷²⁷

⁷²⁶ Soukromý archiv Jiřího Danzinger.

⁷²⁷ Tamtéž.

Obrázek 23 – Obarvená látka od Jiřího Danzingra na výstavě Modrotisk i jinak ve Dvoře Králové nad Labem. Autor designu: Zdeněk Horáček.⁷²⁸

Obrázek 24 – Dům novopackého modrotiskaře Václava Patky ve Vrchovinské ulici čp. 225. Současný stav.⁷²⁹

⁷²⁸ Autor fotografie: Ladislav Válek.

⁷²⁹ Autorka fotografie: Michaela Válková.

Obrázek 25 – Modrotiskový vzorník Antonína Kinčila z Jilemnice čp. 179, 1770 - 1880.⁷³⁰

Obrázek 26 – Roubené stavení modrotiskaře Josefa Munzara v dnešní Přemyslově ulici. Již nestojí.⁷³¹

⁷³⁰ Správa Krkonošského národního parku, Krkonošské muzeum v Jilemnici, inv. číslo 746/19. Autorka fotografie: Bc. Tereza Tauchmanová.

⁷³¹ Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Městský úřad Dvůr Králové nad Labem, Geislerova sbírka, F 492/99.

Obrázek 27 – Barevna Josefa Jankeho v Husově čp. 126, současný stav.⁷³²

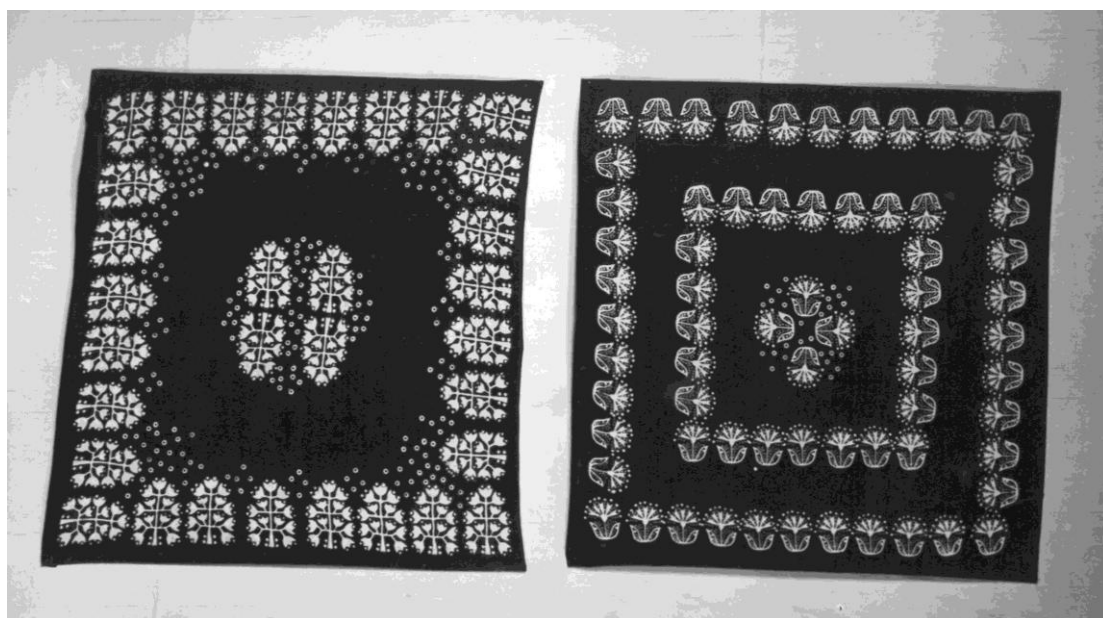
Obrázek 28 – Barevna Josefa Jankeho v Husově čp. 126, pohled na zadní stranu budovy. Současný stav.⁷³³

⁷³² Autorka fotografie: Michaela Válková.

⁷³³ Autor fotografie: Ladislav Válek.

Obrázek 29 – Modrotiskař Josef Janke.⁷³⁴

Obrázek 30 – Modrotiskové šátky od Františka Mervarta.⁷³⁵

⁷³⁴ BURGERT Ladislav, *Sborník prací vydaný u příležitosti stého výročí založení prvního Spolku chemiků-koloristů = Festschrift herausgegeben anlässlich des hundertjährigen Jubiläums der Gründung des ersten Vereins der Chemiker-Coloristen*, s. 54.

⁷³⁵ Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, pomocný materiál podsbírky Písemností a tisků, Po 37/2019.

Obrázek 31 – Modrotisková sukně, návrh František Mervart.⁷³⁶

Obrázek 32 – Znak barvířů v provedení Františka Mervarta, litnoryt.⁷³⁷

⁷³⁶ Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, pomocný materiál podsbírký Písemností a tisků, Po 36/2019.

⁷³⁷ Tamtéž, Historická sbírka, H 10466.

Obrázek 33 – Vitráž nade dveřmi Střední průmyslové a odborné školy ve Dvoře Králové nad Labem znázorňující tkalce a barvíře od Františka Mevarta.⁷³⁸

Obrázek 34 – Tiskař sochaře Otty Gutfreunda.⁷³⁹

⁷³⁸ Autor fotografie: Ladislav Válek.

⁷³⁹ Kristýna KUHNŮVÁ, *Továrnická rodina Sochorů ze Dvora Králové nad Labem a její spolupráce s českými umělci v době mezi světovými válkami*, s. 69.

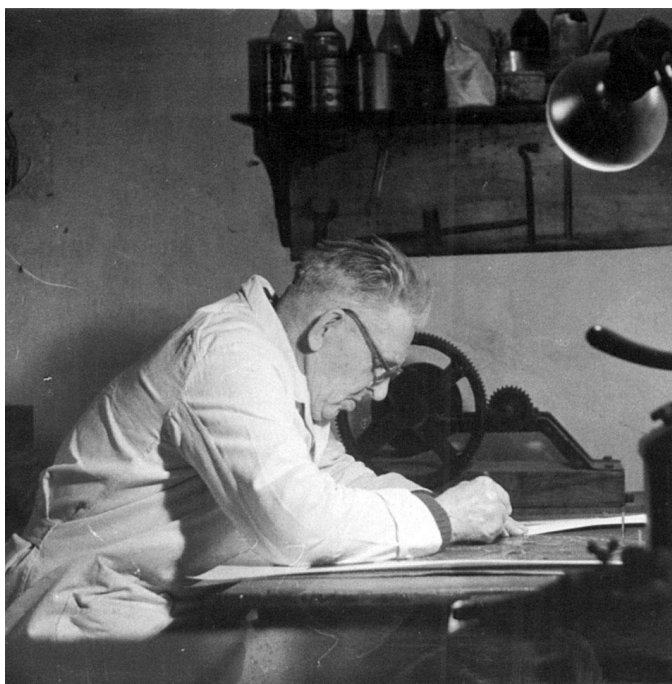
Obrázek 35 – Ukázka ručního tisku z továrny Schmitt ze Semil.⁷⁴⁰

Obrázek 36 – Znak tiskařů a formířů.⁷⁴¹

⁷⁴⁰ Státní okresní archiv Semily, Votoček, kart. A6, sign. VII-9, složka Technometra, ruční tisk u firmy Schmitt v roce 1898.

⁷⁴¹ Soukromý archiv Milana Bartoše.

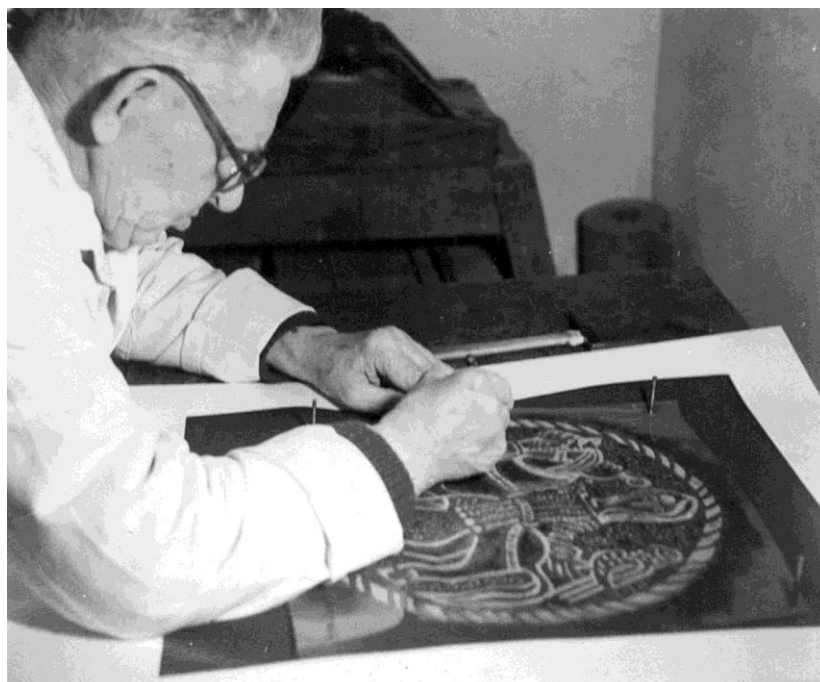
Obrázek 37 – Dochovaný postup výroby formy podle Josefa Vlka, který rozkresluje budoucí motiv.⁷⁴²

Obrázek 38 – Dochovaný postup výroby formy podle Josefa Vlka. Tři vrstvy slepených dřevěných desek, do kterých se vydlabávají grify.⁷⁴³

⁷⁴² Národní muzeum v přírodě, Valašské muzeum v přírodě, fotografie ÚLUV, U 27035.

⁷⁴³ Národní muzeum v přírodě, Valašské muzeum v přírodě, fotografie ÚLUV, U 27030_1.

Obrázek 39 – Dochovaný postup výroby formy podle Josefa Vlka. Přenáší nákresu pomocí lakovaného papíru.⁷⁴⁴

Obrázek 40 – Dochovaný postup výroby formy podle Josefa Vlka. Vyklepávání motivu na formu.⁷⁴⁵

⁷⁴⁴ Národní muzeum v přírodě, Valašské muzeum v přírodě, fotografie ÚLUV, U 27037_2.

⁷⁴⁵ Tamtéž, U 27038.

Obrázek 41 – Dochovaný postup výroby formy podle Josefa Vlka. Vyřezávání formy.⁷⁴⁶

Obrázek 42 – Dochovaný postup výroby formy podle Josefa Vlka. Příprava měděného drátku.⁷⁴⁷

⁷⁴⁶ Národní muzeum v přírodě, Valašské muzeum v přírodě, fotografie ÚLUV, U 27044_2.

⁷⁴⁷ Tamtéž, U 27038.

Obrázek 43 – Postup výroby formy podle Jaroslavy Pluchy. Příprava na výrobu řasení u lístků.⁷⁴⁸

Obrázek 44 – Postup výroby formy podle Jaroslavy Pluchy. Vystřížení měděného plíšku.⁷⁴⁹

⁷⁴⁸ Soukromý archiv Jaroslava Pluchy.

⁷⁴⁹ Tamtéž.

Obrázek 45 – Postup výroby formy podle Jaroslavy Pluchy. Zatloukání měděného plíšku.⁷⁵⁰

Obrázek 46 – Postup výroby formy podle Jaroslavy Pluchy. Doplnování dřevěných výplní do řasených lístků.⁷⁵¹

⁷⁵⁰ Soukromý archiv Jaroslava Pluchy.

⁷⁵¹ Tamtéž.

Obrázek 47 – Postup výroby formy podle Jaroslava Pluchy. Jedna z konečných úprav – zbroušení.⁷⁵²

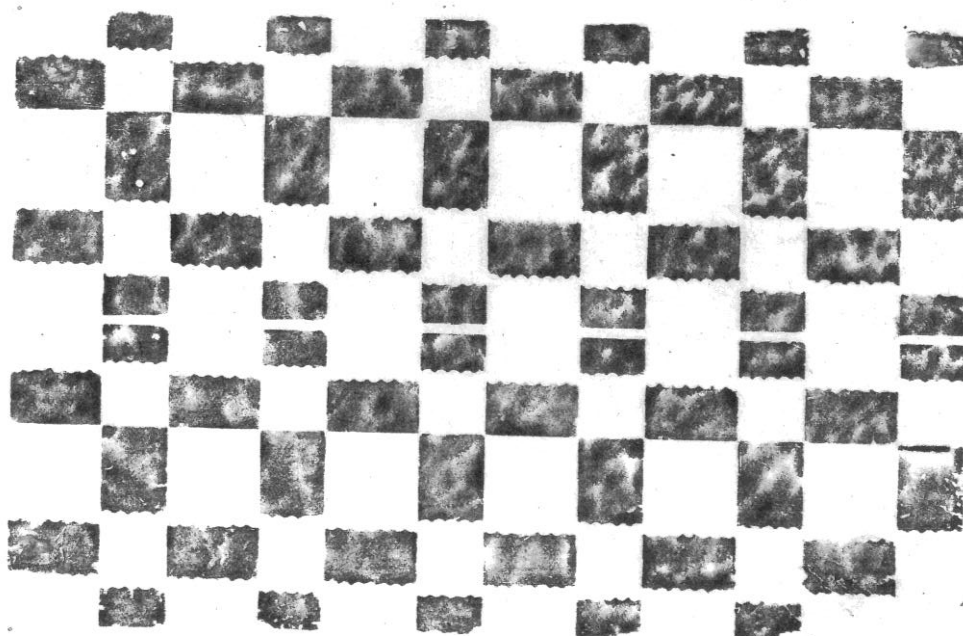
Obrázek 48 – Hotová forma na tiskařské zkoušce u Jiřího Danzinger.⁷⁵³

⁷⁵² Soukromý archiv Jaroslava Pluchy.

⁷⁵³ Tamtéž.

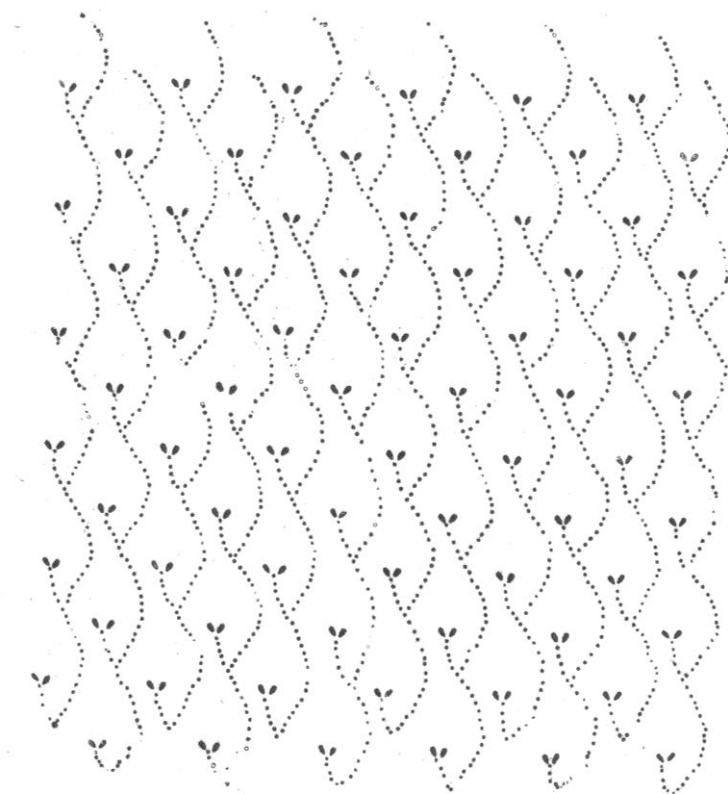
Obrázek 49 – Výsledná potištěná textilie.⁷⁵⁴

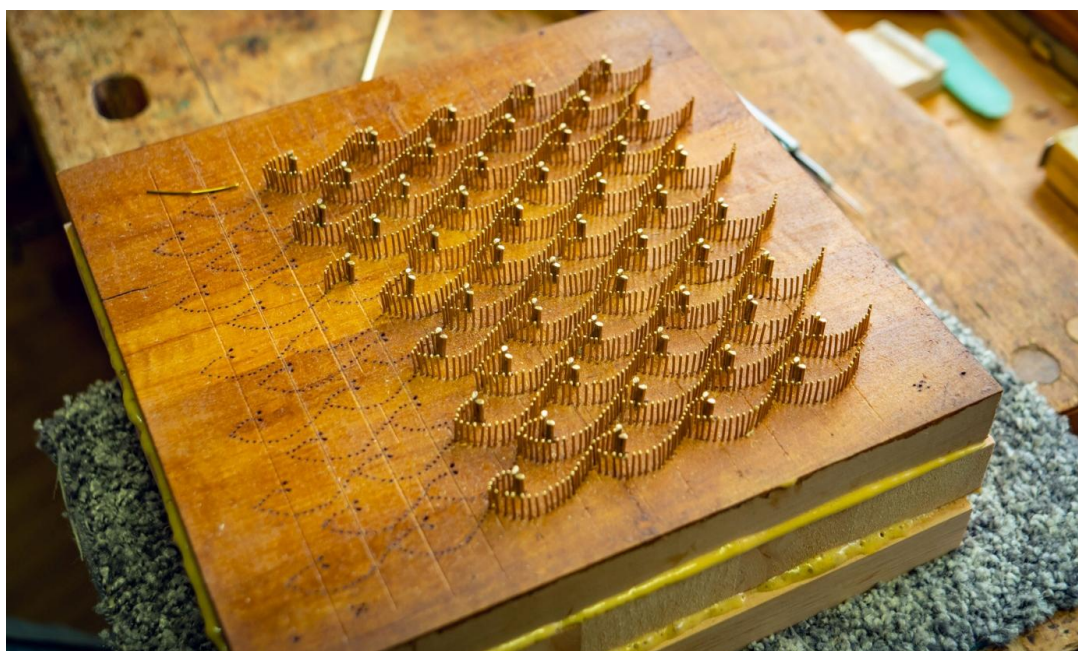
Obrázek 50 – Oklep celodřevěné formy patřící Václavu Patkovi.⁷⁵⁵

⁷⁵⁴ Soukromý archiv Jaroslava Pluchy.

⁷⁵⁵ Soukromý archiv Milana Bartoše.

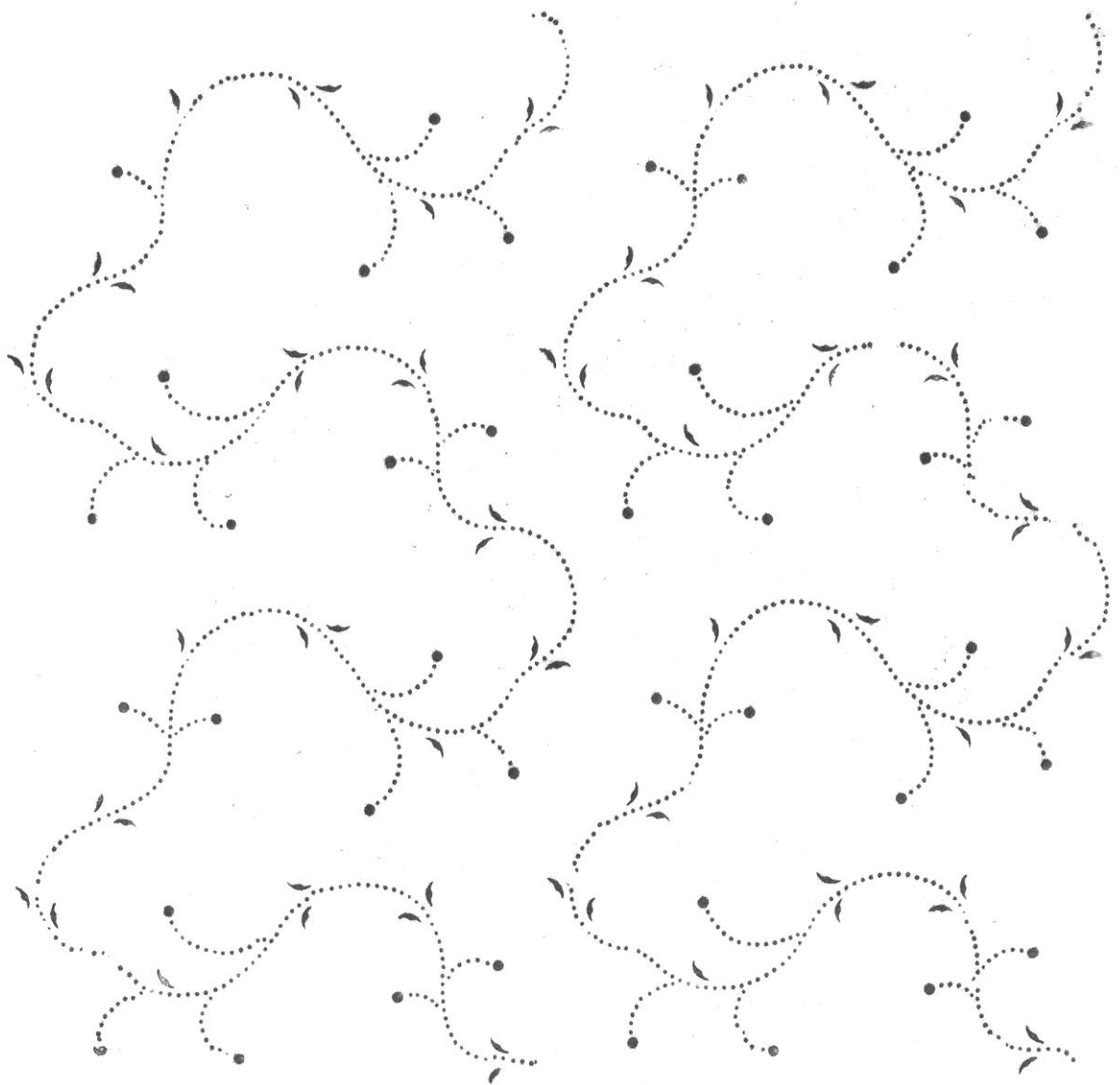
Obrázek 51 – Oklep formy s kovovým vzorem patřící Václavu Patkovi.⁷⁵⁶

Obrázek 52 – Nová forma dle oklepu zobrazeného výše.⁷⁵⁷

⁷⁵⁶ Soukromý archiv Milana Bartoše.

⁷⁵⁷ Tamtéž. Autor fotografie: Ladislav Válek.

Obrázek 53 – Oklep formy s kovovým vzorem patřící Václavu Patkovi.⁷⁵⁸

⁷⁵⁸ Soukromý archiv Milana Bartoše.

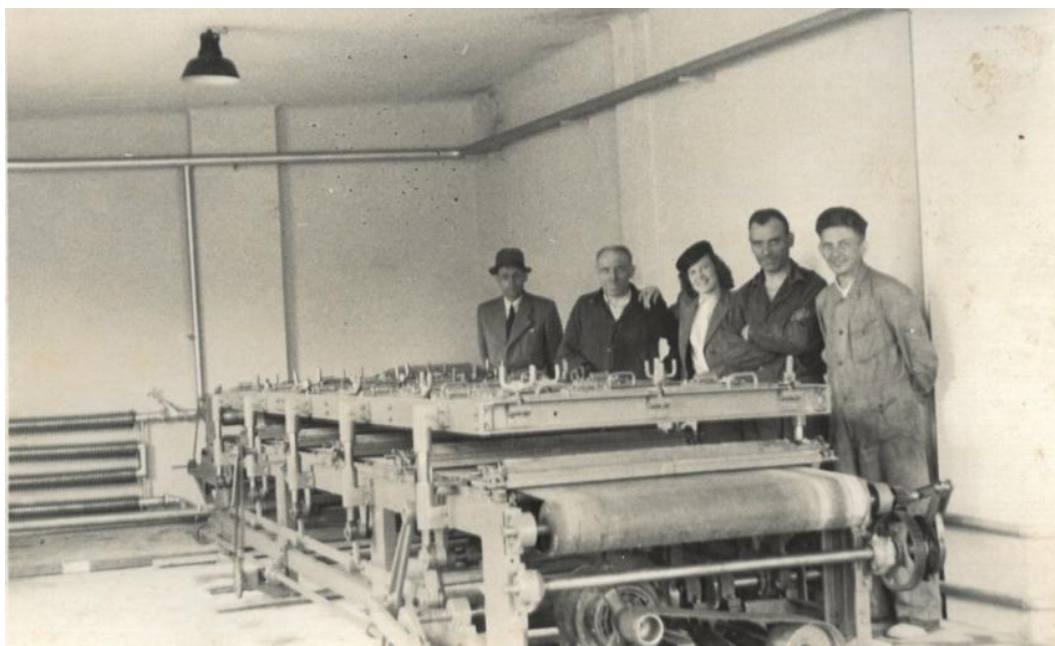
Obrázek 54 – Formář Josef Vlk.⁷⁵⁹

Obrázek 55 – Dílna Josefa Vlka ve Dvoře Králové nad Labem.⁷⁶⁰

⁷⁵⁹ Národní muzeum v přírodě, Valašské muzeum v přírodě, fotografie ÚLUV, U 27050_2.

⁷⁶⁰ Soukromý archiv Milana Bartoše.

Obrázek 56 - Josef Vlk pózuje (první zprava) se sekretářkou firmy Zimmer a pány Hanelem, Vejnařem a kovářem Hynkem u stroje na plošný filmový tisk.⁷⁶¹

Obrázek 57 – Ukázka ze vzorníku Josefa Vlka.⁷⁶²

⁷⁶¹ Soukromý archiv Milana Bartoše.

⁷⁶² Umělecko – průmyslové museum, dlouhodobá zápůjčka Městského muzea ve Dvoře Králové nad Labem pro Expozici textilního tisku, inventární číslo: 680.

Obrázek 58 – Ukázka ze vzorníku Josefa Vlka.⁷⁶³

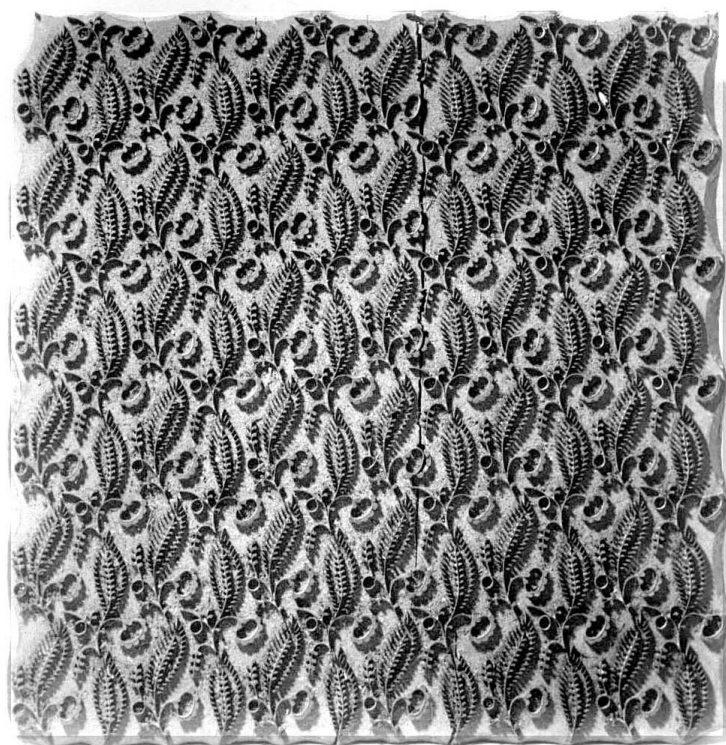
Obrázek 59 – Forma vyřezaná Josefem Vlkem.⁷⁶⁴

⁷⁶³ Umělecko – průmyslové museum, dlouhodobá zápůjčka Městského muzea ve Dvoře Králové nad Labem pro Expozici textilního tisku, inventární číslo: 680.

⁷⁶⁴ Národní muzeum v přírodě, Valašské muzeum v přírodě, fotografie ÚLUV, U 1915.

Obrázek 60 – Formy vyřezané Josefem Vlkem.⁷⁶⁵

Obrázek 61 – Forma vyrobená Josefem Vlkem, dřevo a kov.⁷⁶⁶

⁷⁶⁵ Národní muzeum v přírodě, Valašské muzeum v přírodě, fotografie ÚLUV, U 1839 .

⁷⁶⁶ Tamtéž, U 1961.

Obrázek 62 – Oděvní návrhářka Arnoštka Eberhardová a Josef Vlček.⁷⁶⁷

Obrázek 63 – Formíř Milan Bartoš.⁷⁶⁸

⁷⁶⁷ Národní muzeum v přírodě, Valašské muzeum v přírodě, fotografie ÚLUV, U 27049_1.

⁷⁶⁸ Soukromý archiv Milana Bartoše.

Obrázek 64 – Formíř Jaroslav Plucha na rukodělné akci v Expozici textilního tisku.⁷⁶⁹

Obrázek 65 – Předávání ocenění Nositel lidové tradice v Olomouci v září 2020.⁷⁷⁰

⁷⁶⁹ Autor fotografie: Ladislav Válek.

⁷⁷⁰ Soukromý archiv Michaely Válkové. Autor fotografie Ladislav Válek.

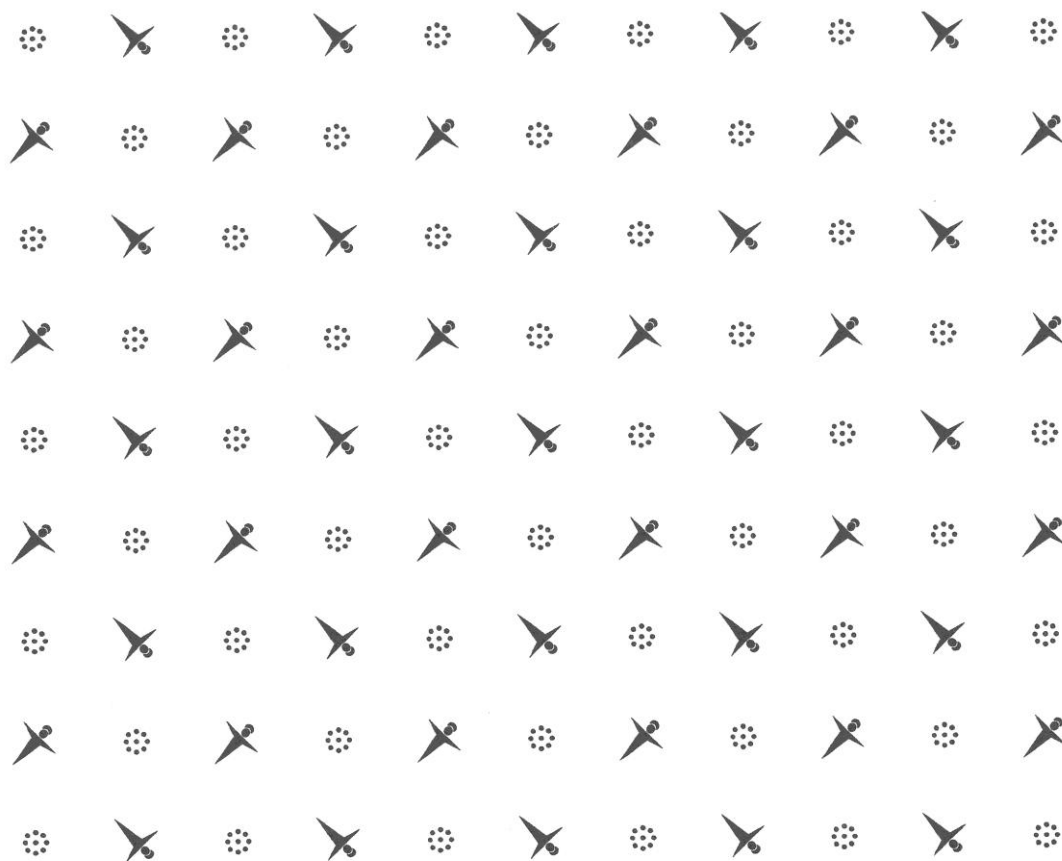
Obrázek 66 – Předávání ocenění Nositel lidové tradice v Olomouci v září 2020. Zprava: Milan Bartoš, Michaela Válková, Jaroslav Plucha.⁷⁷¹

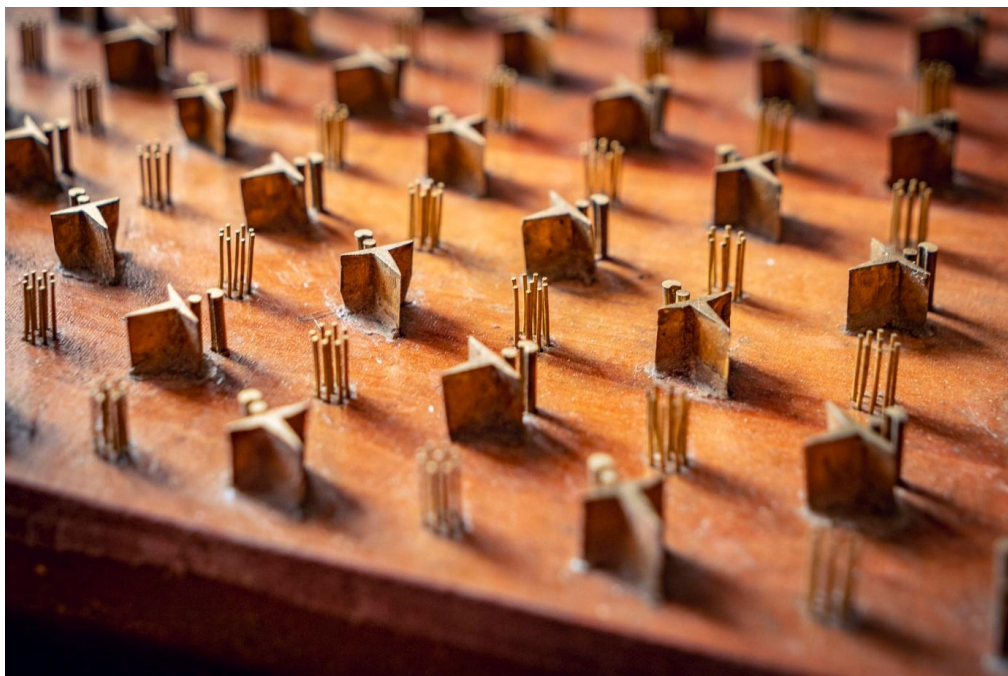
Obrázek 67 – Příprava návrhů na formu pro nástupní kolekci českých sportovců Olympijských her.⁷⁷²

⁷⁷¹ Soukromý archiv Michaely Válkové. Autor fotografie: Ladislav Válek.

⁷⁷² Soukromý archiv Milana Bartoše.

Obrázek 68 – Oklep hotové formy z měděných plíšků a drátků.⁷⁷³

Obrázek 69 – Finální podoba formy, které je utvořena z měděných plíšků a drátků.⁷⁷⁴

⁷⁷³ Soukromý archiv Milana Bartoše.

⁷⁷⁴ Tamtéž. Autor fotografie: Ladislav Válek.

Obrázek 70 – Oděvní návrhářka Zuzana Osako a formíř Milan Bartoš v jeho dílně.⁷⁷⁵

⁷⁷⁵ Soukromý archiv Milana Bartoše. Autor fotografie: Ladislav Válek.

Obrázek 71 – Staré a nové matrice. Nové formy vytvořil Milan Bartoš.⁷⁷⁶

Obrázek 72 – V dílně Milana Bartoše.⁷⁷⁷

⁷⁷⁶ Soukromý archiv Milana Bartoše. Autor fotografie: Ladislav Válek.

⁷⁷⁷ Tamtéž. Autor fotografie: Ladislav Válek.

7 RESUMÉ

Thesis entitled **The Tradition of Manufacturing Blueprint Forms in the 21st Century into Account the Development and Situation in Dvůr Králové nad Labem** is mainly dedicated to the craft of molding, which is a big part of dyeing technologies, especially blueprint and polychromatic print.

First chapter ventures into the very beginning of fabric refinement. The craft of dyeing is a very old technique of fabric decorating. First mentions of this craft in the Czech territory do not appear before the second half of the 16th century. The guild of dyers of the Czech Kingdom was founded around the year 1562 and other dyers' guilds followed. Czech and Moravian dyers later specialized further. They were divided into black dyers, who dyed fabric in dark colours, and red dyers, who specialized in hues of red, yellow and green.

For a patterned fabric the dyers might have used batik, tying with stones or very simple first molds, usually carved into a piece of wood. This method, fabric print, is the topic of the second chapter of this thesis. The prints were either inverted or direct. Inverted print is represented by blueprint and the direct print is represented by polychromatic print.

Last chapter focuses on the already mentioned mold craft. Molds became a very significant part of the dyeing technology process, specifically, of the blueprint production and the polychromatic print. The molds are made by the maker of print patterns, molder, or "formstecher". Molders were usually in a guild along with dyers. At the beginning of the 19th century, the two professions probably started to go their separate ways. The molders were dependent on the consumption of blueprint production, which in the second half of the 19th century had to start competing with fabric factories, which were using direct print on printing machines. In some factories, for example in the Josef Sochor's fabric factory in Dvůr Králové nad Labem, the handmade print was preserved, and they focused on so-called special collections. With perrotine printing being introduced to the textile industry, molders started creating molds for these machines.

Currently there are only two workshops, which do blueprint, located in Olešnice and Strážnice. In both of them we can find very old blueprint molds, which are a family heirloom. Some of them need to be restored and renovated. And that is the job of the last two molders in Czech Republic, Mr Milan Bartoš and Mr Jaroslav Plucha from Dvůr Králové nad Labem. These two craftsmen are able to restore the molds, make copies or new ones with either traditional or modern patterns. Milan Bartoš inherited his workshop from his grandfather

Josef Vlk and is a sixth generation keeping the moldind tradition in his family. He also introduced a skilled carver Jaroslav Plucha to the making of wood and wood-metal molds. The two molders from Dvůr Králové are connected not only by collaboration and friendship, but also by the title “Nositel lidové tradice” (The Bearer of Folk Craft Tradition), gained in 2020. Thanks to not only this award, the awareness of the molders’ profession is starting to spread.